

A. J. INSTITUTE OF MANAGEMENT(AJIM)

A Unit of Laxmi Memorial Education Trust ®
Kottara Chowki, Ashoknagar Post,
Mangalore – 575 006, Karnataka, India.
Tel: 91-824-2455340, 4283581 Fax : 91-824-2455340
E-mail: ajimmangalore@rediffmail.com
ajimjournal@rediffmail.com
Web: www.ajimmangalore.ac.in

A. J. INSTITUTE OF MANAGEMENT(AJIM)

An Advanced Centre for MBA Studies and Research
Affiliated to Mangalore University and Recognised by AICTE

Dr. A. K. Singh Dr. M. P. Singh	Trends in Municipal Finances in Uttar Pradesh
Mrs. Ashritha P. Shetty	Quality Management and Best Practices : An Experiential Learning Model for Higher Education with a Special Reference to Laxmi Memorial Education Trust
Md. Rashed Iqbal Dr. Amir Mohammad Nasrullah	Bangladesh Education Policy 2010: An Analysis of its Contribution towards National Human Resources Development
ಡಾ. ಎಂ. ಚಂದ್ರ ಪೂಜಾರಿ	ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ
Prof. Deepak Rao Prof. Rashmitha R Kotian	The Impact of Loyalty Cards in Retaining Customers : A Study with reference to Mega Mart retail outlet in Mangalore City
Prof. Vishnumoorthy Prabhu	Book Review: "Jonathan Livingston Seagull"

ANVESHANA... Search for Knowledge

A journal of AJIM, functioning under **Laxmi Memorial Education Trust** which is maintaining a multi-campus network of:

A.J. Hospital and Research Centre
A.J. Institute of Medical Sciences
A.J. Institute of Dental Sciences
Laxmi Memorial College of Physiotherapy and P G Studies
Laxmi Memorial College of Nursing and P G Studies
Laxmi Memorial Institute of Nursing and P G Studies
Moti Mahal College of Hotel Management
Laxmi Memorial College of Hotel Management
Laxmi Institute of Para Medical Sciences
A.J. Institute of Hospital Administration
A.J. Institute of Engineering and Technology
A.J. Institute of Management (Hospital Administration as one of the specializations)
Moti Mahal Hotel

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

Dr. T. Jayaprakash Rao, Sr. Prof. and Director, AJIM

Editors

Dr. Govinda Bhat, Sr. Prof., AJIM
Dr. Vijaya Kumar, Dean-Academic Affairs, AJIM

Editorial Advisory Board

Dr. PS Yadapadithaya, Sr. Prof., Mangalore University
Dr. Mallikarjunappa, Sr. Prof., Mangalore University
Dr. Sripathi Kalluraya, Prof., Mangalore University
Dr. G R Krishnamurthy, Sr. Prof., AJIM
Dr. A K Singh, Assistant Director, Lucknow University
Dr. Ganesh Bhat, Sr. Prof., St Mary's College, Shirva
Dr. Roshni Mangalore, Prof. London School of Economics and Political Science, London

Editorial Assistance

Mrs. Swapna J Shetty

Cover Design and Administrative Service

Mr. Raveendra, Computer Instructor, AJIM

Publisher

A. J. Institute of Management (AJIM),
Kottara Chowki, Mangalore, Karnataka, India.

ANVESHANA... Search for Knowledge

Call for Papers

This institutional publication **Anveshana** is a Bi-annual journal catering to the needs of academicians, professionals, student community and academic bodies. The journal is to embrace the domain of knowledge from Commerce, Management, Finance, Human Resource Management, Marketing, Banking, Insurance and so on. **Anveshana** invites articles, conceptual papers, research articles, empirical reports, case studies and book reviews with the following guidelines:

- Articles should be of original nature and should not have been sent or accepted for publication elsewhere.
- A non-mathematical abstract of about 100 words to be sent in the case of articles.
- The manuscript length should be of 2500- 7500 words including figures and tables typed in 1.15 space with 11 font Times New Roman on 8.5" X 11" - A4 size papers.
- The manuscript should not contain foot notes. References should be cited at the end of manuscript. The list should mention only those sources cited in the text of the manuscript.
- Each table/ figure/ graph should have brief and self-explanatory title. Also, mention the source and explanation, if any, at the bottom of the table/ figure/ graph.
- In the case of articles, precise conclusion to be given.
- Prospective article is subject to blind review by a panel of eminent referees.
- Cover page should contain title of the paper, name, present designation, postal address, mobile/ telephone number and e-mail ID of the author with brief resume.
- A hard copy of the manuscript should be sent to the editor with a stamp size photo. Further, soft copy along with the abstract is to be mailed to ajimjournal@rediffmail.com or in compact disc in MS word.

The manuscript should be sent to:

The Editor, Anveshana Journal,
A. J. Institute of Management, Kottara Chowki, Ashoknagar P. O.,
Mangalore – 575 006, Karnataka, India.

Subscription Details

Duration	Indian (₹)	Foreign (\$)
1 Year	500	60
2 Year	900	100
4 Year	1600	200

Cheque/DD may be drawn in favour of **A. J. Institute of Management, Mangalore**.

Contents

Dr. T. Jayaprakash Rao	Foreword	1
Dr. A. K. Singh Dr. M. P. Singh	Trends in Municipal Finances in Ultra Pradesh	2
Mrs. Ashritha P. Shetty	Quality Management and Best Practices: An Experiential Learning Model for Higher Education with a special reference to Laxmi Memorial Education Trust®	18
Md. Rashed Iqbal Dr. Amir Mohammad Nasrullah	Bangla Desh Education Policy 2010: An Analysis of its Contribution towards National Human Resources Development	54
ಡಾ. ಎಂ.ಚಂದ್ರ ಪೂಜಾರಿ	ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ	74
Prof. Deepak Rao Prof. Rashmitha R. Kotian	The Impact of Loyalty Cards in Retaining Customers: A Study with reference to Mega Mart Retail Outlet in Mangalore city.	103
Prof. Vishnumoorthy Prabhu	Book Review - "Jonathan Livingston Seagull"	125

Foreword

The Institutions offering higher education, has got the huge responsibility of unleashing human potential, exploration of new ideas and adding more refined knowledge to the existing bank of knowledge. Publication is the way we move forward in this direction. Hence, A.J. Institute of Management is bringing out it's research journal for the last eight years, with quality research articles, conceptual papers, empirical reports and book review of the renowned writers. We are happy to bring out Volume 8, No. 1 of Anveshana comprising

- "Trends in Municipal Finances in Uttara Pradesh", jointly authored by Dr. A.K. Singh and Dr. M.P. Singh.
- "Quality Management and Best Practices: An Experiential Learning Model for Higher Education with a Special Reference to Laxmi Memorial Education Trust®", reported by Mrs. Ashritha P. Shetty.
- "Bangla Desh Education policy 2010: An Analysis of its Contribution Towards National Human Resource Development", jointly presented by Md. Rashed Iqbal and Dr. Amir Mohammed Nasrullah.
- ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ as viewed by Prof. Chandra Poojary.
- "The Impact of Loyalty Cards in Retaining Customers: A Study with reference to Mega Mart Retail Outlet in Mangalore City", jointly authored by Mr. Deepak Rao and Mrs. Rashmitha R. Kotian
- "Jonathan Livingston Seagull – A Book Review", authored by Richard Bach, as reviewed by Prof. Vishnumoorthy Prabhu.

J. Jayaprakash Rao

Dr. T. Jayaprakash Rao
Editor in Chief

Trends in Municipal Finances in Uttar Pradesh

Dr. A. K. Singh

Dr. M. P. Singh

Abstract

Urban local governments are entrusted with a set of responsibilities of providing basic urban amenities and services to the people. They are dependent on states and centre for grant in aid and loans as the own resources of ULBs are grossly inadequate. There is mismatch between functions and municipal resources. The efforts for additional resource mobilization to fulfil the commitments by the ULBs are not adequate due to various factors. The ULBs are becoming dependent on transfers and fiscal devolution from central and state governments to meet out their financial requirements. Central Government has launched Missions and schemes for infrastructure development in selected cities and towns with massive financial investment. These schemes envisage strengthening of urban local bodies through introducing reforms and stepping up concrete efforts for additional resource mobilization. Thus, it is necessary to reduce dependence of local bodies on government support. They should effectively exploit the revenue potential through rationalization of assessment norms, simplification of procedures; rebate on timely payment, revision of old levies and taxes etc. Municipal governments may be allowed to enjoy fiscal autonomy with freedom of choice in regard to imposing new taxes and revising tax rates. It is argued that municipal bodies are not financially strong enough to tap capital market for undertaking infrastructure works which involve huge capital investment, long gestation period. But the provision of marketing borrowing will certainly motivate the municipal bodies to revamp their financial strength to mobilize resources from market. There is also need to encourage private sector involvement in the development, strengthening and creator of

* Assistant Director, RCUES, Lucknow University Campus, Lucknow

** Assistant Prof. Faculty of Management, Shri Ram Swaroop Group of Professional Colleges, Lucknow, Uttar Pradesh

urban infrastructure. Against this backdrop, present paper purports to examine the emerging trends in municipal finances in Uttar Pradesh.

Keywords: *Urban Local Government, Infrastructure Development, Private Sector, Municipal Income*

Introduction

Cities are the engines of growth and leading edge of economic dynamism in a country. Cities are governed by urban local governments. As finance is the life blood of urban local governments, effective management of municipal financial resources is imperative besides concrete efforts for resource mobilization (Singh, 2011). The functional domain of ULBs in India considered of the provision of local public goods and services, including goods with merit characteristics. These comprised, in the main, public health including water supply, disposal of waste water, solid waste collection and disposal, city wide roads and streets, street lighting and other public amenities like parks and playgrounds. There has been mismatch between the existing municipal finances and functions delivered by the urban local governments. The efforts for augmenting the resources of municipal bodies in the country including essential reforms in the property tax system, collection and exploitation of user charges and fees for various services delivered by ULBs are not adequate (Rai and Singh, 2010). The ULBs are depending on central and state transfers for meeting out their expenses. Government of India has launched JNNURM Mission to strengthen and improve efficiency of ULBs through introducing reforms and providing additional capital income to the selected ULBs for infrastructure development and improving the system of delivery of public services.

Municipal Income in India

Total revenues of ULBs in 2007-08 was Rs. 49,351 crore which increased to Rs.96,640 crore by 2012-13. Income from tax sources was Rs.18,366 crore in 2007-08 constituting 37.2 percent of total revenues of ULBs in the country. But, its contribution declined to 32.0 percent by 2012-13, though the actual tax income increased to

Rs.30,912 crore. The share of non-tax revenues to total revenues more or less remained at the same level during the six year period at about 18.5 percent and 19.7 percent in 2007-08 and 2012-13 respectively, though the actual revenues more than doubled from Rs.9,134 crore to Rs.19,002 crore during the period. The share of transfers from Government of India to total municipal revenues declined by 1.5 percent, though the actual income increased from Rs.3,515 crore to Rs.5,387 crore. The transfers from 12th and 13th Finance Commission grants increased by 1.9 percent to the total revenues and in actual terms they increased from Rs.986 crore to Rs.3,760 crore during the period (Singh,2017)

The share of assignments and devolutions to total revenues remained at the same level with 19.0 percent, though in actual terms they doubled from Rs.9,342 crore to Rs.18,537 crore between 2007-08 and 2012-13. State grants increased from 13.5 percent to 15.3 percent during the period and the income from other sources marginally increased by 1.7 percent. This indicates own sources of income are declining and income from external sources is increasing over a six year period. Own sources declined by 2.7percent in Municipal Corporations and Municipalities while it was recorded a decline of 2.0 percent in Nagar Panchayats. The analysis clearly brings out that there was a decline in the share of tax income and very marginal increase in the share of non-tax income, Finance Commission contributions and state grants-in - aid. The overall pattern is that the ULBs are not able to mobilize own sources and depend more on state and central transfers, devolutions, assignments and grants.

Own revenues of ULBs including taxes and non-taxes was Rs.27,501 crore constituting 55.7 percent of all ULB revenues but by 2012-13, they declined to 51.6 percent though in actual terms they rose to Rs.49,913 crore. Property tax is an important source of income to ULBs in all states across the country. Data on property tax is provided by only 19 states of the 28 states. The total property tax income of all three tiers during 2007-08 was Rs.8,159 crore which increased to Rs.15,110 crore by 2012-13 with a growth of 13.0 percent. By 2012-13, the Municipal Corporations more than doubled the

property tax income with Rs. 12,666 crore, municipalities marginally increased to Rs. 2,201 crore and Nagar Panchayats rose by 50 percent to Rs. 243 crore. The per capita property tax income of ULBs in 2012-13 was Rs. 517 and those of Municipal Corporations Rs. 813, municipalities Rs. 206 and Nagar Panchayats a meagre Rs. 70. The Municipal Corporations of Maharashtra have a per capita property tax income of Rs. 1,787 followed by West Bengal with Rs. 1,170 and the lowest was a mere Rs. 45 in Rajasthan and Rs. 68 in Uttarakhand. In municipalities, Gujarat is better with a per capita income of Rs. 677 followed by Rs. 617 in Kerala. The lowest is Rs. 15 in Rajasthan and Madhya Pradesh. Among the Nagar Panchayats, Andhra Pradesh has a per capita income of Rs. 471, which is higher than Rs. 304 of municipalities. In Odisha, Assam and Tamil Nadu the per capita income of the third-tier is much higher than in several other states with Rs. 269, Rs. 199 and Rs. 134 respectively. The lowest per capita of Nagar Panchayats was in Madhya Pradesh with only Rs. 5 and Uttar Pradesh with Rs. 11 and is marginally better in other states (Chari and Prasad, 2014).

Other taxes include advertisement tax, profession tax, vacant land tax, etc., which vary from state-to-state. Most states clubbed different non-property tax own sources into 'others' and provided data. Other own tax revenues in 2007-08 were Rs. 10,207 crore which increased to Rs. 15,801 crore by 2012-13 with a CAGR of 9.1 percent. In case of Municipal Corporations the other own tax income was Rs. 9,302 crore in 2007-08 and Rs. 14,083 crore by 2012-13 with a CAGR of 8.6 percent. Only 19 States provided data on other taxes. In municipalities income from other tax sources was Rs. 777 crore in 2007-08 and Rs. 1,437 crore in 2012-13 with a CAGR of 13.1 percent. In Nagar Panchayats it was Rs. 129 crore in 2007-08 which more than doubled by 2012-13 to Rs. 282 crore with a CAGR of about 17.0 percent (Table 4.2). The growth of non-property based other taxes is highest in Nagar Panchayats and lowest in Municipal Corporations. The per capita from other income of all three-tiers was Rs. 578 with Municipal Corporations having Rs. 952, municipalities Rs. 145 and Nagar Panchayats with Rs. 90. The per capita income of Municipal Corporations in 2012-13 was highest in Maharashtra with

Rs.3,533 followed by Punjab which was almost half of Maharashtra with Rs.1,816 and in other states it varies very significantly. The lowest per capita income was Rs.17 in Uttarakhand and Rs.23 in Andhra Pradesh. In municipalities more or less similar pattern emerges with Punjab having highest per capita of Rs.1,069 followed by Jammu & Kashmir with Rs.547 and Kerala with Rs.491. The lowest was Rs.6.0 in Andhra Pradesh. In Nagar Panchayats the highest was in Punjab with Rs.1,110 followed by Tripura with Rs.690 and lowest being in Himachal Pradesh with Rs.3.0 .The ULBs mobilize revenues from different non-tax sources including water charges, fees and user charges, development charges, building permission fee, hiring charges, leasing amounts, etc. States provided data for all non-tax sources together than details of each non-tax source (Chari and Prasad, 20014).

The performance of a local body in the discharge of its various functions tends to be judged by the ways its revenues are spent, the tendencies of increase or decrease in expenditure. It is also to be noted that in the present time, rapid urbanization has resulted in more stress on municipal bodies in terms of meeting out the raising expectations of urban dwellers. The civic services are gradually declining in their quality. The process of urbanization and the problems arising out of it has awoken a national consensus and quite a number of civic problems are being now tackled at local level as well as they have become a national phenomenon. Housing, education, water supply, environmental pollution, employment opportunities, industrialization etc. can be effectively dealt with at national level. In respect of a number of services, therefore, the state is either taking upon itself the responsibility of implementing these programmes by setting up its own statutory agencies or providing finances to local bodies for implementation by ways of loans and grants. This is another aspect, which has widened the scope of civic services and has considerably increased the expenditure of urban local bodies (Singh et. al, 2014) . Moreover, after execution of the capital projects, the burden of maintenance and operational cost and debt services gradually falls on local bodies thereby increasing expenditure. The overall expenditure - both revenue and capital - was

Rs.44,554 crore in 2007-08 which increased to Rs.94,286 crore – more than doubled in 2012-13. Revenue expenditure constituted 65.8 percent to total expenditure in 2007-08 which marginally declined to 63.7 percent by 2012-13 and the capital expenditure which was 34.2 percent, increased by 2.1 percent during the same period. In case of Municipal Corporations the ratio between revenue and capital expenditure remained the same during the period while in municipalities and Nagar Panchayats revenue expenditure declined by 7.9 percent and 5.7 percent respectively and consequently the capital expenditure increased accordingly which is a healthy sign (Singh,2017).

The revenue expenditure in ULBs of 24 states was Rs.29,302 Cr. in 2007-08 constituting 65.8 percent of the total expenditure which doubled to Rs.60,098 crore by 2012-13 which accounted for 63.7 percent . The per capita revenue expenditure was Rs.1,986 in 2012-13. It was almost one-and-a-half times more. The average was recorded Rs.2,869 in Municipal Corporations, Rs.962 municipalities and Rs.982 in Nagar Panchayats . The CAGR is 15.5 percent over a six-year period and 16.2 percent in Municipal Corporations and 13.1 percent and 13.2 percent in municipalities and Nagar Panchayats respectively. The capital expenditure in the ULBs was Rs.15,252 crore constituting 34.2 percent of the total expenditure in 2007-08, which more than doubled by 2012-13 to Rs.34,188 crore constituting 36.3 percent of the total expenditure - a CAGR of 17.5 percent . The per capita investment was Rs.1,491 in the Municipal Corporations while municipalities and NPs invested only Rs.790 and Rs.424 respectively. There are wide variations between states in capital expenditure. The revenue income – from taxes, non-taxes and assignments - has increased significantly over a six year period – 2007-08 and 2012-13, from Rs.30,702 crore to over Rs. 56,233 crore . But revenue expenditure increased from Rs.29,302 crore to Rs.60,098 crore. Both income and expenditure was very high in Municipal Corporations as compared to municipalities and Nagar Panchayats.

Municipal Finances in Uttar Pradesh: Municipal income in Uttar Pradesh is shown in Table 1. During 2016-17, out of total municipal income, government grant constituted 80.24 per cent while own revenue of ULBs accounted for 19.75 per cent. The proportion of own revenue against total municipal income was recorded high in Municipal Corporations (32.75 per cent). Again, tax revenue accounted for 12.6 per cent in ULBs while it was recorded 22.22 per cent in Municipal Corporations.

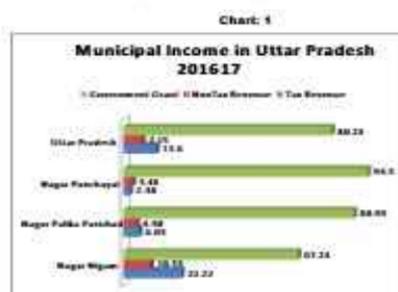
Table No 1: Municipal Income in Uttar Pradesh (2016-17)

(Rs. In Lakh)

Type of ULBs	Tax Revenue	Non-Tax Revenue	Government Grant	Total
Nagar Nigam	104779.03 (22.22)	49659.12 (10.53)	317046.14 (67.24)	471484.29 (100.0)
Nagar Palika Parishad	22721.84 (6.03)	18770.26 (4.98)	335492.93 (88.99)	376985.03 (100.0)
Nagar Panchayat	4798.54 (2.38)	6677.77 (3.46)	189898.02 (94.30)	201374.33 (100.0)
Total	132299.41 (12.60)	75107.15 (7.15)	842437.09 (80.24)	1049843.65 (100.0)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Chart No: 1

Proposed budget under AMRUT is shown in Table 2. Total budget under AMRUT was proposed in the tune of Rs. 11421.67 crores for 2015-16 to 2019-20. Out of total proposed budget, sewerage accounted for slightly less than half of the expenditure while less than half of the expenditure was reported under water supply.

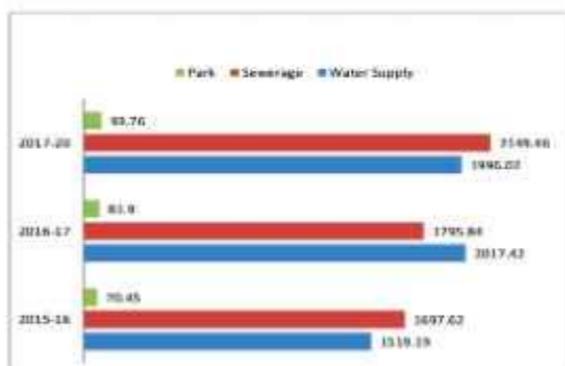
Table No 2 : Proposed Budget Under AMRUT in Uttar Pradesh

(Rs. In Crore)

Head	2015-16	2016-17	2017-20
Water Supply	1519.19 (46.21)	2017.42 (51.79)	1996.02 (47.08)
Sewerage	1697.62 (51.64)	1795.84 (46.10)	2149.46 (47.08)
Park	70.45 (2.14)	81.90 (2.10)	93.76 (2.211)
Total	3287.27 (100.00)	3895.16 (100.00)	4239.24 (100.00)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Chart No. 2 : Proposed Budget Under AMRUT in Uttar Pradesh

Income of ULBs in Uttar Pradesh for 2016-17 is shown in Table No. 3. Government grant constituted a large chunk of municipal revenue in all the selected cities however, it was recorded high in Bahraich as compared to other cities. Tax revenue constituted a larger share in Loni (9.48 per cent) as compared to other cities. Similarly, non-tax revenue constituted a larger share in Banda as compared to other cities.

Table No. 3 : Municipal Income in Selected Nagar Palika Parishads(2016-17)

(Rs. In Lakh)

Particulars	Mirzapur	Loni	Banda	Bahraich
Tax Revenue	402.50 (7.99)	773.71 (9.48)	154.48 (5.99)	190.52 (5.96)
Non-Tax Revenue	87.57 (1.74)	133.01 (1.63)	132.23 (5.13)	78.89 (2.47)
Grant	4541.97 (90.26)	7257.74 (88.89)	2290.31 (88.87)	2919.40 (91.266)
Total	5031.98 (100.00)	8164.46 (100.00)	2577.02 (100.00)	3198.81 (100.00)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Chart No :3

Present sanitation staff in ULBs in Uttar Pradesh is shown in Table No 4. Out of total sanitary staff in ULBs of Uttar Pradesh, slightly more than half of the staff was found on regular mode while more than 2/5th staff was on contractual basis. The proportion of contractual staff was recorded high in Nagar Panchayats as compared to Municipal Corporations and Nagar Palika Parishads.

Table No 4 : Present Sanitation Staff in ULBs in Uttar Pradesh

ULB	Regular	Daily Wages	Contractual	Total
Nagar Nigam	16491 (68.69)	43 (0.18)	7473 (31.13)	24007 (100.00)
Nagar Palika Parishad	13333 (47.78)	173 (0.62)	12420 (44.51)	27903 (100.00)
Nagar Panchayat	3502 (34.41)	68 (0.67)	6584 (64.70)	10176 (100.00)
Total	33326 (53.68)	284 (0.45)	26477 (42.65)	62086 (100.00)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Income and expenditure of ULBs is shown in Table No : 5. There has been an increasing trend in Municipal income and expenditure during the period 2014-15 to 2016-17. Significantly, there has been surplus of municipal income as expenditure was recorded low against municipal income in all the corresponding years.

Table No 5 : Income and Expenditure of ULBs**(Rs. In Crore)**

Income/Expenditure	2014-15	2015-16	2016-17
Income			
Nagar Nigam	4682.26	4251.82	4714.84
Nagar Palika Parishad	3355.38	3523.98	3770.00
Nagar Panchayat	2053.45	1992.60	2013.74
Total	10091.09	9768.40	10498.58
Expenditure			
Nagar Nigam	3205.52	3684.30	4115.92
Nagar Palika Parishad	2884.11	3711.35	3615.03
Nagar Panchayat	1770.07	2115.38	1862.35
Total	7859.80	9511.03	9593.30

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Municipal expenditure in Uttar Pradesh during 2016-17 is shown in Table No 6. Out of total municipal expenditure, about 2/3rd expenditure was reported on development and civic amenities while slightly more than 1/3rd expenditure occurred on establishment. The proportion of expenditure on civic amenities and development was recorded high in Nagar Panchayats as compared to Municipal Corporations and Nagar Palika Parishads.

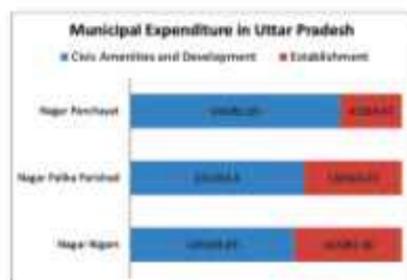
**Table No 6 : Municipal Expenditure in Uttar Pradesh
(2016-17)**

(Rs. In Lakh)

Type of ULBs	Civic Amenities and Development	Establishment	Total
Nagar Nigam	249209.69 (60.54)	162382.36 (39.45)	411592.05 (100.00)
Nagar Palika Parishad	231343.40 (63.99)	130160.23 (36.01)	361503.63 (100.00)
Nagar Panchayat	144281.65 (77.77)	41954.07 (22.53)	186235.71 (100.00)
Total	624834.74 (65.13)	334496.66 (34.87)	959331.39 (100.00)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Chart: 4

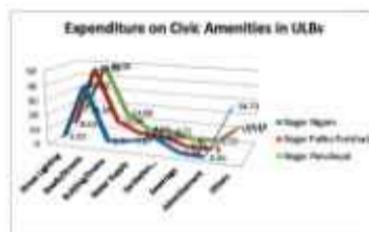
Expenditure on civic amenities in ULBs during 2016-17 is shown in Table No 7. Slightly less than 1/4th expenditure was recorded on sanitary services during 2016-17. Expenditure on sanitation constituted higher share in Nagar Palika Parishads (25.78 per cent) followed by Nagar Panchayats (24.31 per cent) while it was recorded 20.55 per cent in Nagar Nigams.

Table No 7: Expenditure on Civic Amenities in ULBs (2016-17)
(Rs. In Crore)

Head	Nagar Nigam	Nagar Palika Parishad	Nagar Panchayat	Total
Street Lighting	87.89 (3.53)	197.42 (8.53)	210.53 (14.59)	493.84 (7.90)
Roads/Streets	1019.90 (40.92)	1140.13 (49.28)	693.68 (48.08)	2853.71 (45.67)
Building/Drains	97.30 (3.90)	306.21 (13.24)	216.11 (14.98)	599.62 (9.59)
Water Supply	141.19 (5.67)	142.77 (6.17)	66.63 (4.62)	350.59 (5.61)
Sanitation Equipments/Sanitation Services	240.40 (9.64)	138.78 (5.99)	67.96 (4.71)	447.14 (7.16)
Sewerage	33.39 (1.34)	8.81 (0.38)	0.11 (0.00)	42.31 (0.68)
Advertisement	6.54 (0.26)	16.70 (0.72)	17.60 (1.22)	40.84 (0.65)
Others	865.48 (34.73)	364.61 (15.76)	190.20 (13.18)	142.29 (2.28)
Total	2492.09 (100.00)	2313.43 (100.00)	1442.82 (100.00)	6248.34 (100.00)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Chart : 5

Municipal expenditure in selected ULBs during 2016-17 is shown in Table No 8. The proportion of expenditure on sanitation services against total municipal expenditure was recorded high in Banda (11.69 per cent) followed by Mirzapur (9.3 per cent), Bahraich (6.07 per cent) and lowest in Loni (3.91 per cent).

Table No 8 : Municipal Expenditure in Selected Nagar Palika Parishads (2016-17)

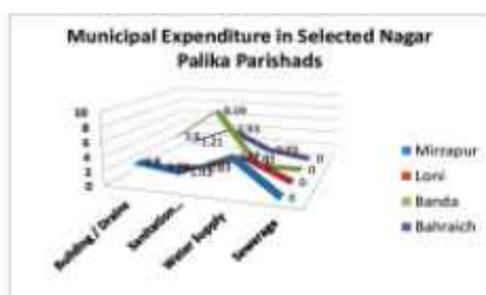
(Rs. in Lakh)

Particulars	Mirzapur	Loni	Banda	Bahraich
Street Lighting	122.18 (3.68)	138.70 (1.60)	114.17 (5.17)	74.06 (2.36)
Road Construction / Repair	152.33 (4.59)	736.76 (8.50)	556.70 (25.22)	1078.21 (34.40)
Building / Drains	92.97 (2.80)	20.29 (0.23)	79.41 (3.60)	37.90 (1.21)
Sanitation Equipments / Sanitation	63.99 (1.93)	72.33 ((0.83)	187.71 (8.09)	123.05 (3.93)
Water Supply	158.37 (4.77)	246.75 (2.85)	-	29.22 (0.93)
Sewerage	-	-	-	-
Advertisement	0.11 (0.00)	25.60 (0.29)	12.43 (0.56)	16.06 (0.51)
Other	722.80 (21.79)	175.60 (2.03)	55.55 (2.52)	87.42 (2.79)

Total (Civic Services)	1312.75 (39.58)	7415.53 (85.58)	1001.07 (45.34)	1446.02 (46.14)
Establishment	2004.29 (60.42)	1249.84 (14.42)	1206.64 (54.66)	1587.95 (50.66)
Grand Total	3317.04 (100.00)	8665.37 (100.00)	2207.71 (100.00)	3133.97 (100.00)

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Chart No: 6

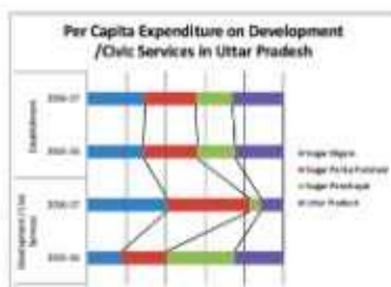
Table No 9 : Per Capita Expenditure on Development /Civic Services in Uttar Pradesh

ULBs	Development / Civic Services		Establishment		Total	
	2015-16	2016-17	2015-16	2016-17	2015-16	2016-17
Nagar Nigam	1245.75	1413.0	838.58	920.85	2084.33	2334
Nagar Palika Parishad	1637.79	1455.0	795.43	818.67	2433.22	2273.75
Nagar Panchayat	2417.95	198.10	567.90	576.05	2935.85	2350.32
Total	1767.16	408.17	717.3	819.50	2484.47	2557.12

Source: Department of Urban Development, Government of U.P., 2017-18

Per capita expenditure on development /civic services in Uttar Pradesh is shown in Table No 9. Per capita expenditure on development and civic services has declined however; per capita expenditure on establishment has increased significantly over the period of 2015-16 to 2016-17. Per capita expenditure was recorded high in Nagar Panchayats as compared to Nagar Palika Parishads and Nagar Nigams.

Chart 7

Conclusion

It is clear from the above analysis that the present institutional arrangements for the provision of urban services is unlikely to sustain in the face of mounting fiscal pressures on municipal bodies and the rapid demand for urban services. The new economic policies, oriented towards market based economy led growth objectives, would also entail a significant contribution of the urban sector and efforts would be needed to reduce infrastructure bottlenecks and increase urban productivity and employment. The growing fiscal stress on municipal bodies will require fiscal corrections, effective fiscal management, and resources mobilization through initiating financing reforms. Moreover, legislative exercises to precisely define the functions and finances of municipal bodies especially after functional devolution as per 74th Amendment Act are needed. Again, there should be re-assessments of finances of municipal bodies after complete functional devolution. Introduction of administrative reforms to develop an accountable municipal bureaucracy with suitably design policies regarding staff recruitment, incentives and penalties to ensure results, results, performance contracting etc. is

also called for. Training of newly elected municipal representatives and municipal officials regarding the Constitutional mandates and especially effective fiscal management/ administration is also needed. As per fiscal needs of municipal bodies, State Governments should make serious efforts for resource mobilization through enlarging fiscal domain of local bodies and its resource base. It is necessary to reduce dependence of local bodies on government budgetary support. They should effectively exploit the revenue potential through rationalization of assessment norms, simplification of procedures; rebate on timely payment, revision of old levies and taxes. Municipal governments may be allowed to enjoy fiscal autonomy with freedom of choice in regard to imposing new taxes and revising tax rates. It is argued that municipal bodies are not financially strong enough to tap capital market for undertaking infrastructure works which involve huge capital investment, long gestation period. But the provision of marketing borrowing will certainly motivate the municipal bodies to revamp their financial strength to mobilize resources from market.

References

- Chary, V. Srinivas and D. Ravindra Prasad** (2014) *Municipal Finances and Service Delivery in India*, ASCI, Hyderabad
- Rai, N. and Singh, A.K.** (2010), *New Dimensions in Urban Management*, Serials Publications, New Delhi
- Singh, A. K.** (2017) *Municipal Finances in India: A Study of Ranchi Municipal Corporation in Jharkhand*, RCUES, Lucknow
- Singh, A.K.** (2011), *Inclusive Urban Development in India*, Training Module, RCUES, Lucknow
- Singh, U.B. et.al.** (2014), *Challenges of Urban Governance in India in New Millennium*, Global Research Publications, New Delhi.

Quality Management and Best Practices: An Experiential Learning Model for Higher Education with a special reference to Laxmi Memorial Education Trust®

* Mrs Ashritha P. Shetty

Abstract

Education helps men and women claim their rights and realize their potential in the economic, political and social arenas. It is also the single most powerful way to lift people knowledge-based society. Further, higher educational institutions contribute to the growth of the nation by providing specialized knowledge and skilled work force.. Education helps men and women claim their rights and realize their potential in the economic, political and social arenas. It is also the single most powerful way to lift people knowledge-based society. Further, higher educational institutions contribute to the growth of the nation by providing specialized knowledge and skilled work force. Though India has a very large population of youth who look up for higher education, the number and percentage of students enrolling for higher education and professional courses are far below the world average. Educational institutions have realized that in the highly competitive environment, students can be attracted to them only by providing the best in terms of facilities and inputs. But, there is still no universal consensus on how best the quality can be managed within higher education.

The present study tries to understand and report the views and perceptions of heads of educational institutions, faculty and the students from selected five institutions functioning under Laxmi Memorial Education Trust ® (LMET), with reference to quality on various dimensions and to develop a model based on the research indication received.

Key words: Higher Education, Quality in higher education, Private sector,

---

* Director, Laxmi Memorial Educational Trust, Mangalore

Introduction

Education, especially the higher education, is constantly growing as knowledge-based industries are occupying the centre stage in the process of development. Its role has been redefined as the process of imparting knowledge which is essential, skills which are relevant and the values which are foundational. In the present scenario, the educational institutions face very stiff competition. In addition, the stakeholders expect impeccable quality in terms of educational outputs. These two factors have rendered the management of educational institutions more difficult. India has a very large population of youth who look up for higher education. Despite, the number and percentage of students enrolling for higher education and professional courses are far below the world average. Poverty among the lower and middle class parents is the major factor inhibiting students from availing higher education. Nevertheless, the admissions to colleges have risen substantially in recent years. Educational institutions have realized that in the highly competitive environment, students can be attracted to them only by providing the best in terms of facilities and inputs. In recent years, with the realization of significance of higher education in the emerging economy and the problems associated with its quality, there has been a wide range of discussions on the term 'quality' in higher education.

Higher Education Scenario in India and Dakshina Kannada: A Revisit of the Practices Ensuring the Quality

India as a developing nation has been systematically progressing on the educational front since its independence and has seen an appreciable surge in reaching out to all the classes of its society. The improvement on the country's economic front, the up-scaling of communication, technology and the advent of the internet, have vastly leveraged the promotion of education across all verticals. The accelerated growth of the educational sector in last decade is a sparkling testimony to this fact, with facts and figures showing an unprecedented improvement of education in India.

The 'Right to Education Act' which stipulates compulsory and free education to all children in the age group of 6-14 years, has brought

the Indian government is attributed to be the largest university in the world by number of students with over 3.5 million students from across the globe. Premium institutions of India, such as the Indian Institutes of Technology (IITs), Indian Institutes of Management (IIMs), National Institute of Technology (NITs) and Jawaharlal Nehru University have attained global acclamation for their high standard of education. About 8000 students are enrolled annually by the IITs and the alumni have made significant contributions to the growth of both, the private sector and the public sector of India.

At the end of the eleventh Five Year Plan (2007-2012), India has achieved a Gross Enrolment Ratio (GER) of 17.9 per cent an increase from 12.3 per cent the figure at the beginning of the plan period. The twelfth five year plan of the Indian government for 2012-2017 envisages several revolutionary initiatives to exponentially improve the quality and reach of higher education across the length and breadth of the country. (Obadya Ray Shaguri EAN World Congress Scholar, 2013)

Dakshina Kannada has always been considered as one of the most sought-after education destinations, especially Mangalore, which provides quality education in higher and professional courses. The District is a home for a wide variety of schools, engineering and medical institutions. A host of educational institutes offering courses in Medicine, Engineering, Pharmacy, Nursing, Hotel and catering, Law and Management are located in this District. The District is a home to research institutes like National Research Centre for Cashew at Puttur and Central Plantation Crops Research Institute at Vitla. The data as reported by District administration for the year 2015-2016 reveal that there are four medical colleges catering to the needs of 1850 students five dental colleges with 1201 students, 18 engineering colleges having 31046 students. Also there are 12 Polytechnic Colleges with 3206 students. The total number of Degree Colleges is 143 with 49937 students (20036 boys and 29901 girls) pursuing degree education.

Laxmi Memorial Trust® - the Parent Institution

The Laxmi Memorial Trust ®, (LMET), the parent institution of the

about a revolution in the education system of the country with statistics revealing a staggering enrolment in schools over the last four years. The educational movement has been receiving tremendous government support through comprehensive planning in its various Five Year Plans. Additionally the active involvement of the private sector has begun to demonstrate significant reach and improvement in the Indian education system.

India's higher education system stands third in size in the world after the US and China with nearly 26 million students enrolling in over 45,000 institutions in the country. Particularly In the last decade the country has witnessed a high growth rate of 10.8 per cent and 9 per cent in student enrolment at CAGR and institutions, respectively. The University Grants Commission (UGC) which enforces its standards is the main governing body at the tertiary level.

Indian higher education has been progressing at a fast pace adding over 20,000 colleges and about 8 million students during the ten year period of 2001 - 2011. As of 2011, Indian higher education system is spread over 42 central universities, 275 state universities, 130 deemed universities and 90 private universities. Additionally 5 institutions were established functioning under the State Act, along with 33 Institutes of National Importance. Nearly 33,000 institutions function as Government and Private Degree Colleges which also include 1800 women's colleges.

Today the number of private higher education institutions stands at 64 per cent and student enrolments at 59 per cent of the total number of institutions and enrolments in the country making India home to the largest number of Higher Education institutions in the world, with second highest student enrolments. This is a significant jump from the figures recorded a decade before, where private institutions stood at 43 per cent and enrolments at 33 per cent. This is an obvious index to the improving educational system through private participation.

The current emphasis in Indian higher education has been placed mainly on science and technology. Distance learning and open education are the two essential features of the Indian higher education system. Indira Gandhi National Open University run by

sample units, was propounded in 1992 by the well known industrialist, social worker and munificent philanthropist Dr. A.J. Shetty in the memory of his mother, late Mrs. Laxmi Shetty. LMET made its humble beginning with an Institution for Hotel Management and today, it has grown into manifold to the extent of an academic empire of excellence and quality by establishing a multi-campus network of medical, dental, paramedical and management studies.

Profile of the Sampling Units

Among the Institutions functioning under the Laxmi Memorial Trust, five Institutions are considered as the sample units for the study The Institutions selected for the study are: A.J. Institute of Management, Laxmi Memorial College of Physiotherapy, Laxmi Memorial College of Nursing, Moti Mahal College of Hotel Management and Laxmi Memorial college of Hotel Management.

Laxmi Memorial College of Nursing

Laxmi Memorial College of Nursing was established in the year 1997. It is one of the beginning educational endeavors of L.M.E.T The College is affiliated to Rajiv Gandhi University of Health Sciences, Bangalore and is permanently recognized by the Indian Nursing Council [INC] New Delhi and Karnataka State Nursing Council Bangalore. Together there are 599 students pursuing their nursing education

Laxmi Memorial College of Physiotherapy

Laxmi Memorial College of Physiotherapy was established in the year 1993. In the beginning the College was affiliated to Mangalore University, and since 1997the college is affiliated to Rajiv Gandhi University of Health Sciences (RGUHS) Karnataka. Presently the College is approved for 100 Bachelor of Physiotherapy (BPT) seats and 30 Master of Physiotherapy (MPT) seats. It is also a recognised Ph.D centre under RGUHS since the year 2010. The College runs a physiotherapy clinic in the college premises.

Moti Mahal College of Hotel Management

It offers the Bachelor's degree Course in Hotel Management (BHM). affiliated to Mangalore University and Recognized by AICTE, New Delhi. The mission of the Moti Mahal College of Hotel Management

is to provide a full educational experience to students, creating an environment in which students will develop intellectually and personally. Totally there are 210 students pursuing their hotel management education.

Laxmi Memorial College of Hotel Management

Laxmi Memorial College of Hotel Management was started in 2008. The College is affiliated to Mangalore University and is offering 3 yr B.Sc. (H.S) programme. In total there are 199 students pursuing B.Sc (Hospital Sciences)

A. J. Institute of Management

A.J. Institute of Management is the stand-alone Institute offering Two-year full time MBA programme, affiliated to Mangalore University and recognized by AICTE, New Delhi and Govt. of Karnataka. NAAC has accredited the institute at "B+" with CGPA 2.67 The Institute has begun its journey in 1999, There are 211 students pursuing MBA programme.

Need for the Study

Despite the process that has been made through research and debate, there is still no universal consensus on how best the quality can be managed within higher education. One of the key reasons for this is the recognition that quality is a complex and multi-faceted construct, particularly in Higher Education Environments (Harvey and Knight, 1996; Cheng and Tam, 1997, Becket and Brookes, 2006). As a result, the measurement and management of quality has created a number of challenges. Hence, there is a need to study various quality parameters on the perspectives of Institutions, teachers and students.

Institutions functioning under the Laxmi Memorial Education Trust (LMET) aim to focus on providing quality education in all facets of higher education. It is a matter of the fact that parameters of quality keep changing. The proposed study aims at determining the best practices adopted by the Institution for its continuous growth and to create a learning model for the system of Higher Education ensuring the education of quality and excellence. Further, as a means of introspection, the present study is intended to understand the present perception of the institutions functioning under Laxmi Memorial

Education Trust, Mangalore with regard to the quality and the best practices in the field of higher education. It is also believed that the outcomes of the study will also plug the loopholes if any, in the academic delivery and also to improve further the existing areas. In fact, it is an attempt to revisit the quality and best practices of the select institutions functioning under the Trust and to make necessary changes, based on the outcomes received.

Research Objectives

The central purpose of this research study is to and report the views and perceptions of heads of educational institutions, faculty and the students functioning under LMET, with reference to quality on various dimensions and to develop a model based on the research indication received. However, the specific objectives are

1. To provide an insight into the higher education scenario in India and Dakshina Kannada District and sense of quality prevailing.
2. To provide a bird's eye view of institution's functioning under Laxmi Memorial Education Trust ® and the programmes offered by them.
3. To study the performance of select institutions under Laxmi Memorial Education Trust on Identified Parameters of Quality and Best Practices.
4. To study the views and perceptions of teachers on their role performance in terms of identified parameters of: i) Teaching ii) Research iii) Extension
5. To study views and perception of students with regard to quality of higher education and its relevance in the era of globalization in terms of certain identified parameters of quality in higher education.
6. To build a socially acceptable and economically feasible learning model for quality management and best practices in higher education based on research indications.

Limitations of the Study

The proposed study is confined only to:

- (i) The select institutions functioning under Laxmi Memorial Education Trust providing Higher Education.
- (ii) Views and perception of teachers with regard to three major functions i.e. teaching, research and extension.
- (iii) Views and perceptions of students with regard to quality and relevance of higher education in globalizing economic order.

Methodology

Three separate sets of questionnaires were prepared and administered among the heads, faculty members and students respectively from these five sample Institutions. The questionnaires were personally administered to 35 faculty members of these five sample Institutions. For the current study, 49 students pursuing their nursing programme, 20 students studying physiotherapy course, 20 students pursuing MBA programme, 20 students studying Hotel Management and 20 students B.Sc. in Hospitality Science are randomly selected. However, to the heads of the sample Institutions, the questionnaires were administered through structured one-to-one interaction. A brief profile of sample units is given below.

The collected data was analysed using the qualitative techniques of interpreting the data in the present study.

Review of Literature

A brief review of literature related to the present study brings out the following outcome:

It is argued that quantitative approaches do not currently offer potential to assess teaching quality and are unlikely to do so in the given current structure of higher education. The greatest promise lies in the external scrutiny recently instituted by the Higher Education Funding Councils and the Higher Education Quality Council. Sharp S (1995)

Woollard A (1995) suggests that quality in education is a synthesis of current approaches - one originating within the philosophy of higher education and another emerging from the demands of employers with a focus on 'core skills' answering the question to the satisfaction of all stakeholders, whilst preserving essential academic autonomy.

Self-regulation of the Institute supported by external peer review will ensure the quality in higher education Watson D (1995)

Stephen Sharp S, Munn P, Paterson L (1997) states that Quality assessment has been a feature of higher education in Scotland for the academic years from 1992 to 1996. The study observed, firstly to present the profile of opinion amongst 366 respondents to the questionnaire and secondly to investigate whether any patterns are discernible within this group. Indications suggest that the quality in every facets of education is the result of the philosophy of individuals and the Institutions.

Likewise, the study conducted by Srikanthan G and Dalrymple J (2006) revealed that the generic nature of actions to set in motion the learning cycle are: 'guiding ideas', which provide a sense of purpose; 'theory, methods and tools' to allow people to learn new skills; 'innovations in infrastructure' to give people an opportunity to pursue their vision.

Gunduz N and Ozcan D (2010) Learning styles are seen to be important to consider in the educational process of the academic world which is also supported by literature. Among other variables, differences of learning styles may be influenced by language, culture, educational department and gender. The study reported the influence of culture, gender, native language and department on learning styles.

Ahmad, Wana and Jiana (2010) suggested that Virtual World is one of the emerging technologies which can be used for teaching and training. Lots of rooms need to be improved of making it as vulnerable place for learning such as in teaching the course module and tracking student performance.

Bittarelli & Rossi (2010) suggest that IT intervention in education in multimedia recording and post production, LMS management and tailoring, student enrolment database management, activity tracking and monitoring etc., provided positive results, costs have been optimized and administration time has been reduced.

The findings of the study conducted by Mangnale and Rajasekhara M P (2011) confirmed that both the institutions and the students insisted for more constructive role from the Internal Quality Assurance Cell

(IQAC) in protecting the quality of higher education with ample focus on library and community services.

A study conducted by Lodge J M and Bonsanquet A (2013), suggested that the learning sciences play a greater role in understanding quality learning in Universities. Likewise, mutuality (self-regulation) remains the dominant mode of control of quality assurance in the United Kingdom. Brown R (2013). Furthermore, Sudha T (2013) reported that a challenge of foreign institutions entering the Indian higher education is going to pose the threat of even survival of poor performing institutions and many organizations have achieved excellence and competitive lead by putting into practice TQM policy.

Isabel et. al. (2015), reported that effective assessment is a very important aspect in education, influencing determinedly in the process of helping and encouraging the students to learn and understand their progresses in learning. Likewise, Sawanth G.D (2016), opined that the role of IQAC in maintaining quality standards in teaching, learning and evaluation becomes crucial.

Parrish. D.R (2016) suggest that a major agenda of higher education institutions is to equip students to be employable and 'future ready' graduates; achieve their professional and personal goals; and respond, in a socially responsible way, to the challenges of the 21st Century.

Analysis and Interpretation of the Data: Views and Perception of Students

The analysis of the questionnaire administered among 49 students pursuing their nursing programme, 20 students studying physiotherapy course, 20 students pursuing MBA programme, 20 students studying Hotel Management and 20 students B.Sc. in Hospitality Science provide an overview of opinion of sample students drawn from sample institution under the Trust.

An analysis of data and information collected is presented below:

Table No 1: Demographic statistics of the sample respondents (Students)

Demographic Variable	Category	No. of Respondents	Percentage
Gender	Male	54	41.86
	Female	75	58.14
Age	18years to 20 years	62	48.0
	20 years to 23 years	53	41.0
	23 years to 26 years	5	3.8
	26 years to 29 years	4	3.4
	29 years and above	5	3.8

Source: Primary Data

From Table No 1, it is evident that out of total respondents investigated for the study, 58.14 percent of them were female and 41.86 percent were male. From this we can infer that education is becoming important irrespective of gender classification.

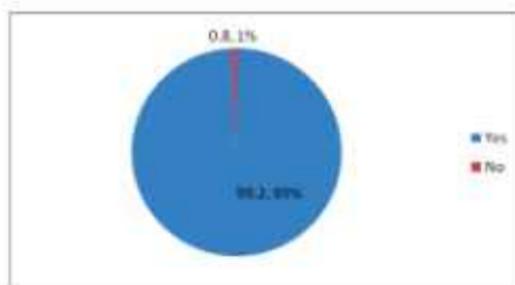
It is observed that 48 percent of the respondents are between 18-20 years of age, while 41 percent of the students are between 20-23 years of age. From this we can conclude that most of the students pursuing their studies in various Institutions of LMET fall between the age group of 18-23.

Table No 2 : Need based Education in the Institution

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	128	99.2
No	1	0.8
Total	129	100

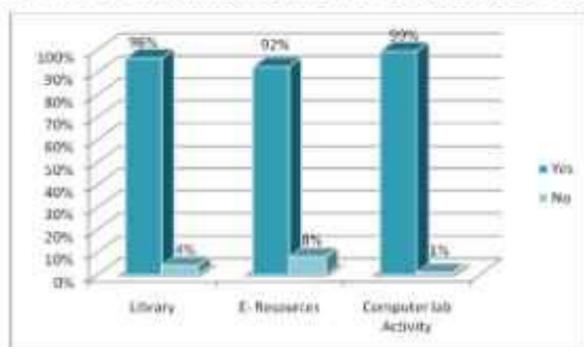
Source: Primary Data

The above Table No 2 and below Figure No 1, highlight that an overwhelming percentage (99.2) of the students agreed that they are getting need based education in their respective institutions. Thus, we can conclude that the Institutions functioning under LMET are successful in meeting the need of the hour in providing required education.

Figure No 1: Need based Education in the Institution**Table No 3 : Satisfaction level of available resources**

Opinion	Yes	No	Total
Library	124	5	129
E-Resources	119	10	129
Computer Lab Activity	128	1	129

Source: Primary Data

Figure No 2: Satisfaction level of available resources

From the Table No 3 and Figure No 2, we can understand that 96 percent of students were satisfied with the library services provided at the Institute, 92 percent of the students with the E-resources and 91 percent of students are satisfied with the computer lab facilities at their respective Institutions. This infers that Institutions working under LMET are providing essential services and facilities towards quality enhancement of students.

Table No 4 : Teaching supported by ICT facilities

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	126	97.67
No	3	2.33
Total	129	100

Source: Primary Data

Figure No 3: Teaching supported by ICT facilities

From the above Table No 4 and Figure No. 3, one can manifest that a majority of the students (97.67 percent) agree that their Institute is ICT enabled. Only a small percent of 2.33 felt that teaching is not supported by ICT.

Table No 5 : Satisfaction level regarding Curricular, Co-curricular and Extra-curricular activities

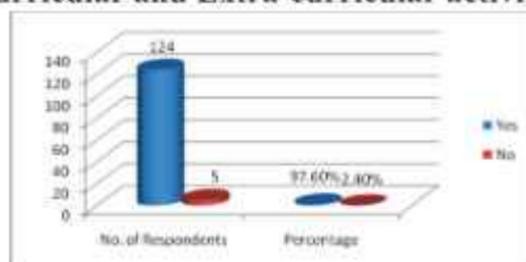
Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	124	97.6
No	5	2.4
Total	129	100

Source: Primary Data

From the Table No 6 and Figure No 4, this we can understand that a majority (97.67) percent of students were satisfied with curricular, co-curricular and extracurricular activities organized by various Institutions functioning under LMET. Only 2.4 percent of the

students are not satisfied with the curricular, co- curricular and extracurricular activities of the Institute. Thus, we can conclude that the Institutions under LMET are conducting good number of curricular, co- curricular and extracurricular activities to enhance the personality of the students.

Figure No 4: Satisfaction level regarding Curricular, Co-curricular and Extra-curricular activities

Table No 6 : Topics Taught provide new dimensions of knowledge

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	124	97.6
No	5	2.4
Total	129	100

Source: Primary Data

Figure No 5: Topics Taught provide new dimensions of knowledge

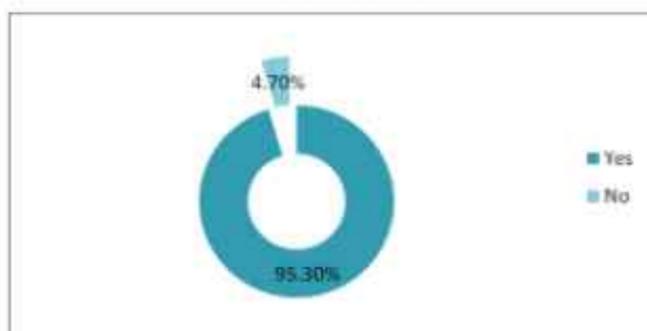
From the above Table No :6 and Figure No: 5 , we can understand that 97.6 percent of student respondents had an opinion that topics covered in the curriculum covered new dimensions of knowledge. This infers that different activities organized by the Institutions towards enhancing the student's knowledge through new dimensions will make them more competitive.

Table No 7 : ICT enabled teaching enhances the quality of learning process

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	123	95.3
No	6	4.7
Total	129	100

Source: Primary Data

Figure No 6: ICT enabled teaching enhances the quality of learning process

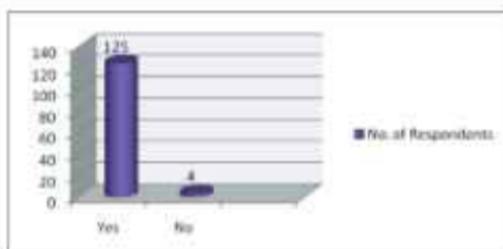
Interpretation:

From the above Table No 7 and Figure No 6, it is evident that 95.3 percent of the students had an opinion that ICT enabled teaching enhances the quality of learning process. This infers that the ICT facilities provided by various Institutions functioning under Laxmi Memorial Education Trust are reaching the target audience and they make the fullest use of the facilities.

Table No 8 : Academic Evaluation is fair and transparent

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	125	96.8
No	4	3.2
Total	129	100

Source: Primary Data

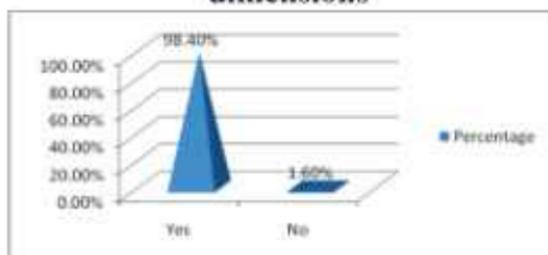
Figure No 7: Academic Evaluation is fair and transparent

From the above Table No 8 and Figure No 7, it is evident that 96.8 percentages of students feel that the academic evaluation process is fair and transparent and only 3.2 percent of respondents opine that the academic evaluation process is not fair and transparent.

Table No 9: Evaluation Procedure and Practice adopted by Institute is Successful in evaluating performance in all dimensions

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	127	98.4
No	2	1.6
Total	129	100

Source: Primary Data

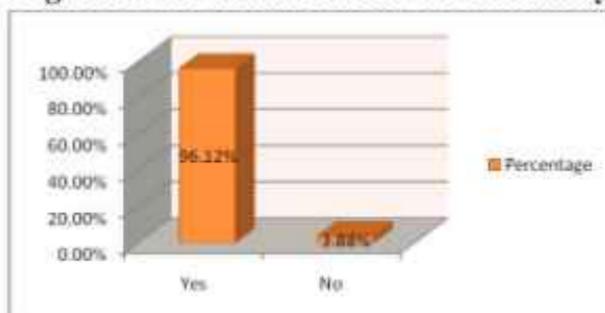
Figure No 8: Evaluation Procedure and Practice adopted by Institute is Successful in evaluating performance in all dimensions

Above Table and Figure No 10, highlight that a majority of the respondents (98.4 percent) feel that the evaluation procedure and practice adopted by various Institutions are successful in evaluating performance of the students in all dimensions. This gives a clear identification that the evaluation process adopted gives importance to cover all parameters and dimensions in evaluating the students.

Table No 10: Enhancement of Personality

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	124	96.12
No	5	3.88
Total	129	100

Source: Primary Data

Figure No 9: Enhancement of Personality

From the above Table No: 10 and Figure No 9, we can understand that majority (96.12) percent of students had an opinion that the quality and type of education offered by the Institutes has enhanced their personality. This infers that the motto of providing quality education by Laxmi Memorial Education Trust is met as students feel that the quality of education enhanced their personality.

Table No 11 : Add on Programs enhance skill set

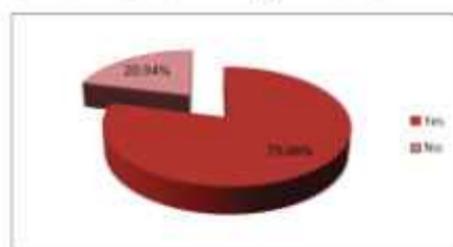
Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	102	79.06
No	27	20.94
Total	129	100

Source: Primary Data

From the above Table No 11 and Figure No 10, we can observe that 79.06 percent of students opines that add-on program enhances their skill set and 20.94 percent of students had a reverse opinion that add-on programs will not have an impact on enhancing skill set. This

infers that add-on programmes have impact towards enhancement of skill-set.

Figure No 10: Add on Programs enhance skill set

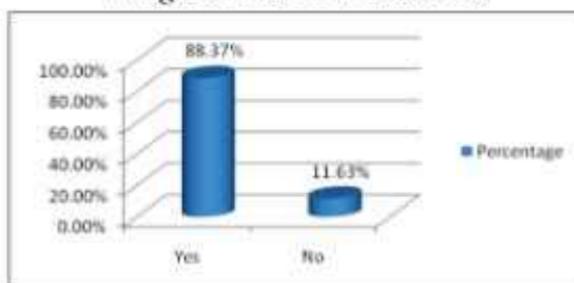

Table No 12 : Satisfaction with regard to Academic, Programmes and Facilities

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	114	88.37
No	15	11.63
Total	129	100

Source: Primary Data

Figure No 11: Satisfaction with regard to Academic, Programmes and Facilities

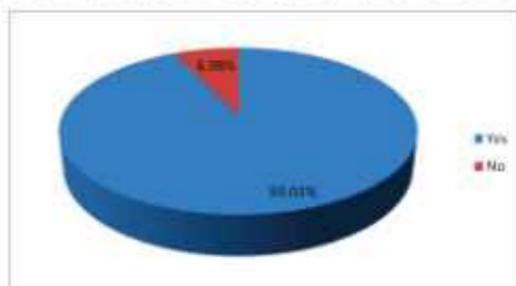

From the above Table No: 12 and Figure No 11, it is evident that a majority (88.37) percentage of students were satisfied with regard to academic, programmes and facilities provided by the Institutes. This infers that Institutes coming under the banner of Laxmi Memorial Education Trust were providing quality academic, programmes and facilities.

Table No 13 : Recommendations to other aspirants

Opinion	No. of Respondents	Percentage
Yes	120	93.02
No	9	6.98
Total	129	100

Source: Primary Data

Figure No 12: Recommendations to other aspirants

Interpretation

From the above Table No and Figure No 14, we can find that, majority (93.02) percent of students would recommend their institute to other aspirants among family and friends. This infers that LMET is successful in the implementation of various programmes for enhancing quality education to their students.

Analysis and Interpretation : Views and Perceptions of Teachers

Teachers' beliefs, practices and attitudes are important for understanding and improving educational processes. They are closely linked to teachers' strategies for coping with challenges in their daily professional life and to their general well-being. Further, they also shape students' learning environment and influence student motivation and achievement. The questionnaires were personally administered to 35 faculty members of these five sample Institutions. Following tables provide an overview of the views and perceptions of sample faculty about the various quality practices developed and implemented in their respective sample Institutions.

Table No 14 : Table representing faculty strength of sample Institutions.

Institution Name	Number	Percentage
Laxmi Memorial College of Physiotherapy	07	20
Laxmi Memorial College of Hotel Management	04	11
Moti Mahal College of Hotel Management	08	23
Laxmi Memorial College of Nursing	10	29
A. J. Institute of Management	06	17
Total	35	100

Source: Primary Data

According to Table No. 14, the questionnaire- 2 was administered personally to thirty-five faculty, being randomly selected from five sample institutions.

Table No. 15 : Demographic statistics of the sample respondents (Faculty)

Demographic Variable	Category	No. of Respondents	Percentage
Gender	Male	15	43
	Female	20	57
Age	22 years to 30 years	14	40
	30 years to 40 years	13	37
	40 years to 50 years	8	23
	50 years and above	0	0
Qualification	Graduate	6	17
	Post Graduate	23	66
	M. Phil	2	06
	Ph. D	4	11

Source: Primary Data

Table shows that forty-three percent represent male and fifty seven percent represent female faculty (gender ratio of Male and Female is 3:4).

One can infer that more than 75 percent of the respondents are in the age group of 22 years to 40 years. Hence, the data represents a good blend of young and experienced faculty. We can also note that no respondents were in the age group of 50 years and above.

From the above data, we can understand that the majority of the teaching faculty members are Post Graduates (66 percent), 17 percent of the respondents are Graduates, 17 percent of them are with higher qualification such as M. Phil and Doctoral Degree.

Table No 16: Average Classes Conducted per week

Institution Name	Average Classes
Laxmi Memorial College of Physiotherapy	5 hrs
Laxmi Memorial College of Hotel Management	18.5 hrs
Moti Mahal College of Hotel Management	22 hrs
Laxmi Memorial College of Nursing	11.4 hrs
A. J. Institute of Management	12.33 hrs

Source: Primary Data

Table No.16 shows that both the Hotel Management Institutions have higher average hours as they have more time allocated to practical session along with the theory classes. It is evident that sufficient time space is available to the faculty working in the sample Institutions to take up research, extension and other quality enhancement exercises, in addition to reasonable teaching work load.

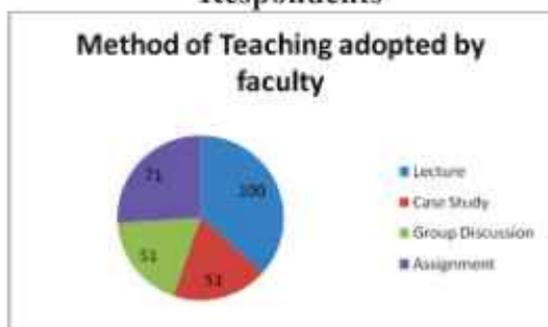
Interpretation: From the below Chart, we can infer that 51 percent respondents follow Case Study and Group Discussion and 71 percent of them use Assignment method to conduct classes, in addition traditional lecture method. It is a multiple-choice question and it is understood that faculties follow at least two methods of teaching. To make the class more interactive and to make effective two way

process of communication, teachers follow modern methods of teaching along with the traditional lecture method.

Table No 17 : Teaching Method Adopted by Faculty Respondents

Teaching Method	Number	Percentage
Lecture	35	100
Case Study	18	51
Group Discussion	18	51
Assignment	25	71

Figure No 13 : Teaching Method Adopted by Faculty Respondents

Table No 18 : Details of Participation of Sample Faculty in Conferences and Publication Activities

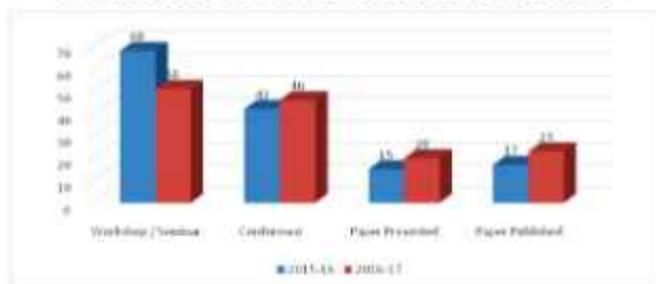
	2015-16 Total Number	2016-17 Total Number
Workshop/Seminar	68	51
Conference	42	46
Paper Presented	15	20
Paper Published	17	23

Data Source: Primary Data

From the above Table No.18, we can understand that during the year

2015-16, the faculty respondents have attended 68 workshops/seminars, 42 conferences and the total number of paper presentations is 15 and there are 17 quality publications. Likewise, for the year 2016-17, the participation of faculty in conference has increased to 46, Conference paper presentations in the conferences and seminars is 20 and total papers published was raised to 23.

Figure No 14 : Details of Participation of Sample Faculty in Conferences and Publication Activities

As per the figure 21, there is a decrease of 25 percent in the workshop/seminar participation, 9 percent increase in the conference attended, 33 percent increase in paper presentation and 35 percent increase in the papers published during 201-17 compared to the previous year.

Table No 19: Response about Imparting knowledge beyond the course Content

Imparting Knowledge	Respondents	Percentage
Yes	33	94
No	2	06
Total	35	100

Data Source: Primary Data

As per Table 19, 94 percent of the faculty respondents reported to impart knowledge beyond the course content to update the students with regard to social issues, general knowledge and knowledge related to business field is very much necessary as it would form a good base for students when they enter the job market.

Table No 20 : Feedback from students regarding the teaching

Feedback Status	Respondents	Percentage
Yes	25	71
No	10	29
Total	35	100

Data Source: Primary Data

As given in Table 20, 71 percent of the faculty members take the feedback from the students regarding their teaching. This constructive feedback will help them to improve and to better their teaching skills. 29 percent of the faculties do not voluntarily take feedback from the students as they depend on feedback mechanism adopted by their Institute. Some Institutions follow feedback system after each semester through online method, exit interview or through the feedback collected in drop box. Certain Institutions also follows open door policy, wherein a student can approach the Institution head and give their feedback.

Table No 21 : Extension / Community Development should be a part of academics

Rapport	Respondents	Percentage
Yes	34	97
No	1	03
Total	35	100

Data Source: Primary Data

Interpretation: Majority of the respondents i.e., 97 percent of the respondents felt that extension / community development activities should be a part of academics as they can sensitive issues to the young minds. Respondents also felt that social responsibility or doing something to the society should be imbibed in the early ages.

Table No 22: Rapport with Parents about Academic Performance and Regularity of Their Ward

Rapport	Respondents	Percentage
Yes	27	77
No	8	23
Total	35	100

Data Source: Primary Data

Interpretation: Institution should create platform, were in the teachers can keep the parents well informed about their wards' academic performance. This is required to ensure that the students remain focused on their studies. From the above data (**Table No. 22**) we can understand that 77 percent of the faculties do keep the rapport with the parents on updating their wards academic performance.

Table No 23 : Special Attention for slow learners

Opinion	Respondents	Percentage
Yes	34	97
No	01	03
Total	35	100

Data Source: Primary Data

Majority of the faculty i.e., 97 percent, (**Table No. 23**) do give special attention for slow learners. The strategies adopted by them are:

- By making the students to internalise the topic taught in simple terms
- Mentor-Mentee system
- Through Viva
- Giving Assignments
- Giving individual attention, by coaching the slow learns after regular class hours
- By providing Remedial Classes

Table No 24 : Participation in Extension / Community Development programme

Opinion	Respondents	Percentage
Yes	31	89
No	04	11
Total	35	100

Data Source: Primary Data

As reflected in **Table No. 24**, most of the faculty members (89 percent) are the part of extension / community development programmes organized by their respective Institute or others.

Further, the sample faculty reported to have adopted different systems to a) enhance learning aptitude among the student, b) to ensure teaching-learning two way process and c) Ways of updating of knowledge in the field for their expertise. An overview of their views and perceptions to the above the following details are given.

a) Strategies adopted by the faculty to enhance learning aptitude among the student

Following strategies are observed by the faculty to enhance the learning aptitude among the students to make them to aspire to learn more.

- Provision of demonstration with examples to connect the theoretical concepts in the books to the real life situation.
- Using different teaching aids, focusing more on E-resources to make the teaching more interesting.
- Conducting group discussion to enables the students to put their views freely on a given a topic.
- Providing role playing or situation based learning to ensure hands on experience to students.

b) Strategies adopted to ensure teaching-learning a two way process

Two-way process of communication makes the class the interactive

and interesting. Hence, following strategies are adopted by the sample faculty to ensure the teaching-learning a participative one.

- Group Discussion
- Giving interaction time at the end of the class about the course content covered
- Encouraging the students to give examples
- Making the students to recap of the previous days class in brief
- Case study discussion.

c) Ways of Updating of faculty knowledge in the field for their expertise:

A true teacher is to be a keen student. Updating their knowledge and keeping abreast with the changes help the teachers to cope with challenges in their daily professional life and to their general well-being. The sample faculty members have preferred to adopt the following practices to update their knowledge

- Referring to Journals, E-resources, latest business news and books
- Attending conferences and workshops
- Presenting research papers in the conferences
- Publishing their research papers in the journals of repute

Performance of Institutions on Identified Parameters of Quality and Best Practices: Analysis and Interpretation of the Views and Perceptions Heads of sample

Quality and best practices of the sample Institutions are categorized as activities under **teaching and learning**, activities under **research and publication** and activities under **extension and community development**.

For the effective implementation and monitoring, all the activities performed under **teaching and learning** further categorized under **curricular, co-curricular and extra-curricular activities**.

- **Curricular activities** embrace the teaching and learning

pedagogy such as ICT enabled GD, seminar presentation, subject presentation, role play, management games, e-based subject presentations and seminars, periodic tests, e-journal based assignments, semester wise viva, compulsory internships, project work etc.,. Add on programmes, industry certified programs are also introduced, including the courses on topical subjects such as GST, SAP, Logistics Management, Hospitality Management, Catering Service etc. In order to maintain the quality in the internship and project work and also to watch the progress, a novel system of Internship Report and Work Diary practices has been introduced. **Under Co- Curricular activities**, the support activities such as special expert lectures, collaborative lectures and training on the use of E journals, SPSS package, demos on Digital Banking, Internship, Project Work and theme-based one day to six day workshops and book review sessions have been introduced.

- **Under the Extra Curricular Activities**, events such as induction programs, student council activities, cultural activities, sports activities, traditions day celebrations, musical concerts etc, are organised. Celebration of festivals such as Ayudha pooja, Saraswathi pooja, Deepawali, Onam, Christmas, making of short movies on social centric issues, screening of inspirational movies followed by in-depth discussion, open assembly in the beginning of the week as well as at the weekends are implemented and practiced over the period. Further, students are also deputed to various conferences, seminars, competitions, management fests etc, to understand and internalize the developments in their respective fields. Likewise, some of the sample institutions are also organizing on the spot seminars, presentations, debate etc, on the most contemporary issues, allowing the faculty and students to present their views on the subject. In one of the sample Institutions, students are made to write the series of aptitude tests to enhance their skill levels.
- The Trust has given a lot of importance to the **research and publication activities** at the Institutions. As a result, the

Institutions functioning under the Trust are regularly bringing out their journals with ISSN Number, which are also indexed. All sample units are regularly bringing out their news magazines, bulletins, annual magazines, conference proceeding etc. Some of the sample institutions are also conducting social surveys along with the identified industry and the findings of the surveys are published. For this academic endeavour, both the students and the faculty join hands together. Furthermore, all the faculty members are encouraged to involve in the publication activities, in the form of preparing and publishing research papers in the journals of national and international repute. Likewise, the members of faculty are also encouraged with financial support and leave facility, to present their research papers and to engage themselves in research activities.

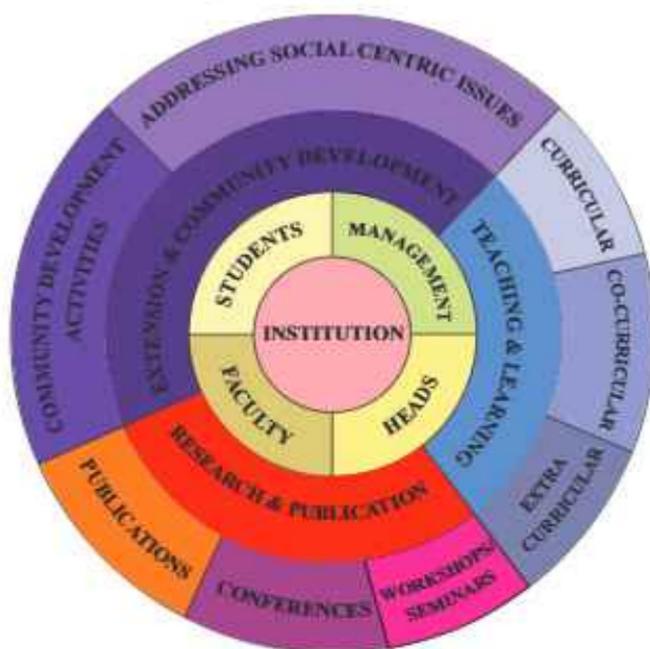
- Trust encourages the students and faculty to take up and participate in the **extension and community development activities**. Separate annual budgets are created to encourage the extension activities of the sample institutions. Under this category, the extension activities such as the village adoption, blood donation, orphanage visits along with charity in cash and kind, Swatch Bharath Abhiyan, field survey on social centric issues etc, are best practiced over the period. Further, some of the sample institutions are also conducting eco-friendly activities such as conduct of workshops for the public on themes such as terrace gardening, waste management, environment protection etc. Likewise, value based activities are also conducted to provide an insight to the students about values in society. The Trust is also supporting the eco friendly activities of the sample units through provision of renewable energy, rain harvesting, wormy-compost etc.

Suggestions

The study suggests the following **Quality Management and Best Practices Model** for the Institutions functioning under Laxmi

Memorial Education Trust as a collective endeavour of the major stakeholders: Management – as the supporters, Heads of the Institutions- as the initiating leaders, faculty- as the true practitioners and the Students- as the keen learners.

Quality Management and Best Practices Model

The suggested model is a four circled effort, to ensure the quality in higher education through best practices being developed, adopted, practiced and continued by keeping the best interest of the core stakeholders. The core stakeholders - as given in the second circle- are the students, faculty, Institution heads and the Management and it is the collective endeavor of all the stakeholders, which elevates the higher education institutions to the highest standard of quality and excellence. The Institution should remain at the focal point (first circle). As depicted in the third circle, the activities of the institutions may be categorized under three broad sections namely a). Teaching and Learning, b). Research and Publication and c). Extension and Development.

As depicted in the forth circle, under Teaching and Learning various proactive initiatives are suggested to be categorized such as

curricular, co-curricular and extra-curricular activities. **Curricular activities** represent the pro-active teaching-learning functions and **co-curricular activities** represent the support activities to ensure the quality in the teaching and learning. Likewise, the **extra-curricular activities** represent the support activities to ensure much needed skill component of the curricular requirements and also to ensure hands on experience in applying the theory to practice. Further, to facilitate all curricular, co-curricular and extra-curricular activities, various Clubs and Associations should function at the institutions, with the students as office bearers and faculty to guide and supervise.

Curricular Activities to embrace the teaching and learning pedagogy such as ICT enabled GD, seminar presentation, subject presentation, role play, management games, etc. Subject presentations and seminars are mandated to be selected from the E-Journals. In addition, other components such as periodic tests, e-journal based assignments, semester wise viva are also suggested to ensure the quality in the delivery of academics. Likewise, the best practices such as compulsory internships, field visits, project work etc, are to be implemented to provide actual learning experiences. Further, to strengthen the quality of the courses offered, add on programmes and certificate programs may be introduced, including the courses on topical subjects such as GST, SAP, Logistics Management, Hospitality Management, Catering Service, patient management etc., to provide a competitive edge. In order to enhance the credibility of these add on programmes, MOUs can be signed with the relevant industry for joint certification. To maintain the quality in the internship and project work and also to watch the progress, proper mechanism such as work diary, internship report etc., are suggested as the best practices. Further, under **Co-Curricular activities**, the support activities such as special expert lectures, collaborative lectures and training on the use of E journals, SPSS package, etc, may be introduced. Further, demonstrations to be arranged on internship and project work etc, to enhance the learning level of students. Likewise, theme based one day workshops may be organized to make the students more confident and competent. Book review sessions may be introduced to enhance the reading practices

of students and members of faculty. Monitoring the students during library hours, observing turnover ratio of the library stack, enhancing the library hours if necessary., may be thought of. The prizes may also be announced to the best user of the library.

Under the **Extra Curricular Activities**, events such as induction programs, student council activities, cultural activities, sports activities, traditional day celebrations, musical concerts etc, may be implemented. Celebration of festivals such as Ayudha pooja, Saraswathi pooja, Deepawali, Onam, Christmas, etc, may also be observed to create and enhance the feeling of belongingness. Further, very distinct and different teaching-learning experiences such as uploading faculty lectures to the individual college website, making of short movies on social centric issues, screening of inspirational movies followed by in-depth discussion, open assembly in the beginning of the week as well as at the weekends may be implemented and practiced. Further, students are to be deputed to various conferences, seminars, competitions, management fests etc, to understand and internalize the developments in their respective fields. Likewise, spot seminars, presentations, debate etc, on the most contemporary issues may be arranged, allowing the faculty and students to present their views on the subject. Students may be allowed to write online aptitude tests to enhance their skill levels.

As presented in the forth circle, under **research and publication**, it should be the vision of any higher education institution that the educational institution not only to be the center of knowledge dissemination, but also the center of excellence to generate new ideas and knowledge. Hence, the institutions have to assign a lot of importance to the research and publication activities. They have to bring out regularly peer review research journals with ISSN Number, which are also to be indexed. Institutions will have to publish news magazines, bulletins, annual magazines, conference proceeding etc. To understand the pulse of the society, social surveys to be conducted along with the industry and the findings of the surveys to be published. For this academic endeavour, both the students and the faculty should join the hands. Furthermore, all the faculty members

are to be encouraged to involve in the publication activities, in the form of preparing and publishing research papers in the journals of national and international repute. The members of faculty may be encouraged with financial support and leave facility, to present their research papers and to carryout research activities. Yearly performance evaluation of faculty may be introduced to keep the faculty alert and active.

As shown in the forth circle, under **Extension and Community Development activities**, students and faculty are to be encouraged take up and participate the extension and community development activities. Separate annual budgets are to be created to encourage the extension activities of the Institutions. The suggested extension activities such as village adoption, blood donation camps, orphanage visits along with charity in cash and kind, Swatch Bharath Abhiyaan, field survey on social centric issues etc, are to be accomplished as best practices. Further, it is also suggested that the institutions to conduct eco-friendly activities such as organising workshops for the public on the theme such as Terrace gardening, waste management, environment protection, banking habits, patient interaction etc. Likewise, value based activities are also to be conducted to provide an insight to the students about values in society. Further, the institutions are to support the eco friendly activities such as provision of renewable energy, rain harvesting, wormy-compost etc.

Conclusion

The best practice is an inductive approach to quality management in higher education institutions with a focus on practice and continuous improvement. This will help institutions of higher education to play their role effectively in quality sustenance and enhancement. And it should be the vision of every higher education institution in the country. Stakeholders can contribute differently for the realization of this goal by the institutions. Policy makers in the field of education have an important responsibility of creating an enabling policy framework for effective functioning of the institutions. The Management should ensure proper infrastructure and effective governance systems. Teachers have a critical role in building

competencies of learners through best pedagogic practices. Finally, students, for whom the whole system is designed, should desire and demand the best. Then everything will fall in line.

References

Ahmad, Wana&Jiana (2010) Learning health through virtual world: comparative between UK and Malaysia, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 9, 2010, Pp 11-20. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.108>

Bittarelli& Rossi (2010) Best Practices In University E-Learning Centre, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 9, 2010, Pp 21-25. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.109>.

Sallies, Green D. and Boyne, G.A., Gould-Williams, J.S., Law, J. and Walker, R.M. (2002). Best Value-Total Quality Management for Local Government? *Public Money & Management*, **22**, 9-16.

Brah, S.A., Wong, J.L. and Rao, B.M. (2000). TQM and business performance in the service sector: a Singapore study. *International Journal of Operations & Production Management*, **20**, 1293-1312.

Brown R (2013) Mutuality Meets the Market: Analysing Changes in the Control of Quality Assurance in United Kingdom Higher Education 1992–2012, *Higher Education Quarterly*, John Wiley & Sons Ltd., Volume 69, Iss. 4, October, 1995 pp 420-437.

Conca, F.J., Llopis, J. and Tari, J.J. (2004). Development of a measure to assess quality management in certified firms. *European Journal of Operational Research*, **156**, 683-697.

Flynn, B.B., Schroeder, R.G. and Sakakibara, S. (1994). A framework for quality management research and an associated measurement instrument. *Journal of Operations Management*, **11**, 339-366.

Flynn et al., 1994: B. B. Flynn, R. G. Schroeder, and S. Sakakibara, A framework for quality management research and an associated instrument, *Journal of Operations Management* 11 (4) (1994), pp. 339–366

GitachariSrikanthan& John Dalrymple (2006) Implementation of A Holistic Model For Quality In Higher Education, Taylor & Francis, Volume 11, Issue 1, 2005, pp 69-81 DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13538320500077686>

Gunduz N and Ozcan D (2010) Learning Styles Of Students From Different Cultures And Studying In Near East University, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 9, 2010, Pp 5-10.

<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.107>

Hartley, J. and Downe, J. (2007). The shining lights? Public service awards as an approach to service improvement. *Public Administration*, **85**, 329-353

Harvey L. (1993) - Quality Assurance in Western Europe; Trends, Practices and Issues in

Huq, Z. and Stolen, J.D. (1998). Total quality management contrasts in manufacturing and service industries. *International Journal of Quality & Reliability Management*, **15**, 138-161.

Isabel et, al (2015) Influence of Assessment in the Teaching-learning Process in the Higher Education, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 176, 20 February 2015, Pp 458-465. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.497>

Jason M. Lodge & Agnes Bonsanquet (2013) Evaluating Quality Learning In Higher Education: Re-Examining The Evidence, *Quality in Higher Education, Taylor & Francis Online, Vol. 20, Iss. 1, 2014*. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13538322.2013.849787>

Jenicke, L.O., Kumar, A. and Holmes, M.C. (2008), "A framework for applying six sigma improvement methodology in an academic environment", *The TQM Journal*, Vol. 20 No. 5, pp. 453-62.

Kaynak, H. (2003), "The relationship between total quality management and their effects on firm performance", *Journal of Operations Management*, Vol. 21, pp. 405-35.

Mangnale & Rajasekhara M P (2011) Quality Management in Indian Higher Education System: Role of Internal Quality Assurance Cell (IQAC), *Asian Journal of Business Management*, Maxwell Scientific Organization, 3(4): 251-256, 2011, ISSN: 2041-8752.

Maznah, R, Hussain R and AbuBakar A (2010) Eye on teaching: improving practice through research inquiries, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 9, 2010, Pp 403-407. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.172>

Morgan, C. and Murgatroyd, S. (1994). *Total quality management in the public service: an international perspective*. London: Open University.

Ahire, S.L., Golhar, D.Y. and Waller, M.A. (1996). *Development and validation of TQM implementation constructs*. *Decision Sciences*, **27**, 23-56.

Parrish, D.R (2016) Principles and a Model for Advancing Future-oriented and Student-focused Teaching and Learning, *Procedia - Social and*

Behavioral Sciences, Volume 228, 20 July 2016, Pp 311-315.
<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.07.046>

Prajogo, D.I. (2005). The comparative analysis of TQM practices and quality performance between manufacturing and service firms. *International Journal of Service Industry Management*, **16**, 217-228.

Santa, T.W., Anderson, C.L. and Berenott, B., (ed). Proceedings of Fifth international Conference on Assessing Quality in Higher Education, Indiana University - Purdue University, Indianapolis, USA. Pp.4- 14

Saraph, J.V., Benson, P.G. and Schroeder, R.G. (1989). An instrument for measuring the critical factors of quality management. *Decision Sciences*, **20**(4), 810-829.

Sawanth G.D (2016) Role Of IQAC In Maintaining Quality Standards In Teaching, Learning and Evaluation. *Pacific Science Review: Humanities and Social Sciences*, Volume 2, Issue 2, July 2016, Pp 66-69
<https://doi.org/10.1016/j.psr.2016.09.016>

Sharp S (1995) *The Quality of Teaching and Learning in Higher Education: Evaluating the Evidence*, *Higher Education Quarterly*. John Wiley & Sons Ltd., Vol. 49, Iss. 4, 1995, pp 301-315. DOI: 10.1111/j.1468-2273.1995.tb01683.x

Stephen Sharp S, Munn P, Paterson L (1997) Quality Assessment in Higher Education: the Scottish Experience. *Higher Education Quarterly*. John Wiley & Sons Ltd., Volume 51, Issue 4, October, 1997, pp 286-307. DOI: 10.1111/j.1468-2273.1995.tb01684.x

Sudha T (2013) Total Quality Management In Higher Education Institutions, *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, IJSSIR, Vol. 2 (6), June, 2013, pp 121-132.

Watson D (1995) Quality Assessment and 'Self-regulation': the English Experience, 1992-94, *Higher Education Quarterly*, John Wiley & Sons Ltd., Volume 49, Iss. 4, October, 1995 pp 326-340. DOI: 10.1111/j.1468-2273.1995.tb01685.

Waugh, R.F. (2002). Academic staff perceptions of administrative quality at universities. *Journal of Educational Administration*, **40**, 172-188.

Woollard A (1995) Core Skills and the Idea of the Graduate, *Higher Education Quarterly*, John Wiley & Sons Ltd, Volume 49, Iss.- 4 October 1995, pp 316-325

Bangladesh Education Policy 2010: An Analysis of Its Contribution towards National Human Resources Development

* **Md. Rashed Iqbal**

** **Dr. Amir Mohammad Nasrullah**

Abstract

Bangladesh is an over populated country, yet its population can be converted to human resources for achieving economic growth. There are many elements for human resources development (HRD), among those education could be the most important element for developing human resources. Government could correctly identify that, if education system of Bangladesh could be reformed by an effective policy we can transform this demographic burden to dividend through HRD. In this note, Bangladesh Education Policy 2010 is considered to be one of the best education policy ever promulgated. But when we analyze its practical application, there are concern on its contribution towards NHRD including its implementation process in the field. Here, a well-orchestrated education policy can play key role for developing an adaptable workforce who can effectively contribute for building a prosperous nation.

Key words : National Education Policy, NHRD, Skill Development

Introduction

Policy is one of the principal vectors through which influence flows between the larger society and education institutions. When people speak of education policy, they refer to government decision rules regarding education, schools, colleges, or related matters (US Department of Education). The present National Education Policy was enacted 2010. The policy opened up a new era for Bangladesh Education System. Education policy in Bangladesh has always been an issue of discussion in the society. All the government from

---

* M Phil Researcher, Session 2014-15, ID 150059, Bangladesh University of Professionals, Dhaka, Bangladesh

** Professor of Public Administration, University of Chittagong, Chittagong, Bangladesh, amir.nasrullah@cu.ac.bd

colonial era to the present day have tried to formulate an individual policy that reflected their own ideology and vision. Hence, from 1972 number of commission's reports were promulgated but none of those could reflect the promises and aspirations of the people. The Education Policy 2010 has the democratized notion in it, as it was circulated to all for comments and suggestion before the publication. The policy has the promise for reformation and development and displayed as the symbol of nations principle and conscience. But policy in paper is not enough to satisfy nation's aspirations which they are longing for. There are also hiccups in its application for NHRD which merits in-depth analysis. For reforming a policy social and contextual aspect should also be taken in consideration. Experts suggest that, during any education policy development, its curriculum and structure must be compatible with the contemporary development, whereas, its implementation depends on the will and ability of the government. In this note the educators often refer that, the education reforms in Bangladesh is often driven by the political apparatus of the government rather than by educators or bureaucrats and justifies as the basis of needs. Hence, in this paper the relevance of the education policy 2010 for NHRD will be studied to recommend its necessary modification for presenting a pragmatic education policy for Bangladesh.

Objectives of the Study

Main Objective

Main objective is to evaluate Bangladesh Education Policy 2010 for determining its contribution towards NHRD.

Specific Objectives

- a. To study the Education Policy 2010.
- b. To identify its linkage to NHRD.
- c. To analyze the contribution of national education policy towards NHRD.

Methodology Followed

The methodology is based on the secondary data. Various books, journals, research reports, newspapers, etc are used as secondary

sources of data. The present study is a narrative one, a thorough study of available secondary data was carried out to reach worthwhile conclusions and determine its relevance to NHRD.

Key Concepts Defined

Education

Education is the process of facilitating learning, or the acquisition of knowledge, skills, values, beliefs, and habits. Education can take place in formal or informal settings and any experience that has a formative effect on the way one thinks, feels, or acts may be considered educational. The main objective of education is to strengthen our mind so that we can perform better in the life. Education is important in life because it gives people the skills and tools they need to navigate the world. Without education, people would not be able to read, write, calculate or communicate; they would also not be able to perform jobs competently, accurately and safely. Education also teaches people about the world in which they live, including information about history, philosophy and culture (Shamsul,1965). However, many people believe that education is important in life for reasons beyond basic survival skills. Eleanor Roosevelt famously said that, education is essential to good citizenship and that education is important to life because it enables people to contribute to their community and their country. Education is important because it teaches people about the world around them. Education is also considered as the key to a nation's development. Education is the principal means to achieve the goal of poverty alleviation. Scholars believe education is important because it helps to answer life's big questions, including questions of how to live, work and love.

Human Resources

Human resources are the people who make up the work force of an organization, business or economy. "Human Capital is sometimes used synonymously with "human resources", although human capital typically refers to a more narrow view. Likewise, other terms sometimes used include "manpower", "talent", "labour",

"personnel", or simply "people" (PP Arya and BB Tandon, 1995).

Human Resources Development

HRD is a series of organized activities conducted within a specified time and designed to produce behavioral change of the human resources (Haslinda,2009). The origin of HRD was suggested to have started in the USA during the advent of the Industrial Revolution in 1800s. But some writers argued that the roots of HRD emerged in 1913 when Ford Motor started training its workers to produce mass production in the assembly line. However, some scholars suggested that, during the outbreak of World War II, in the 1940's HRD emerged, as during this period workers were trained to produce warships, machinery, and other military equipment and armaments.

NHRD

NHRD deals with "government skill formation and employment policy, institutional development, partnership development with international agencies" (Metcalf & Reese, 2005, p. 456) .NHRD is considered as macro level HRD here macro HRD helps to develop educational opportunities, infrastructural development and enhance productivity of the people. Challenges of this level of HRD is to develop infrastructure for education and training at grassroots level, developing educational contents and syllabus under an effective education policy. Here inter-ministerial coordination is essential for preparing human resources planning for local vacancies and overseas employments.

Policy

The word policy is derived from the Greek polis, referring to city or citizen. Subsequent Roman usage led to the term polity, meaning government, government organization, regime, or nation. In modern parlance, policy refers to a uniform decision rule, a regulation, or a set of prescriptions that applies in all similar circumstances (US Department of Education). In short, any given policy represents the end result of a decision as to how best to achieve a specific objective (Torjman 2005,p.4). When people speak of education policy they usually refer to government decision rules regarding education,

structures and stream of education schools or related matters. Benjamin Levin mentioned few points which are very important for understanding the education policy reforms, these are: Political consideration, History and culture, Institutions of the organization and government, constantly changing multi faced context. Education is intended to serve the social purposes, so idea about the education will change with the changing requirement of the society but very often the reforms are seen as the programmes of the educational change that are government directed and initiated based on political aspiration

Relationship between Education and NHRD.

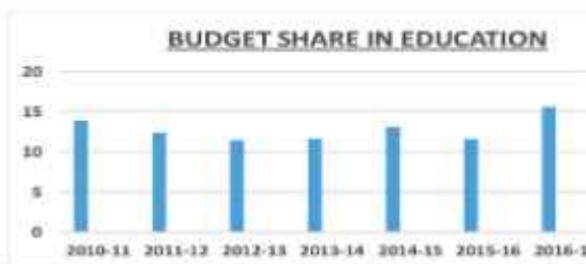
Education and NHRD

There is a very strong relation between education and NHRD. A country should develop her people as an efficient workforce so that they contribute to the local and global market, which is very competitive as it ever. Education is essential for nearly every type of job or career, and in many cases, education makes the difference between being able to perform a job safely and accurately and being unable to perform a job at all. There is a continual need for enterprises to update much more regularly the skills mix of employees to respond to the opportunities or threats created by globalization and rapid technological change. Need based education is the only way to develop efficient human resources who can meet the challenges of globalization (Shamsuddoha M and Hossain S Md. 2010). Nation should try their level best to give optimal education to its population through public and private educational institutions so that they can properly work at home and abroad. For countries that are both economically and socially developed such as Japan, education is no longer the main purpose of HRD because statistics show that 99% of the Japanese workforce is literate. Whereas for those that are only economically developing such as Bangladesh, HRD to be used as the principal tool for the development and implement organizational/governmental goals and objectives.

NHRD and Education: Bangladesh Perspective

HRD is at the core of Bangladesh's development efforts and access to

quality education is critical to poverty alleviation and economic development. The Government is committed to undertake structural reforms that are expected to bring significant improvements in the education sector. Bangladesh's commitment to education has been clearly stated in its constitution and development plans with education being given the highest priority in the public sector investments. The 2017-18 budget has proposed an allocation of Tk.504.32 billion for education sector. The amount is 2.2 per cent of the GDP (gross domestic product) and 12.6 per cent of the total outlay. An allocation of Tk.284.10 billion has been allotted for the

Figure 1: Last 8 years budget share in Education Sector (Source: Unnayan Anneshan, 2017)

The education sector with an emphasis to secondary education is a priority area for the Bangladesh which plays significant role in overall development of Bangladesh. Education is considered a key strategy for effective HRD, poverty reduction, and socio-economic development, all which contribute to the national development. Government realizes that, there is a pressing need to develop a large part of the population into productive workers through the coordination and interaction between people, educational institutions, training programs, and technology where secondary education is regarded as the principal institutional mechanism for developing human skills and potentials (7th Five Year Plan). But, having so much of focus on education, so far no significant action plan has been projected for such coordination. As such in the process

of implementing her policy, actions like: development of new curriculum, resources allocation and education administration could not play any dominant role in integrating education with NHRD.

Article 17 of the Constitution

About education, article 17 of the constitution mentioned, the state shall adopt effective measures for the purpose of:

- a. Establishing a uniform, mass-oriented and universal system of education and extending free and compulsory education to all children to such stage as may be determined by law.
- b. Relating education to the needs of society and producing properly trained and motivated citizens to serve those needs; removing illiteracy within such time as may be determined by law.

An Overview on the National Education Policy 2010

Background and Context

24 September 1972, father of the nation Bangabandhu Sheikh Mujibur Rahman formed the 1st education commission that was Dr. Qudrat-e-Khuda Commission. The committee submitted its report on May 30, 1974. But after the assassination of the Father of the Nation Sheikh Mujibur Rahman the education policy was shelved forever and the country's education system continued to run with the centuries old ideas and infrastructure. Considering the national reality and the context, Awami League made the commitment in its election manifesto to adopt a national education policy in light with the Qudrat-e-Khuda Commission. Accordingly National Education Policy 2000 was adopted, but the following government did not implement the policy. Finally in April 6, 2009, 18 member committee was formed led by Professor Kabir Choudhury to present the nation with an updated Education policy. The policy was finally passed in the Bangladesh National Parliament on December 7, 2010, and thus known as National Education Policy 2010

Main Features of the National Education Policy 2010

- a. **Objective Set.** There are 30 aims, objectives, goals and principles mentioned in the Education Policy which include, among others :

- To create a society free from the curse of illiteracy.
- To remove socio-economic discrimination in regards to race, religion and creed, and to eradicate gender disparity; to develop non-communalism, global fraternity, fellow-feeling and respect for human rights.
- To give priority to primary and secondary education; to show students the dignity of labour; to enable them to acquire skills in vocational education and facilitate self-employment, irrespective of educational qualifications.
- To ensure the proper context and situation in the education system at the higher level to facilitate the ideal environment for learning.
- To ensure the education of the physically and mentally challenged learners.
- To initiate a uniform curriculum in diverse types of schools delivering mandatory syllabus for some basic subjects to be taught in diverse types of schools.

b. Glimpse on the Contents.

- Pre-primary education for 5+ years children; employment of female teacher for pre-primary schools; Ensure teaching-learning process as an integrated method. Ensure teacher-student ratio as 1:30; Inclusion of marginalized children; Establish library facilities in all primary schools.
- Policy suggested free, universal and compulsory primary education up to class eight and implement same curriculum and syllabus for all streams; the mandatory inclusion of the six compulsory subjects under all streams of educations namely general, madrasa, and technical. Class five students will have to sit for the public examination to mark the primary education as a uniform standard and teachers will have to be answerable. There will be no annual and scholarship examination at class five. Pre vocational education and scholarship to all education from class six to eight on the basis of examination.

- Secondary education will be from class nine to twelve. All the student must study their own religion and receive morale education.
- Inclusion of the information technology and science in the curriculum is mandatory.
- Technical institution to be established up to Upazilla level. Modernization of the madrasa education to be done through inclusion of the information technology, and arrangement of text book and teachers for the indigenous children to enable them to learn in their own language.
- The policy suggested provision of free enrolment, free distribution of education materials, mid-day school meals, and stipend under special arrangement for bringing street children to school and continuation of the studies.
- Three years degree course to be replaced by four years honours course. In respect of higher education, decentralization of the National University by setting up centres in all divisions.
- The policy recommended a permanent education commission for the implementation of the policy.

Analysis of the Present Policy on its Contribution towards NHRD.

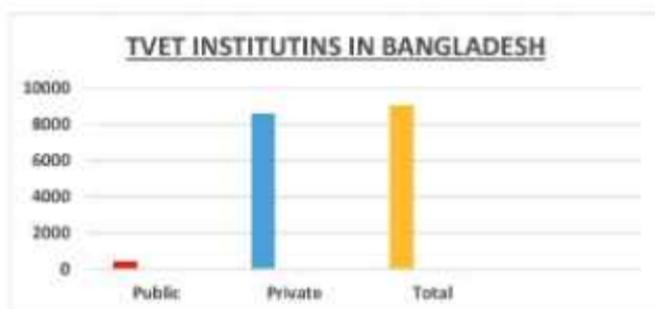
The national education Policy 2010 is considered as one of the most practical oriented policy ever formulated in Bangladesh. It is blended with the liberalism of the Qudrat-e-Khuda policy and aspiration of the forward looking citizens effectively. 'National Education Policy 2010' tried to focus on development of human resources. It promises to develop learners with competencies so that he/she can be well accepted in the job market at home and compete for a decent position in global market. It also identifies the importance of imparting effective education at primary level thus preparing a strong foundation for quality secondary education. It highlights the need for mitigating discriminations among various secondary educational institutions and among various socio-economic, ethnic and socially

backward groups; especially to support the advancement of education in the remote regions. The policy projected due importance to design, continue and implement a uniform curriculum and syllabus for the selected core subjects, irrespective of streams of the secondary education. Having included so much of positivity the bleak reality is after eight years if we ponder upon how much we could extract from this policy, we are yet to find enough to be contended.

a. **Structures of Education System:** Inclusion of eight year primary education in light of the Dr Qudrat-e-Khuda commission is debatable. It is also rightly mentioned in the policy that, the challenges involved in extension are infrastructure development, recruitment of teachers and redesigning curriculum. Any policy formulation merits the consideration of social, historical contextual analysis. After forty eight years we cannot suddenly jump to raise our primary education to class eight. Integration of existing level of primary education with the next three classes of the old secondary level along with the arrangements for of competent teachers, poses greater challenge towards execution of new policy. In this scenario we cannot rule away the influence of political manifestation and egoistic notion as mentioned by Benjamin Levin in his book 'Reforming Education policy. In May 2016 education minister said, "In the National Education Policy-2010, there's a directive to extend the level of primary education up to class VIII from class V by 2018, and now a process is underway to implement it." The logic behind the extension of the primary education as mentioned by the minister "Education up to class-eight will be the basic education for Bangladeshis. We want to ensure education for all up to this level so that the students can acquire skills and competence of a certain level. The move would reduce the risk of drop out". Here, the UNESCO prescription of 14 years of universal education also was a consideration for the government to extend the primary education upto class VIII. But on the other hand it is learned that, primary and mass education authority is not yet prepared to accept these additional responsibility. Under this prevailing bizarre situation between the implementing authorities –how much we are gaining from it? Finally a board was convened to study the feasibility of the

extension of the primary education but we are yet to have a decision on it. But, there is no visible controversy over the proposal of extending the secondary education upto XII, as it is seemingly possible to implement with minor administrative adjustment and recruitment of teachers. Here, the problem is interrelated, since we are yet to make a decision on extension of primary education, we are not likely to extend secondary education upto XII soon. Meanwhile, we have passed eight long years to see the execution of the most coveted policy where we had the promise of having a pre vocational skill lesson from VI to VIII. The apprehension and dilemma from the stake holders at different level who would execute on ground, made the parents and the students skeptical about the whole policy, let alone the redesigning of the curriculum and inclusion of skill enhancement lesson.

b. **Enlistment, Drop out and Unemployment:** Bangladesh Bureau of Educational Information and Statistics (BANBEIS) revealed that, the dropout rate was 40.29 percent in 2015, according to the report during 2016, the dropout rate among girls in secondary level was 42.19 percent and among boys was 33.80 percent. In 2015, the rates were 45.92 percent and 33.72 percent respectively, the report said. Meanwhile, the enrollment of students in secondary level in 2016 was 67.84 percent, of which girls were 73.10 percent and boys were 63.85 percent. Both dropout and enrollment rates for girls are higher than that of boys in secondary level, which suggests that boys are surviving better than girls. Meanwhile, in primary level, the dropout rate has lowered to 19.2 percent in 2016 from 20.4 percent in 2015. Again, the dropout rate in higher secondary level in 2016 was 20.08 percent, with 23.83 percent girls and 16.55 percent boys dropping out from studies. According to the same report, girls comprise of 51.9 percent of the total number of students in secondary level in Bangladesh, which is the highest among the E-9 countries. The other E-9 countries are Brazil, China, Egypt, India, Indonesia, Mexico, Nigeria and Pakistan. There are many reasons identified for the drop out of the students, among those the main reasons as identified by the experts are: High cost of education, lack of interest ,poor quality of education, and education return.

Figure 2: Comparison of the TVE institutions in Bangladesh
(Source: Unnayan Anneshan, 2017)

For a country like Bangladesh most of the parents calculates the cost of the education and its return which ultimately dictates the fate of the student .A study by Binayak Sen revealed that, the year of study and the income of an individual is endogenously co related because of the personal ability factor. A poor farmer of the remote area of the hill district will never engage his children for years in uncertainty of employment, rather he will be happy if the children could learn skills of saw mill work instead of studying at secondary level of school. The education policy 2010 highlighted in its objective for the skill development and creating employment opportunity but no clear guide line or mapping was done to materialize the objective. The number of vocational school is only 14 percent whereas the dropout rate is 45 percent. Hence, these technical and vocation education are not enough to play its role for the transformation of population to human resources.

Table No 1: Number Institution and Enrolment in Vocational Institution

Types of Institution	Authority	No. of Inst.	Teacher		Enrolment				
			Total	Female	% of Female	Total	Girls	% of Female	
S S C Vocational	Public								
	Private	2556	6667	1747	26.20	199718	50808	25.44	
	Total	2556	6667	1747	26.20	199718	50808	25.44	
HSC Vocational	Public	15	71	14	19.72	1255	764	60.88	
	Private	1078	48521	1122	23.12	138139	38414	27.81	
	Total	1093	4923	1136	23.08	139394	39178	28.11	
Authority	Public	15	71	14	19.72	1255	764	60.88	
	Private	3634	11519	2869	24.91	337857	89222	26.41	
	Total	3649	11590	2883	24.87	339112	89986	26.54	

Source: BANBEIS 2016

We need a strategy to integrate skill building curriculum with the general stream of the education. Government is treating stipend and free book as strategy for retaining the students. But the question remains what will happen to those highly educated students if they are unemployed? Rather, this sort of funding is complicating the situation further. Country like Finland does not provide vocational education to the students, on the contrary students are given skill building education as a part of general school curriculum as they could rightly identify that, technical and vocation education alone cannot play its role for the transformation of population to human resources. Education policy 2010 has correctly mentioned for the inclusion of pre -vocational education at primary level but no steps are taken as yet for the revision of the syllabus. A deliberate study on the need assessment and area wise mapping is required for the skill development and higher study planning for the students.

c. Work Force Planning and Skill Development Investment:

All Strategy development demands an achievable policy end state. Unfortunately we have not done a workforce mapping for our future requirement. Education policy do not focus our work force need for fulfilling vision 2021 or even for vision 2041. We do not know, what proportion of our presently enrolled student need to enter work force after ten years? What proportion of students should go for higher studies? or, who all need technical or vocational education? Do we have any plan for diverting different streams of students to their destined institution within a prescribed time frame? Possibly not. We need to invest heavily on education and that investment should be based on education return analysis, otherwise whatever money we are investing on education will be mostly wasted in vain.

Figure 3: Trends of Workforce Employment Trend in Bangladesh
(Source: Rafique 2017)

d. **Public Examination:** Extension of universal and compulsory primary education up to class VIII could not be implemented yet due to lack of infrastructure. Again the process is made further complicated by introducing Primary Education Completion Examination (PECE) after grade five and Junior School Certificate exam after class eight. From the very beginning experts had been apprehending that sitting for a public exam at the age of eleven or twelve may suffer from mental pressure and these exam may promote an unhealthy competition among the young learners. Education experts, researchers, intelligent citizens, teachers and guardians have questioned the value of these examinations. It does not contribute to improving the teaching learning process. Many expert said, the effects of PECE have been to encourage drills and rote memorization, neglect understanding and creativity, disregard basic content of the curriculum, and discourage thinking and reasoning. The educationist remarked in different forum that, given the scenario it is difficult to understand how we can have a congenial stress free learning environment for acquiring basic knowledge for our children who would become the asset for our national development in future.

e. **Teachers Ratio.:** In all the educational institution the number of the students have increased many folds but the teachers are not recruited in the same ratio. Most of the cases teachers do not teach the particular subject for which he or she has been appointed. The MPO (Monthly Pay order) rule, influence of the local leader including governing committee, irregularities of the recruiting are possible main reasons for not having the qualified teacher for particular subject. Again, due to shortage of teachers, one teacher has to take care of other subjects for which he or she is not been appointed.

f. **Private Tutor and Coaching.:** It seems nothing can stop the dominance of coaching and tutor business. Lack of quality class room teaching and influence of unethical teachers compels guardian to send students for coaching. In our country very few parents can teach their children at home, consequently parent rely heavily on tutor or coaching as student are not prepared well in the class. Those who can afford to send children for coaching is somehow managing their

students learning, but how about those who cannot afford to spend money for coaching? A disparity and inequality seems to dominate the existing society and thereby posing a severe effect on child psychology and their grooming up process.

g. **Tertiary Level of Education:** The influence of politics is more acute in the tertiary level of institution. No one is against the healthy student politics but in the name of politics very often students are being used as pawn of the dirty political game. Teacher's recruitment, student's admission, allocation of dormitory or even heinous activities like collection of ransom or drug dealing are often observed in the tertiary level of institution. A well thought of policy direction followed by a sound implementation strategy with the support of legal framework remained as a long cherished dream for the innocent student parents and teachers. In the tertiary level education national university is seriously compromising the standard of the education. Lack of supervision, poor quality of education are resulting in a good number of poorly equipped graduates in the work force of the country. The decentralization of the national university could further aggravate the situation, as such immediate control of these situation to be initiated through a special commission to suggest policy reform and ensure quality education at tertiary level.

h. **Teachers Training:** There is no alternative to gaining excellence other than training and education. The modern pedagogy is dynamic, it merits an up gradation of the personal and institutional approach with the changing socio-economic and technological scenario. Quality of education much depends on the quality of teachers. Teacher should be trained according to the requirement of the curricular and the student's needs. Policy guideline should specify the timely development of the teachers through various skill building programs as they grow teaching experience. Teacher's remuneration and incentives along with the promotion prospects to be linked with the skill development and qualification attainment in each level of teaching.

j. **Teaching as a Career:** If we want to attract brilliant graduates for the teaching we have to make this career an attractive

one. Good salary, job security, scope for higher study along with a social campaign for attracting promising youth for teaching profession to be carried out. Teachers to be kept out of local politics and external influence. Recognition of the best teachers programme with attractive reward to be carried out in each school, upazila ,district and at national level for the retention of the sincere and qualified teachers. Government to take strict measures to keep teachers recruitment process free and fair. A strict supervision on the observance of code of conduct for the teacher and governing body to be ensured through a neutral yet competent executive body at district level.

k. **Education Administration and Coordination:** Education administration often seen as the main bottle neck in implementation of the policy at ground level. Inter-ministerial coordination, synchronized activity within directorate, district education officials and institutions to be ensured through an efficient procedure under workable policy direction.

l. **Curriculum and Core Subjects:** Uniform education system is a constitutional obligation for the formulation of education policy. The National Education Policy 2010 recommended teaching of common core subjects like Mathematics, Science, Bangladesh Studies, Environment and Climate Change in all streams at the primary level, including general, English medium, technical schools and madrasas. But it is yet to be fully implemented in English medium schools and Alia madrasa. Kowmi madrasa is even yet to except it in their curriculum. If we want to develop human resources under a common strategy it is imperative to ensure uniform curriculum at all streams of education.

m. **Implementation Committee:** National Education Policy 2010 has many positive ingredients for human development in Bangladesh but the policy implementation is very slow in progress. An independent and effective policy implementation committee to be formulated immediately for supervising the implementation process and advice ministry on its progress and challenges accordingly.

Conclusion

The population density in Bangladesh is one of the highest in the world today. Further, less and poorly skilled population are the major constraints for achieving economic growth for the country. It is evident that, with the present trend, job market will not be able to create sufficient opportunity for jobs seekers due to insignificant supply of skilled manpower in the market. In this backdrop the study tried to highlight the relevance of the education policy 2010 towards human resources development. The demographic pattern and its forecast for next 30 years indicates us to invest prudently for its heavy working age population, this situation may not prevail after fifty years or so. In this context it is imperative of us to understand the importance of HRD and reform education policy to initiate a sustainable work force development strategy for fulfilling the dream of 'Developed Bangladesh'.

Recommendations

In light of the study on the contents of the education policy following recommendations may be considered for education policy reform in order to foster HRD in Bangladesh.

- Allocation of the education budget to be increased substantially for ensuring quality education. It should be immediately raised to at least 4% of the GDP.
- Government should formulate a neutral and effective education policy implementation committee to execute the implementation process smoothly.
- All district to have a competent and powerful education monitoring and coordinating committee to ensure quality education at district level.
- Government to take necessary steps to attract brilliant graduate to choose teaching profession and ensure a free and fair recruiting procedure for their recruitment.
- Education policy to include work force mapping for introducing a skill building strategy for the students.
- Uniform curriculum to be enforced to ensure common focus on

the HRD in Bangladesh.

- Government should provide best support to increase enrolment and decrease dropout by ensuring joyful, meaningful and quality education.

References

Ahmed, M and, Williams J, (2008) 'Education Priorities for Human Resource Centered Development in Bangladesh'

Ahmed, M. (2014) Draft on EFA 2015 National Review – Bangladesh.

Ahmed, S. (2010) 'Dropout Rate in Secondary Level Education in Bangladesh' The University Press limited, Dhaka.

Andaleev S. (2011) Education and National Development, The University Press Limited, Dhaka.

Arya. PP and TANDON. BB (1995), 'Human Resources Development, concept and issues' ,Deep and Deep publications.

Asian Development Bank (2001). Education and National Development in Asia. Asian Development Bank. Manila.

Billah, A.M (2009), Education Policy A Critical Review', Bangladesh Education Article,

Francis, K. (1993) 'Education and Development Challenge', Discovery publishing house, New Delhi.

Government of the People's Republic of Bangladesh. Education for All, **National Plan of Action** (1995), Annual Reports (Primary and Mass Education Division), Dhaka, Bangladesh.

Graham, B. (1991), 'Education in the Developing World', Longman Publishing, UK.

Haslinda, A (2009), Evolving terms of Human Resource Management and Development, University Putra Malaysia The Journal of International Social Research, Vol 2 / 9.

Huq, K.(2010) Human Development Challenges in South Asia', Published online: South Asian journal of Human Development 1;1,71-82.

Huq, M Shamsul (1965) Education and Development Strategy in South and South east Asia, East West entre Press, Honolulu.

Huq, M. (1983) Higher education and employment in Bangladesh, The University Press Limited, Dhaka.

Huq, M. (1995) Human Development Paradigm, The Development Economics Reader, Chapter 2, Secondi, S. Rutledge, London.

Huq, M. (1995) Reflections of Human Development. Oxford University

Press, Amazon.com.

Huq, S. (2012), *Is the Present Education policy Adequate for Countering terrorism, Religious and Ethnic Tolerance?* Springer International Publication, South Asia Democratic Forum (SADF), Belgium.

Levin, B. (2001), *'Reforming Education'*, Routledge / Falmar publications, London and New York.

Mannan, A. (2017) 'A degree may not be enough,' *Daily Sun*, 8 July 2017.

Metcalf, B DAWN and Rees, *Theorizing Advances in International Human Resource Development*, Human Resource Development International, Vol. 8, No. 4, 449–465, December 2005

Ministry of Education, *Bangladesh Education Policy 2010*.

Ministry of Planning, 7th five year plan.

Ministry of Primary and Mass Education (MoPME) and support from UNESCO. Dhaka.

Rafique, A. (2017) *Build Skill Bangladesh for Emerging Bangladesh as Developed nation*, Joint publication by IDEB AND BTEB.

Shamsuddoha. M and Hossain. Shahadat M, *Globalization compliant and HRD focused Education in Bangladesh: A Futuristic Policy Discussion*, *Journal of Chittagong University Social Science Studies*, Vol. 42, 2010.

Torjman, S. (2005), *What is policy*, Institution of Social Policy, Ontario, Canada.

UNDP, *Human Development Report* published in 1990.

US Department of Education, *Education Reform in United States*.
<https://www2.ed.gov/a>

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ

* ಎಂ.ಚಂದ್ರ ಪೂಜಾರಿ

ತೊಂಬತ್ತರ ತನಕ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸರಕಾರಿ ನೇತೃತ್ವದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಬಡತನ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಉದ್ಯೋಗ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ತೊಂಬತ್ತರ ನಂತರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಪೂರೈಕೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆ ಹೆಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಇದೇ ಹೆಚ್ಚಾದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಬಡಜನರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ನೀಡಲು ಖರ್ಚು ಮಾಡಲಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆಗಳು ಈ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಗ್ರಹಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳಿಂದ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಬಡತನ ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿದೆಯೇ, ಉದ್ಯೋಗಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆಯೇ, ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದನ್ನು ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಖರ್ಚು ಮಾಡಲಾಗಿದೆಯೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಲೇಖನದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಮೂರು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದೇನೆ. ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಆರ್ಥಿಕ ನೀತಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಗ್ರಹಿಕೆಗಳನ್ನು ಲೇಖನದ ಮೊದಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪರಿಚಯಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಅವು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಸಮಾಜದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಎರಡನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದೇನೆ. ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ವೈಫಲ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಲೇಖನದ ಕೊನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ

ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಮಾಜ, ಸರಕಾರ, ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನೇ ಸಮಾಜವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಮೂಹವನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿದ ಸಮಾಜದ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಸಮುದಾಯ, ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೌಲ್ಯಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನೇ ಇವರು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಮುದಾಯ, ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೌಲ್ಯಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬೇಕು ಬೇಡಗಳನ್ನು ಇವು ಪ್ರಭಾವಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವರು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಸಂಗತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಮ್ಮ ಬೇಕುಬೇಡಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತತೆ ಇದೆ ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸುಖಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಆದ್ಯತೆ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಎರಡು, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಉತ್ಪಾದನೆ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳಲು ಅವಶ್ಯವಿರುವ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ಭೂಮಿ

ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ, ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ - ೫೮೩ ೨೬೬

ಹೊಂದಿರಬಹುದು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಬಂಡವಾಳ ಅಥವಾ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ ಹೊಂದಿರಬಹುದು, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ದುಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಶ್ರಮ ಹೊಂದಿರಬಹುದು. ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಅವಶ್ಯವಿರುವ ಭೂಮಿ, ಬಂಡವಾಳ, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲ, ಮಾನವ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಖಾಸಗಿ ಒಡೆತನದಲ್ಲಿರುವುದೇ ಉತ್ತಮವೆಂದು ಇವರು ವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ (ಡೇವಿಡ್ ಹಾರ್ವೆ, 2005).

ಮೂರು, ತಮ್ಮೊಂದಿಗಿರುವ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಮತ್ತು ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ವಿವಿಧ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಉತ್ಪಾದನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಂಡು ವಿವಿಧ ಪ್ರತಿಫಲ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಭೂಮಿ ಇರುವವರು ಬಾಡಿಗೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ, ಬಂಡವಾಳವುಳ್ಳವರು ಬಡ್ಡಿ, ಲಾಭಾಂಶ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ, ಶ್ರಮ ಇರುವವರು ಕೂಲಿ ಅಥವಾ ಸಂಬಳ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ, ವ್ಯಕ್ತಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನ ಇರುವ ಸಂಪನ್ಮೂಲವನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಬಳಸಿ ಗಳಿಸದಿದ್ದರೆ ಬಡತನ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದುಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಇರುವವರು ಸೋಮಾರಿಗಳಾಗಿ ದುಡಿಯದೇ ತಮ್ಮ ಶ್ರಮವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥ ಮಾಡಿದರೆ ಅವರ ಆದಾಯ ವೃದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸೋಮಾರಿಗಳಾಗದೇ ದುಡಿಯಲು ತಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಬಳಸಿದರೆ ಅವರು ಹೆಚ್ಚು ಕೂಲಿ ಅಥವಾ ಆದಾಯ ಗಳಿಸಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಹೊಂದಿರುವವರು ಅದನ್ನು ಕೃಷಿಗೆ ಅಥವಾ ಉದ್ಯಮಿಗೆ ಬಳಸಿದರೆ ಬಾಡಿಗೆ ಗಳಿಸಬಹುದು. ಹಣಕಾಸುವುಳ್ಳವರು ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರ ಅಥವಾ ಉದ್ಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೂಡಿದರೆ ಬಡ್ಡಿ ಗಳಿಸುತ್ತಾರೆ (ಡೇವಿಡ್ ಹಾರ್ವೆ, 2005). ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸಂಪತ್ತು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ವಿತರಣೆಗೊಳ್ಳುತ್ತೆ ಎನ್ನುವುದು ನಿಯೋ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್‌ನ ವಾದ.

ಇವರ ವಾದ ಪ್ರಕಾರ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರು ಅನಾನುಕೂಲಸ್ಥರನ್ನು ಶೋಷಿಸಿ ಸಂಪತ್ತು ಗಳಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲು ಅವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಬಳಸಿ ಸಂಪತ್ತು ಗಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಅವರವರು ಮಾಡುವ ಆಯ್ಕೆಗಳಿಂದ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪಾಲು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಒಬ್ಬರ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಬಡತನ ಅಡಗಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಇವರ ವಾದ (ವೂಲ್ಫಿಂಗ್ ಸಾಸ್, 2000). ಇಂತಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಪೂರಕವಾಗುವ ಪರಿಸರವನ್ನು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಿಯೋ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್‌ಗಳ ವಾದ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಮಾರುವ ವಿರೀಡಿಸುವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅದರ ಹಿಂದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಮೂಲ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಮೂಲತತ್ವಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಸ್ಥಳದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ದೂರವಾಣಿ, ಮೊಬೈಲ್ ಮೂಲಕ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಮೂಲತತ್ವಗಳೇನೆಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಸ್ಥಳದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಮನೆ ಬೇರೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಬೇರೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ ಇದೆ. ಮನೆಯಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಇದೆ.

ಇದು ಕೇವಲ ದೂರದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಮನೆ ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸುವ ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳು - ಯಾರ ಮಗ, ಮಗಳು, ಗಂಡೋ ಹೆಣ್ಣೋ, ಮೇಲ್ಜಾತಿಯೇ ಕೆಳಜಾತಿಯೇ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣನೆಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ಮ ಭಾಷೆ, ಪ್ರದೇಶ, ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ, ಲಿಂಗಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ.

ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಮರೆತು ನೀವು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬಹುದು. ಇದನ್ನೇ ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನೀವು ಅಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರರು. ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ನೀವು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರರು. ಅಂದರೆ ನೀವು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರಲೇಬೇಕು ಅಥವಾ ಖರೀದಿಸಲೇಬೇಕೆನ್ನುವ ಕಡ್ಡಾಯವಿಲ್ಲ. ನಿಮಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾದರೆ ಮಾರಬಹುದು ಅಥವಾ ಖರೀದಿಸಬಹುದು. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಮಾರುವ ಅಥವಾ ಖರೀದಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಒತ್ತಾಯವಿಲ್ಲ. ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ, ಲಿಂಗಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವ ಪಡೆಯದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯೂ ಇದೆ ಎನ್ನುವ ಚಿತ್ರಣ ಇದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಅಥವಾ ಖರೀದಿಸುವ ಸರಕು ಅಥವಾ ಸೇವೆಗಳಿರುವುದು ಮುಖ್ಯವೇ ಹೊರತು ಅವರ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ (ಜೆರಾಲ್ಡ್ ಬತ್ಲೆಡ್, 2000). ಹೀಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಬಂಧನಗಳಿಂದ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿ ಪರಿಪೂರ್ಣ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಸೋಲುಗೆಲುವಿಗೆ, ಲಾಭನಷ್ಟಕ್ಕೆ, ಸುಖದುಃಖಕ್ಕೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಜವಾಬ್ದಾರನ್ನಾಗಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಮುದಾಯದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದಂತೆ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಅವುಗಳ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಿಂದ ಕಿತ್ತು ಕೇವಲ ಸರಕನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ.

ದೇವರ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ ಪಗಡಿಗಳು, ಊಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರ ನೀಡಲು ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆಗಳ ನಡುವೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಅಂತರವಿದೆ. ದೇವರ ಪಾತ್ರೆಗಳು ತುಂಬಾ ಪವಿತ್ರ ಅದನ್ನು ಮಹಿಳೆಯರು, ಅಶುದ್ಧ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮುಟ್ಟಬಾರದು. ಅದೇ ರೀತಿ ಮನುಷ್ಯರ ಬಳಕೆಗಿರುವ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಶುದ್ಧತೆ, ಇಡುವ ಸ್ಥಳ, ಬಳಕೆ ನಂತರ ಅದರ ಶುದ್ಧೀಕರಣ ಎಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪಾತ್ರೆಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನ. ಹೀಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಂತೆ ವಸ್ತುಗಳು ಕೂಡ ವಿವಿಧ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಆದರೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಕೇವಲ ಸರಕುಗಳು ಮಾತ್ರ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುತ್ತವೆ. ಒಂದೇ ತೂಕದ ಮೆಶಿನ್‌ನಲ್ಲಿ ತೂಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪಾತ್ರೆ ದೇವರ ಬಳಕೆಗಿದೆಯೇ ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರ ಬಳಕೆಗಿದೆಯೇ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬಳಕೆಗಿದೆಯೇ ಎನ್ನುವುದು ಅದರ ಮೌಲ್ಯ ತೀರ್ಮಾನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪಾತ್ರೆಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ನಿಯಮ ಎಲ್ಲ ಸರಕುಸೇವೆಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರಕುಸೇವೆಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳ ಬಳಕೆಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಯಾರು ಬಳಸುತ್ತಾರೆನ್ನುವ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯ ತೀರ್ಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಬದಲು

ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಮೌಲ್ಯ ತೀರ್ಮಾನವಾಗುವುದು ಅವುಗಳ ಬೇಡಿಕೆ ಮತ್ತು ಪೂರೈಕೆ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ. ಅಂದರೆ ಸಮಾಜ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಬಂದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸರಕುಗಳನ್ನಾಗಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೌಲ್ಯ ತೀರ್ಮಾನವಾಗುತ್ತದೆ. (ಜೆರಾಲ್ಡ್ ಬತ್ಲೆಡ್, 2000).

ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅವರ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ ಬಂಧನಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಮಾರಾಟಗಾರರು ಅಥವಾ ಖರೀದಿದಾರರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಮೇಲುಕೀಳುಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನರು. ಸರಕುಸೇವೆಗಳು ಮೌಲ್ಯ ತೀರ್ಮಾನದಲ್ಲೂ ವಸ್ತುಗಳ ಬಳಕೆ ಅಥವಾ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲು ಇವುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಮತ್ತು ಬೇಡಿಕೆಗಳು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಮೂಲತತ್ವಗಳು. ಇದು ನಿಯೋ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕಲ್ಪನೆ. ಇಂತಹ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಬೇಕುಬೇಡಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಉತ್ಪಾದಿತ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಥವಾ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದನ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಗುಂಪುಗಳ ನಡುವೆ ವಿತರಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆ ಇದೆ.

ಸರಕಾರ

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರದ ಪಾತ್ರ ಕೂಡ ನಿರ್ಧರಿತವಾಗಿದೆ. ಆಡಳಿತದ ವೆಚ್ಚವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ಗಾತ್ರ ಮತ್ತು ಪಾತ್ರ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕೆನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆ ಇದೆ (ವರ್ಲ್ಡ್ ಬ್ಯಾಂಕ್, 1997). ಗಾತ್ರ ಎಂದರೆ ಸರಕಾರಿ ಇಲಾಖೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ನೌಕರರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕೆನ್ನುವ ಅರ್ಥ. ಹಿಂದೆ ಸರಕಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಲವು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳು ಖಾಸಗಿ ವಲಯಕ್ಕೆ ವರ್ಗಾವಣೆಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸರಕಾರಿ ಇಲಾಖೆಗಳು ಸಂಖ್ಯೆ, ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ನೌಕರರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸರಕಾರದ ಪಾತ್ರ ಕಡಿಮೆ ಇರಬೇಕೆನ್ನುವಾಗ ನಮ್ಮಂತಹ ಹಲವು ಭಾಷೆ, ಧರ್ಮಗಳಿರುವ ದೊಡ್ಡ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜನರ ಬೇಕುಬೇಡಗಳನ್ನು ಸರಕಾರವೇ ವಿಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ. ಜನರ ಬೇಕುಬೇಡಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರಕಾರದ ಜೊತೆಗೆ ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಿವಿಲ್ ಸೊಸೈಟಿಗಳು (ಸರಕಾರೇತರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು) ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವುದು ಇಂದಿನ ಸರಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ. ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಥವಾ ಸರಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಜಂಟಿಯಾಗಿ (ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಖಾಸಗಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಪಿಪಿಪಿ ಮಾದರಿ) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಜೋಡಿಸುವುದು ಸೇರಿದೆ. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ಪೂರೈಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾಜಿಕ (ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯ, ವಸತಿ, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಹಾಗೂ ಆರ್ಥಿಕ (ಸಾರಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ, ಬಂದರು, ವಿಮಾನ ನಿಲ್ದಾಣ, ವಿಮೆ, ಬ್ಯಾಂಕ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು) ಮೂಲಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಇಂದು ಉದ್ಯಮಿಗಳು ಉತ್ಪಾದಿಸಿ ಪೂರೈಸುತ್ತಿವೆ.

ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆರ್ಥಿಕ ಮೂಲಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಿ ಪೂರೈಕೆ ಮಾಡುವುದು ಉದ್ಯಮಗಳ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಾದರೆ ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸವೇನು? ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ನೀರು, ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲ, ಮಾನವ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದು ಸರಕಾರದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಭೂಮಿ ಪೂರೈಕೆ ಮಾಡಲು ಸರಕಾರ 2013ರ ಭೂಸ್ವಾಧೀನ ಮಸೂದೆ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಲು ಹೊರಟಿದೆ. 2013ರ ಭೂಸ್ವಾಧೀನ ಮಸೂದೆ ಪ್ರಕಾರ ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೆ ಕೃಷಿಕರ ಭೂಮಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕನಿಷ್ಠ ಶೇ.80ರಷ್ಟು ಕೃಷಿಕರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಬೇಕು. ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಭೂಮಿಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಬೆಲೆಯ ಐದು ಪಟ್ಟು ಬೆಲೆ ನೀಡಬೇಕು. ನೀರಾವರಿಯುಳ್ಳ ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಐದು ವರ್ಷಗಳೊಳಗೆ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಳಸಬೇಕು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಐದು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಳಸದಿದ್ದರೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು. ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸುವ ಉದ್ಯಮಗಳಿಂದ ಪರಿಸರ ನಾಶವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಭೂಮಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡವರು ಕೊಡಬೇಕು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಭೂಮಿ ಮೇಲೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಕುಂಬಾರ, ಕಂಬಾರ, ಚಮ್ಮಾರ, ಕೃಷಿ ಕೆಲಸಗಾರರಿಗೂ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಭೂಮಿ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಕೊಡಬೇಕು. ಇವೆಲ್ಲ ಶರತ್ತುಗಳು 2013ರ ಭೂಸ್ವಾಧೀನ ಮಸೂದೆಯಲ್ಲಿದ್ದವು (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2013).

ಇಂತಹ ಮಸೂದೆ ಉದ್ಯಮಗಳ ಹಿತಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಯೆಂದು ಬಿಜೆಪಿ ಸರಕಾರ ಈ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಆರ್ಡಿನೆನ್ಸ್ ಮೂಲಕ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದೆ. ಈ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಪ್ರಕಾರ ಮೇಲಿನ ಐದು ಶರತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆ ನೀಡುವ ಒಂದು ಶರತ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದೆಲ್ಲವನ್ನು ರದ್ದುಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬಿಜೆಪಿ ಸರಕಾರದ ಈ ತಿದ್ದುಪಡಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಕೃಷಿಕರು ದೇಶವ್ಯಾಪಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ನಡೆಸಿದರು. ಹಾಗಾಗಿ ಸರಕಾರ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಿದ್ದುಪಡಿಯನ್ನು ತಡೆ ಹಿಡಿದಿದೆ. ತಿದ್ದುಪಡಿಯಿಗೊಂಡ ಭೂಸ್ವಾಧೀನ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ರಾಜ್ಯ ಸರಕಾರಗಳಿಗೆ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಬಿಜೆಪಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿದ್ದುಪಡಿಯಿಗೊಂಡ ಮಸೂದೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳ್ಳುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಲ ನೀತಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಲ ಹರಿಯುವಂತೆ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸರಕಾರಿ ಮತ್ತು ಖಾಸಗಿ ಸಾಲಗಳನ್ನು ಎರಡು ವಿಧದ ಸಾಲಗಳಿವೆ. ಖಾಸಗಿ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಸರಕಾರಿ ಸಾಲದ ಬಡ್ಡಿ ಕಡಿಮೆ ಇದೆ ಮತ್ತು ಮರುಸಂದಾಯ ಅವಧಿ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಸರಕಾರಿ ಸಾಲದ ಶೇ.60ನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಲಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಶೇ.40ನ್ನು ಆದ್ಯತಾ ವಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡುವಂತೆ ಸಾಲ ನೀತಿಯನ್ನು ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಶೇ.40ರಷ್ಟು ಸರಕಾರಿ ಸಾಲದಲ್ಲಿ ಶೇ.18 ಕೃಷಿಗೆ, ಶೇ.12 ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರ ಉದ್ಯಮಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಶೇ.10 ಬಡತನ ನಿವಾರಣೆ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಶೇ.90ರಷ್ಟು ಜನರು ಶೇ.40ರಷ್ಟು ಸರಕಾರಿ ಸಾಲ ಪಡೆದರೆ ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರ

ಉದ್ಯಮಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಶೇ.10ರಷ್ಟು ಜನರು ಸರಕಾರಿ ಸಾಲದ ಶೇ.60ನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2007).

ಭೂಮಿ, ಸಾಲ ನೀತಿಗಳ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೆರಿಗೆ ನೀತಿ ಕೂಡ ಬಂಡವಾಳ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿದೆ. ನೇರ ಮತ್ತು ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನುವ ಎರಡು ವಿಧದ ತೆರಿಗೆಗಳಿವೆ. ಆದಾಯ, ಆಸ್ತಿ, ಸಂಪತ್ತು ಇದ್ದವರು ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅನುಕೂಲಸ್ಥರ ತೆರಿಗೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಂದರೆ ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ಪರದಾಡುವವರು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅನಾನುಕೂಲಸ್ಥರು ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಅನಾನುಕೂಲಸ್ಥರ ತೆರಿಗೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ತೊಂಬತ್ತರ ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ದರ ಶೇ.50ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂದು ಇದು ಶೇ.30ಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದೆ. ಐದು ಲಕ್ಷ ಆದಾಯ ಇರುವವರು ಶೇ.10ರಷ್ಟು, ಎಂಟು ಲಕ್ಷ ಆದಾಯ ಇರುವವರು ಶೇ.20ರಷ್ಟು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಲಕ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯವುಳ್ಳವರು ಶೇ.30ರಷ್ಟು ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಸಂದಾಯ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂಟು ಲಕ್ಷದ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟೇ ಲಕ್ಷ ಅಥವಾ ಕೋಟಿ ಆದಾಯವಿರಲಿ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಶೇ.30 ಇರುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಈ ಶೇ.30 ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಿನವ ಉದ್ಯಮಗಳ ಕೂಗಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಆದಾಯದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಶೇ.25ಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲು ಸರಕಾರ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಆರ್.ಬಿ.ಬಿ, 2014).

ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹಕ್ಕಿಂತ ತುಂಬಾ ಕಡಿಮೆ ಇದೆ. ಬಹುತೇಕ ಶ್ರೀಮಂತ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಅವುಗಳ ಒಟ್ಟು ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹದ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ನಮ್ಮ ಒಟ್ಟು ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹದ ಮೂರನೇ ಒಂದರಷ್ಟಿದೆ. ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಆದಾಯ ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ದರ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ಇಲ್ಲ. ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕೋಟಿ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಇರುವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವವರ ಸಂಖ್ಯೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಕೋಟಿ ದಾಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹದ ಹೆಚ್ಚಳಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನದ ಅರ್ಥದಷ್ಟನ್ನು ಕೂಡ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹದ ಹೆಚ್ಚಳಕ್ಕೆ ಮಾಡುವುದು ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. 2016ರಲ್ಲಿ ಜಿಎಸ್‌ಟಿ ಮಸೂದೆಗೆ ಬೆಂಬಲ ಪಡೆಯಲು ನಡೆದ ಸಂವಿಧಾನದ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ. ಕಾರಣ ಏನೇ ಇರಲಿ ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಬದಲು ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಿದರೆ ಆರ್ಥಿಕ ಅಸಮಾನತೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ನೇರ ತೆರಿಗೆ ಬದಲು ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿರಿಸುವುದನ್ನು ಪ್ರಗತಿಪರ ತೆರಿಗೆ ನೀತಿ ಎನ್ನಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಬಿಗಿ ಕಾರ್ಮಿಕ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರು ಆರ್ಥಿಕ ಪ್ರಗತಿಗೆ ಮಾರಕ ಎನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಖಾಸಗೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆರಂಭವಾದ ನಂತರ ಕಾರ್ಮಿಕ ಕಾಯಿದೆಗಳಿಗೆ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಆರಂಭವಾಗಿದೆ. ಈ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ಗುತ್ತಿಗೆ, ಹೊರಗುತ್ತಿಗೆ, ತಾತ್ಕಾಲಿಕ, ಆರೆಕಾಲಿಕ ಕಾರ್ಮಿಕ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಲಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಪರ್ಮನೆಂಟ್ ಕೆಲಸ ಇಂದು ಗಗನ ಕುಸುಮವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಖಾಸಗಿ ವಲಯಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲ;

ಸರಕಾರಿ ವಲಯಗಳಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿ ಇದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಮಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗಳಿಂದ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ಕೆಲಸಗಾರರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 93ರಷ್ಟು ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರೇ ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ. ಕೃಷಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 99, ಕೈಗಾರಿಕ ವಲಯದಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 85, ಕನ್‌ಸ್ಟ್ರಕ್ಷನ್ ಕೆಲಸಗಾರರಲ್ಲಿ ಶೇಕಡಾ 93, ವ್ಯಾಪಾರ, ಹೋಟೆಲ್, ರೆಸ್ಟೋರೆಂಟ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ಶೇ.99ರಷ್ಟು ಕೆಲಸಗಾರರು ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2009). ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗ, ಸಂಬಳ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಗಳಿಲ್ಲ. ಮಾಲೀಕರು ಇವರನ್ನು ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ನೇಮಕ ಮಾಡಿ ಕುಶಿ ಬಂದಂತೆ ದುಡಿಸಿ ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಬಹುದಾದ ಉದ್ಯೋಗಗಳು ಇವು.

ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಖಾಸಗೀಕರಣದಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ-ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಮ್ಯಾನೇಜ್‌ಮೆಂಟ್, ಅಧ್ಯಾಪಕರು, ಪೋಷಕರಿಗೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಲಿದೆಯೆಂದು ಖಾಸಗೀಕರಣ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಇಂದು ಖಾಸಗಿ ಒಡೆತನದಲ್ಲಿವೆ. ಬಹುತೇಕ ಮೆಡಿಕಲ್, ಎಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಕಾಲೇಜುಗಳು ಖಾಸಗಿ ಒಡೆತನದಲ್ಲಿವೆ. ವರ್ಲ್ಡ್ ಹೆಲ್ತ್ ಆರ್ಗನೈಸೆಶನ್‌ನ ನಿಯಮ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿ ಸಾವಿರ ಜನರಿಗೊಬ್ಬ ಡಾಕ್ಟರ್ ಇರಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ 1674 ಜನರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಡಾಕ್ಟರ್ ಇದ್ದಾರೆ. ಅಗತ್ಯವಿರುವಷ್ಟು ಡಾಕ್ಟರ್‌ಗಳನ್ನು ತರಬೇತುಗೊಳಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ನೂರು ಕಾಲೇಜುಗಳಂತೆ ಮುಂದಿನ ಐದು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ 500 ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕೆಂದು ತಜ್ಞರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆರಂಭಿಸಲು ಕನಿಷ್ಠ 200 ಕೋಟಿ ವಿನಿಯೋಜಿಸಬೇಕು. ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ಕೋಟಿಯಂತೆ ಐದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿ ರೂಗಳನ್ನು ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜು ಆರಂಭಿಸಲು ಸರಕಾರ ವಿನಿಯೋಜಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಸರಕಾರ ಇಷ್ಟೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತವನ್ನು ವಿನಿಯೋಜಿಸಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2016). ಸರಕಾರ ಆರೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮೇಲೆ ವಿನಿಯೋಜಿಸಲು ವಿಫಲವಾದ ಕಾರಣ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಖಾಸಗಿ ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜುಗಳು ಮತ್ತು ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳು ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂದು ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು 398 ಮೆಡಿಕಲ್ ಕಾಲೇಜುಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚನ್ನು (215) ಖಾಸಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಆರಂಭಿಸಿವೆ. ಎಂಬತ್ತು ತೊಂಬತ್ತರ ನಂತರ ಆರೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಖಾಸಗೀಕರಣ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು. ಶೇಕಡಾ 70ರಷ್ಟು ಡಾಕ್ಟರ್‌ಗಳು ಇಂದು ಖಾಸಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕರು (ಶೇ.70ರಷ್ಟು) ಪೇಟಿಪಬ್ಲಿಕ್‌ಗಳ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಆರೋಗ್ಯ ಸೇವೆ ನೀಡಲು ಪ್ರೈವೇಟಿ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 2014ರಲ್ಲಿ ಶೇ.70ರಷ್ಟು ಹೊರರೋಗಿಗಳು ಮತ್ತು ಶೇ.60ರಷ್ಟು ಒಳರೋಗಿಗಳು ಖಾಸಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಡಾಕ್ಟರ್‌ಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಖಾಸಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಕೀಯ ಸೇವೆ ನೀಡುವವರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತ ಮೆಡಿಕಲ್ ಶಿಕ್ಷಣ ಇಲ್ಲದವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಇಂತವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದೆ (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2016). ಇಂತಹ ಆರ್ಥಿಕ ನೀತಿಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಸಮಾಜದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದೇನೆ.

ಪರಿಣಾಮಗಳು

ಹಿಂದಿನ ಸರ್ಕಾರದ ನೇತೃತ್ವದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಬಡತನ, ನಿರುದ್ಯೋಗಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಜನರಿಗೆ ಉತ್ತಮ, ಆರೋಗ್ಯಗಳು ಸಿಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು, ನಿಯೋಲಿಬರಲ್ ಅಥವಾ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನೀತಿ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಬದುಕು ಉತ್ತಮವಾಗಿದೆಯೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸಕರಾತ್ಮಕ ಉತ್ತರ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಪಂಚದ ಬಡವರಲ್ಲಿ ಶೇ.20ರಷ್ಟು ಬಡವರು ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಇರುವ ಚೈನಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಬಡವರ ಶೇ.3ರಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಇದ್ದಾರೆ. ಸರ್ಕಾರ ಬಡತನ ರೇಖೆಯನ್ನು ಬದಿಗಿಟ್ಟು ಅಂತರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಬಡತನ ರೇಖೆಯಿಂದ (1.25 ಡಾಲರ್) ಮಾಪನ ಮಾಡಿದರೆ ಶೇ.40 ಜನ ಬಡತನ ರೇಖೆಗಿನ ಆದಾಯ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಮಾನದಂಡವನ್ನು ಎರಡು ಡಾಲರ್‌ಗೆ ಏರಿಸಿದರೆ ಶೇ.77 ಜನ ಬಡತನ ರೇಖೆಗಿಂತ ಕೆಳಗಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ಲ್ಡ್ ವೆಲ್ತ್ ರಿಪೋರ್ಟ್ (2014) ಪ್ರಕಾರ 2000ದಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಶೇ.1ರಷ್ಟು ಶ್ರೇಮಂತರು ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಶೇ.37ರಷ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. 2014ರಲ್ಲಿ ಇವರು ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಶೇ.49ಕ್ಕೆ ಏರಿತು. ಶೇ.10ರಷ್ಟಿರುವ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರು 2000ದಲ್ಲಿ ದೇಶದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಶೇ.60ನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. 2014ರಲ್ಲಿ ಇವರು ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಪತ್ತಿನ ಪ್ರಮಾಣ ಶೇ.74ಕ್ಕೆ ಏರಿತು. ಉಳಿದ ಶೇ.90 ಜನರು ಶೇ.25 ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಒಂದೋ ಭೂಮಿ ಬೇಕು ಇಲ್ಲವೇ ಬಂಡವಾಳ ಬೇಕು ಇಲ್ಲವೇ ಆರೋಗ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣಗಳು ಬೇಕು. ಈ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲದವರು ಬಡತನ ನಿವಾರಣಾ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಂಬಿ ಬದುಕಬೇಕು ಇಲ್ಲವೇ ಭಿಕ್ಷುಕರಾಗಬೇಕು ಇಲ್ಲವೇ ಅತ್ಯಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಒಂದರಷ್ಟು ಜನರಿಗೆ ಭೂಮಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಭೂಮಿ ಇರುವ ಮೂರನೇ ಎರಡರಷ್ಟು ಕೃಷಿಕರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲು ಭಾಗ ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅತೀ ಸಣ್ಣ ಕೃಷಿಕರು. ಬಹುತೇಕ ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅತೀ ಸಣ್ಣ ಕೃಷಿಕರು ಒಂದರಿಂದ ಒಂದೂವರೆ ಎಕರೆ ಭೂಮಿ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ನೀರಾವರಿ ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸಣ್ಣ ಭೂಮಿಯಲ್ಲೂ ಸಣ್ಣ ಕುಟುಂಬಗಳು ಉಸಿರಾಡಬಹುದು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಮೂರನೇ ಎರಡರಷ್ಟು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀರಾವರಿ ಇಲ್ಲ. ನೀರಾವರಿ ಇಲ್ಲದ ಭಾಗದ ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅತೀ ಸಣ್ಣ ರೈತರಿಗೂ ಭೂರಹಿತರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಭೂರಹಿತರು ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ವರ್ಷಪೂರ್ತಿ ದುಡಿದರೆ ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ಅತೀ ಸಣ್ಣ ರೈತರು ವರ್ಷದ ಬಹುಭಾಗ ದುಡಿಯಬೇಕು. ಇದು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಕತೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ರಾಜ್ಯಗಳ ಕತೆಯೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಇದೇ ಇದೆ.

ಸರ್ಕಾರಿ ಸಾಲದ ಅಲ್ಪಭಾಗವನ್ನು (ಶೇ.40ನ್ನು) ಶೇ.90ರಷ್ಟು ಜನರು ಹಂಚಿಕೊಂಡರೆ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಅಂದಾಜು ಶೇ.10ರಷ್ಟಿರುವ) ದೊಡ್ಡ ಕೃಷಿಕರು, ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮಿಗಳು, ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಸರ್ಕಾರಿ ಸಾಲದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು (ಶೇ.60ನ್ನು) ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪಡೆದ ಸಾಲವನ್ನು ಬಡ್ಡಿ ಸಮೇತ ಮರುಸಂದಾಯ ಮಾಡಿದರೆ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಸಾಲ ದೊಡ್ಡ ಉದ್ಯಮಿ, ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಕೃಷಿಕರಿಗೆ

ಹೋಗುವುದನ್ನು ನಕರಾತ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವ ಆ ರೀತಿ ಇಲ್ಲ. ಆರ್‌ಬಿಐ ಮೂಲಗಳ ಪ್ರಕಾರ 2015ನೇ ಹಣಕಾಸು ವರ್ಷದ ಕೊನೆ ವೇಳೆಗೆ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬ್ಯಾಂಕ್‌ಗಳು ನೀಡಿದ ಒಟ್ಟು ಸಾಲ ರೂ.76.6 ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿಗಳು. ಇದರಲ್ಲಿ ರೂ.3.22 ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿಗಳಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟ ಸಾಲ ಅಂದರೆ ಮರುಸಂದಾಯ ಮಾಡದಿರುವ ಸಾಲ. ಇತ್ತೀಚಿನ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು non-performing assets ಎನ್ನುವ ಗೌರವಾನ್ವಿತ ಅಥವಾ ವಾಸ್ತವವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಖಾಸಗಿ ಬ್ಯಾಂಕ್‌ಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಸರಕಾರಿ ಬ್ಯಾಂಕ್‌ಗಳು ಅತೀ ಹೆಚ್ಚು (ಶೇ.74ರಷ್ಟು) ಸಾಲ ನೀಡಿವೆ. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸರಕಾರಿ ಬ್ಯಾಂಕ್‌ಗಳಲ್ಲೇ ಅತೀ ಹೆಚ್ಚು (ಶೇ.86ರಷ್ಟು) ಕೆಟ್ಟ ಸಾಲ ಕೂಡ ಇದೆ.

ಬ್ಯಾಂಕ್ ಸಾಲ ಮರುಸಂದಾಯ ಮಾಡದವರ ಪಟ್ಟಿ ನೋಡಿದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಬಹುದು. ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ಪರದಾಡುವ ಬಡಜನರೇ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಸಾಲ ಮರುಸಂದಾಯ ಮಾಡದಿರಬೇಕೆನ್ನುವುದು ನಮಗೆಲ್ಲ ಬರುವ ಮೊದಲ ಆಲೋಚನೆ. ಅದರ ವಾಸ್ತವ ಬೇರೆಯೇ ಇದೆ. ಕೆಲವು ಸಾವಿರ ಸಾಲ ಪಡೆದವರು ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟವರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬದಲು ಹಲವು ಕೋಟಿ ಸಾಲ ಪಡೆದ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರೇ ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಆರ್‌ಬಿಐ ಮೂಲಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟವರಲ್ಲಿ ರೂ.5 ಕೋಟಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಲ ಪಡೆದವರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಮಾರ್ಚ್ 2015ರ ವೇಳೆಗೆ ಒಟ್ಟು ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟವರಲ್ಲಿ 5 ಕೋಟಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟವರು ಶೇ.74ರಷ್ಟಿದ್ದರೆ ಸೆಪ್ಟೆಂಬರ್ 2015ರ ವೇಳೆಗೆ ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಶೇ.87ಕ್ಕೆ ಏರಿತು. ಬಡವ ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟರೆ ಕೋರ್ಟ್ ಕಚೇರಿಯೆಂದು ಹೆದರಿಸಿ ಬೆದರಿಸಿ ಸಾಲ ವಸೂಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಕೋರ್ಟ್‌ದಿೞವರು ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟಾಗ ಅವರನ್ನು ಬಡವರ ರೀತಿಯಲ್ಲೇ ಹೆದರಿಸಿ ಬೆದರಿಸಿ ವಸೂಲಾತಿ ನಡೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬದಲು ಸಾಲ ಬಾಕಿ ಇಟ್ಟವರಿಗೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಲ ನೀಡಿ ಅವರ ಉದ್ವಿಮೆಗಳು ಲಾಭ ಮಾಡಿದಾಗ ಸಾಲ ಸಂದಾಯ ಮಾಡಲು ಅವಕಾಶ ನೀಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಸಾಲ ಪುನರ್‌ರಚನೆಗೆ ನೀಡಿದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಲದ ಮೊತ್ತ ಮಾರ್ಚ್ 2015ರ ವೇಳೆಗೆ ರೂ.5.24 ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿ. ಸಾಲ ಪುನರ್‌ರಚನೆಯ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕೆಟ್ಟ ಸಾಲದ ಮೊತ್ತ ರೂ.3.22 ಕೋಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಒಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟ ಸಾಲದ ಮೊತ್ತ ರೂ.8.47 ಲಕ್ಷ ಕೋಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಸಾಲದ ಶೇ.11ರಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟ ಸಾಲವೇ ಇದೆ.

ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಾಲಿಸಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವುದರಿಂದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಾದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಖರ್ಚು ಮಾಡಲಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆಯಿಂದ ತೊಂಬತ್ತರ ಬರುವ ಎಲ್ಲ ಸರಕಾರಗಳು ಸತತ ಖಾಸಗೀಕರಣ, ಉದಾರೀಕರಣ ಪಾಲಿಸಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುತ್ತಿವೆ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸರಕಾರವೇ ಶಿಕ್ಷಣ ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಖಾಸಗಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಗಣನೀಯವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಶಿಕ್ಷಣ ದೊರಕಿದೆಯೇ ಎಂದು ನೋಡಿದರೆ ಅಂಕಿಅಂಶಗಳು ಬೇರೆಯದೇ ಚಿತ್ರಣ ನೀಡುತ್ತಿವೆ. 2014ರ ವೇಳೆಗೆ ಉನ್ನತ

ಶಿಕ್ಷಣಯೋಗ್ಯ ವಯಸ್ಸಿನ (18-23 ವಯಸ್ಸಿನ) ಪ್ರತಿ ನೂರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ 20 ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ, ಎಲ್ಲ ಸಮುದಾಯಗಳಿಂದ ಇದೇ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದಿಲ್ಲ. ದಲಿತರ ಶೇ.12, ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಶೇ.5, ಮುಸ್ಲಿಮರ ಶೇ.7 ಮುಸ್ಲಿಮೇತ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರ ಶೇ.3 ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳ ಶೇ.30 ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳ ಶೇ.43 ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸರಕಾರಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಒಂದೆರಡು ಸಾವಿರ ಫೀಸ್ ಚಾರ್ಜ್ ಮಾಡುವ ಕೋರ್ಸ್‌ಗಳಿಗೆ ಖಾಸಗಿ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಒಂದೆರಡು ಲಕ್ಷ ರೂಗಳ ಫೀಸ್ ಚಾರ್ಜ್ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಖಾಸಗಿ ಉನ್ನತ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೀಟುಗಳು ಶೇಕಡ ಹತ್ತರಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತರಷ್ಟಿರುವ ಶ್ರೀಮಂತ ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಪಾಲಾದರೆ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ (ಶೇ.4ರಷ್ಟು) ಸೀಟುಗಳು ಬಡ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಪಾಲಾಗಿದೆ.

ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟರಿ ಸಮಿತಿ ವರದಿ ಪ್ರಕಾರ ವೈದ್ಯಕೀಯ ನೆರವಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠ ಒಂದು ಮಿಲಿಯ ಜನರು ಸಾಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ (700 ಮಿಲಿಯ) ಜನರಿಗೆ ತಜ್ಞ ವೈದ್ಯರ ಸೇವೆ ಲಭ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಶೇ.80ರಷ್ಟು) ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ನಗರ ಪ್ರದೇಶದ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರ ಸೇವೆಗೆ ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೂ ನಮ್ಮ ಆರೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸ್ಥಿತಿ ಪುಂಜಾ ಕಳಪೆ ಇದೆ. ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರತಿ ಸಾವಿರ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಐದು ವರ್ಷದೊಳಗೆ ಸಾಯುವ ಮಕ್ಕಳ ಪ್ರಮಾಣ ನೇಪಾಳದಲ್ಲಿ 50, ಭೂತಾನ್‌ನಲ್ಲಿ 54, ಬಾಂಗ್ಲಾದೇಶದಲ್ಲಿ 46, ಚೈನಾದಲ್ಲಿ 15, ಶ್ರೀಲಂಕಾದಲ್ಲಿ 12 ಇದ್ದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ 61 ಇದೆ. ಬಹುತೇಕ ಮಕ್ಕಳು ಡೈರಿಯಾ, ನ್ಯೂಮೋನಿಯಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ರೋಗಗಳಿಂದ ಸಾಯುತ್ತವೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆರಿಗೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಯುವ ತಾಯಂದಿರ ಪ್ರಮಾಣ ಕೂಡ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಆರೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಮೊತ್ತ ವಿನಿಯೋಜಿಸುವುದರಿಂದ ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಉಟಕ್ಕೆ ಪರದಾಡುವವರು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಆದಾಯದ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಚು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅನಾರೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ದುಬಾರಿ ಆಸ್ಪತ್ರೆ ವೆಚ್ಚದಿಂದ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ 63 ಮಿಲಿಯ ಜನರು ಬಡವರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2016).

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜವನ್ನೊಂದು ಪಿರಮಿಡ್ ಅಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಆರ್ಥಿಕ ನೀತಿಗಳು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿವೆ. ಪಿರಮಿಡ್ ತುದಿಯಲ್ಲೊಂದು ಶೇ.5ರಷ್ಟು ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ, ಆದಾಯ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕ್ರೋಢೀಕರಣಗೊಂಡಿವೆ. ಪಿರಮಿಡ್ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶೇ.20-25ರಷ್ಟು ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನವರಿಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಆದಾಯ, ಅಧಿಕಾರ, ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಿವೆ. ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಬಹುತೇಕರು (ಶೇ.70ರಷ್ಟು) ಪಿರಮಿಡ್ ಬುಡದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ವಿನೇನೂ ಆದಾಯ, ಅಧಿಕಾರ, ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಸಮುದಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಪಿರಮಿಡ್ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದಲಿತ, ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜನರು ಪಿರಮಿಡ್‌ನ ಬುಡದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ನಂತರ ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿ ಮತ್ತು

ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರು ಕೂಡ ಪಿರಮಿಡ್ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ. ಫೋರ್ಬ್ಸ್ ಪತ್ರಿಕೆ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಪ್ರಪಂಚದ 500 ಶ್ರೀಮಂತರ ಪಟ್ಟಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. 2013ರ ಫೋರ್ಬ್ಸ್ ಪತ್ರಿಕೆಯ ವರದಿ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಪಂಚದ 500 ಶ್ರೀಮಂತರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ 55 ಮಂದಿ ಶ್ರೀಮಂತರಿದ್ದಾರೆ. ಈ 55ರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಶ್ರೀಮಂತರ ಆದಾಯ ಉಳಿದ 45 ಮಂದಿಯ ಒಟ್ಟು ಆದಾಯವನ್ನು ಮೀರಿಸುವಷ್ಟಿದೆ. ಇವರಾರೆಂದು ಆರುಂಧತಿ ರಾಯ್ ಆಂಬೇಡ್ಕರ್ ಅವರ ಎನಿಹಿಲೇಶನ್ ಆಫ್ ಕಾಸ್ಪ್ ಪುಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಬರೆದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತದ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೀಮಂತ ಹತ್ತು ಮಂದಿಯಲ್ಲಿ ಏಳು ಮಂದಿ ಒಂದೇ ಜಾತಿಯಿಂದ - ಬನಿಯಾ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದ 45 ಮಂದಿ ಶ್ರೀಮಂತರಲ್ಲಿ 19 ಮಂದಿ ಇದೇ ಬನಿಯಾ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದ ಶ್ರೀಮಂತರು ಪಾರ್ಸಿ, ಬೋಪ್ರಾ, ಖಿತ್ರೀಸ್ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ಸಮುದಾಯದಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಕೆಲವು ಮತ್ತು ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬರು ಶ್ರೀಮಂತರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ದಲಿತ, ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬರೂ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಪಿರಮಿಡ್‌ನ ಮೇಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಚಿತ್ರಣ.

ಇನ್ನು ಪಿರಮಿಡ್ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವವರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ. ಕೆ.ಪಿ.ಕಣ್ಣನ್ ತಮ್ಮ ಇಂಟರೋಗೆಟಿಂಗ್ ಇನ್‌ಕ್ಯೂಸಿವ್ ಗ್ರೋಥ್ - ಪವರ್ಟಿ ಆಂಡ್ ಇನ್ವಿಕ್ವಾಲಿಟಿ ಇನ್ ಇಂಡಿಯಾ (2014) ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಬಡತನದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಕಿಅಂಶಗಳ ಪ್ರಕಾರ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 24 ಕೋಟಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಡವರಿದ್ದಾರೆ. ಅತ್ಯಂತ ಬಡವರೆಂದರೆ ಬಡತನ ರೇಖೆಯಷ್ಟು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಆದಾಯ ಇರುವವರು. ಅಂದರೆ ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೆ, ವಸತಿಗೆ ಪರದಾಡುವವರು. ಅತ್ಯಂತ ಬಡವರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧದಷ್ಟು (ಶೇ.41) ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟು ಜನರಿದ್ದರೆ ಮೂರನೇ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ಶೇ.16ರಷ್ಟು ಮುಸ್ಲಿಮರು ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತ ಬಡವರು. ಮೇಲ್ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಸಂಖ್ಯೆಯ (ಶೇ.9ರಷ್ಟು) ಜನರು ಅತ್ಯಂತ ಬಡವರಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 21 ಕೋಟಿ ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಬಡತನರೇಖೆಗಿಂತ ಕೆಲವು ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ಆದಾಯವುಳ್ಳವರು. ದಲಿತ ಬಡಕುಟ್ಟುಗಳ ಶೇ.16ರಷ್ಟು, ಮುಸ್ಲಿಮರ ಶೇ.9ರಷ್ಟು ಮತ್ತು ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳ ಶೇ.33ರಷ್ಟು ಮಂದಿ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಆದಾಯ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಮೂರು ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ (ಶೇ.42) ಮೇಲ್ಜಾತಿ ಜನರು ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಆದಾಯ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 4 ಕೋಟಿ ಶ್ರೀಮಂತರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಬಡತನ ರೇಖೆಗಿಂತ ಹಲವುಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯ ಹೊಂದಿರುವವರು. ಅತ್ಯಂತ ಬಡವರಲ್ಲಿ ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಹೇಗೆ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದಾರೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ 4 ಕೋಟಿ ಶ್ರೀಮಂತರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು (ಶೇ.65) ಮೇಲ್ಜಾತಿ ಜನರಿದ್ದಾರೆ. ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಮುಸ್ಲಿಮರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಜನರು (ಶೇ.7) ಶ್ರೀಮಂತರಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳು ವಾಸಿ. ನಾಲ್ಕು ಕೋಟಿ ಶ್ರೀಮಂತರಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದ ಜಾತಿಗಳ ಶೇ.21 ಜನರಿದ್ದಾರೆ.

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಅನುಕೂಲಗಳಾಗುವ ಬದಲು ಅನಾನುಕೂಲಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಇದು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯದ್ದೇ ಅಥವಾ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಗ್ರಹಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲೇ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಕೆಲವರಲ್ಲೇ ಕ್ರೋಢೀಕರಣಗೊಳಿಸುವ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳ್ಳುವ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರಗಳ ಪಾತ್ರವೂ ಇದೆ. ಮಾನವ ಬದುಕಿ ಉಳಿಯ ಬೇಕಾದರೆ ಸರಕುಸೇವೆಗಳು ಬೇಕು. ಈ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಉತ್ಪಾದಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಗುಂಪುಗಳ ನಡುವೆ ಹೇಗೆ ಹಂಚುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ರಾಜಕೀಯದೊಂದಿಗೆ ನೇರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದೆ. ಇಂತಹ ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ ಉತ್ಪಾದಿತ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಗುಂಪುಗಳ (ಭೂಮಾಲಕರು, ಹಣಕಾಸುಗಳ ಒಡೆಯರು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲದ ಒಡೆಯರು, ಕಾರ್ಮಿಕರು) ಹಕ್ಕುಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುತ್ತವೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮುಂದಿನ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿತರಣೆಯನ್ನು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ವಿಮರ್ಶಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿತರಣೆ

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾರೆನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಇರಬಹುದು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಬಂಡವಾಳ ಇರಬಹುದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತಿ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳಿರಬಹುದು. ಈ ಬಗೆಯ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಇಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ಶ್ರಮ ಇರಬಹುದು. ಈ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅವರ ಇಚ್ಛೆ ಅನುಸಾರ ಬಳಸುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಒಲಿತು ಕೆಡುಕುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕಾಳಜಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಅವರವರ ಸ್ವಾರ್ಥೀನ ಇರುವ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಲಾಭ ಬರುವಂತೆ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಉತ್ಪಾದಿತ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಥವಾ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದನ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಗುಂಪುಗಳ ನಡುವೆ ವಿತರಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಬಡತನ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು, ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಸಂಪತ್ತು ಗಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದೆರಡು ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ವೈಫಲ್ಯತೆ ಸಾಧ್ಯ. ಒಂದು, ಕೆಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು (ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯತೆ) ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅದರ ಉದ್ದೇಶಿತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಲು ವಿಫಲವಾಗಬಹುದು. ಎರಡು, ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾದ ಮನುಷ್ಯರ ಕೆಲವು ಇತಿಮಿತಿಗಳಿಂದ - ಉದಾಹರಣೆ ಭವಿಷ್ಯದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ಊಹಿಸಲು ವಿಫಲವಾಗುವುದು. ಬಡತನಕ್ಕೆ

ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರಣ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮಾಡುವ ಆಯ್ಕೆಗಳು, ಶ್ರಮ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ದುಡಿತಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅನುಭೋಗಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ಬಡತನ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಬುತ್ತಿ. ಇಂದು ಗಳಿಸಿದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಾಗವನ್ನು ಭವಿಷ್ಯದ ಅನುಭೋಗಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಿದವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೂಡ ಬಡತನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಸಮುದಾಯಗಳಿಗೆ, ಸಮಾಜಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ದೇಶಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಯೋ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್‌ನ ಈ ನೀತಿ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯದ ಅಥವಾ ದೇಶದ ಬಡತನಕ್ಕೆ ವ್ಯಕ್ತಿ, ದೇಶ ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯೇ ಕಾರಣ ಹೊರತು ಒಟ್ಟು ಪರಿಸರವಲ್ಲ. ಬಡತನದ ಮೂರನೇ ಕಾರಣ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಉತ್ಪಾದಕತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಯುಳ್ಳ ಸ್ಕಿಲ್ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಫಲವತ್ತತೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿನ ಭೂಮಿಯ ಉತ್ಪಾದನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಆದಾಯ ತರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಸಂಪತ್ತಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಬಳಕೆಯೂ ಅಗತ್ಯ. ತಂತ್ರಜ್ಞಾನದ ಕೊರತೆ ಕೂಡ ಬಡತನಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡಬಹುದು.

ಸಂಪತ್ತಿನ ವಿತರಣೆ ಕುರಿತಂತೆ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ಸ್ ಮುಂದಿಡುವ ವಾದವನ್ನು ಮಾರ್ಕಿಸ್ಟರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾರ್ಕಿಸ್ಟರ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ಪಾದನ ಪರಿಕರಗಳ ಕೊರತೆ ಜೊತೆ ಆರೋಗ್ಯ ಶಿಕ್ಷಣಗಳ ಕೊರತೆಯೂ ಬಡತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಶ್ರಮ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೇನು ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಶ್ರಮ ಮಾರಿದರೆ ಕೂಲಿ ಆದಾಯವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಆದಾಯ ಗಳಿಸಬೇಕಾದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ದುಡಿದು ಗಳಿಸುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಪಡೆಯಬೇಕು. ವ್ಯಕ್ತಿ ದುಡಿದು ಗಳಿಸುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಗಳಿಸಲು ಉಣ್ಣುಬೇಕು, ವಾಸಕ್ಕೊಂದು ಕನಿಷ್ಠ ಗುಡಿಸಲಾದರು ಬೇಕು, ಆರೋಗ್ಯ ಕಾಪಾಡಲು ಆರೋಗ್ಯದ ಮೇಲೆ ಖರ್ಚು ಮಾಡಬೇಕು. ಬಹುತೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ಭರಿಸುವಷ್ಟು ಸಂಬಳ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಶ್ರಮಶಕ್ತಿ ಗಳಿಸಲು ಅನುಭೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಖರ್ಚು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಪ್ರಕೃತಿ, ರಾಜಕೀಯ, ಅರ್ಥಿಕ ಸಂಗತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿತವಾಗಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ದುಡಿಯುವ ಜನ ಅನುಭೋಗಿಸುವ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸಲು ತಗಲುವ ಅವಶ್ಯ ದುಡಿಮೆ ಕೂಡ ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳು ದುಡಿಮೆಗೆ ಅವಶ್ಯವಿರುವ ಶಕ್ತಿ ಗಳಿಸಲು ಅನುಭೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಸರಕುಸೇವೆಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಬೆಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇದು ನಿಯೋ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್ ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಕೇವಲ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬೇಕು ಬೇಡಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿಲ್ಲ (ಮಜೇದ್ ರಹನಾಮ, 2000).

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬರ ಗಳಿಕೆ ಕೇವಲ ಅವರ ದುಡಿಮೆ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕತೆ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಅವರ ದುಡಿಮೆ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕತೆಗಳು ಪ್ರಭಾವಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ವರ್ಗ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಮಾರ್ಕಿಸ್ಟರ ಮತ್ತೊಂದು ನಿಲುವು. ಮೂಲಭೂತ ವರ್ಗ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಅಂತರ್ಗತಗೊಂಡಿರುವ ವರ್ಗ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುತ್ತವೆ. ಮೂಲಭೂತ ವರ್ಗ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ

ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ಶ್ರಮದ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ದುಡಿಯುವುದಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ದುಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಅವಶ್ಯ ದುಡಿಮೆ (ನೆಸಸರಿ ಲೇಬರ್) ಎಂದರೆ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಮಿಗತೆ ದುಡಿಮೆ (ಸರ್ಪ್ಲಸ್ ಲೇಬರ್) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಿಗತೆ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಮಾರ್ಲೀಕರು ಅಥವಾ ದುಡಿಸುವವರು ಎಕ್ಸ್ಪ್ಲೋಯಿಟ್ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಬಂಡವಾಳ ಹೂಡುವವರ ಆದಾಯ.

ಮಾರ್ಲೀಕರು ಗಳಿಸದ ಎಲ್ಲ ಆದಾಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ನೇರ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಆದಾಯದ ಒಂದು ಪಾಲು ಆಹಾರ, ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ಹಣಕಾಸು, ಮಾರ್ಕೆಟಿಂಗ್, ಮ್ಯಾನೇಜ್‌ಮೆಂಟ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವವರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡ ಬಹುತೇಕರ ಸಂಬಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನೇರ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಕೂಲಿಗಿಂತ ಮೂರುನಾಲ್ಕು ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇವರು ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದ ಜೀವನ ನಡೆಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನೇರ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಮಿಕರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ ಕೂಲಿ ನೀಡಿ ಅವರ ದುಡಿತದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಸಂಪತ್ತಿನ ದೊಡ್ಡ ಪಾಲನ್ನು ಉದ್ದಿಮೆಗಳ ಮಾರ್ಲೀಕರು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರ್ಮಿಕರ ದುಡಿತದ ದೊಡ್ಡ ಪಾಲನ್ನು ಮಾರ್ಲೀಕರು ಸತತವಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅಸಮಾನ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ರಿಚರ್ಡ್ ಪೀಟ್ ಆಂಡ್ ಇಲ್ವಿನ್ ಹೆಟ್‌ವಿಕ್, 2009).

ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಲೀಕರು ತಮ್ಮ ಗಳಿಕೆಯ ಕೆಲವು ಭಾಗವನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ದೇಣಿಗೆ ನೀಡಬಹುದು. ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಭೂಸ್ವಾಧೀನ ಮಸೂದೆಗಳನ್ನು ಉದ್ದಿಮೆಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಬಹುದು. ಕಾರ್ಮಿಕರು ಅತ್ಯಂತ ಕನಿಷ್ಠ ಕೂಲಿಗೆ ದುಡಿಯುವಂತಹ ಕಾರ್ಮಿಕ ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಬಹುದು. ಉಳಿತಾಯದ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ ಬಡ್ಡಿಗೆ ಉದ್ದಿಮೆಗಳಿಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸುವ ಹಣಕಾಸು ನೀತಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಕೆಲವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಧೀನಗೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣದ ಬದಲು ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲವರಲ್ಲೇ ಕ್ರೋಢೀಕರಣಗೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ವಿವಿಧ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ ನೀತಿಯನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಬಹುದು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳು ಕೆಲವರ ಸ್ವಾಧೀನ ಕ್ರೋಢೀಕರಣಗೊಳ್ಳಲು ಸಹಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉದ್ದಿಮೆಗಳು ಕುಶಿ ಬಂದ ಸಂಬಳ ಕೊಟ್ಟು, ಕುಶಿ ಬಂದ ಹಾಗೆ ದುಡಿಸಿ ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಸರಕಾರ ಜಾರಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ. ಹೊರ ಗುತ್ತಿಗೆ, ಕಂಟ್ರಾಕ್ಟ್ ಪದ್ಧತಿ, ಅರೆಕಾಲಿಕ ಪದ್ಧತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಮಿಕ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತಂದು ಅಸಂಘಟಿತ ಕಾರ್ಮಿಕರನ್ನು ಸರಕಾರವೇ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಡತನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತವೆ.

ಕಾರ್ಮಿಕರ ದುಡಿತದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಬಹುಪಾಲನ್ನು ಎಪ್ರೋಪ್ರಿಯೇಟ್ ಮಾಡಲು ಕೇವಲ ಕಾನೂನಿನ ಬೆಂಬಲ ಇದ್ದರೆ ಸಾಲದು, ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜನ ದೇವರಿಗೆ ಹೆದರಿವಷ್ಟು ಕಾನೂನಿಗೆ ಹೆದರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಮತಮಂದಿರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಷ್ಟು ಕಾನೂನುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ದುಡಿತದ ಬಹುಪಾಲನ್ನು ಎಪ್ರೋಪ್ರಿಯೇಟ್ ಮಾಡಲು ಕಾನೂನಿನ ಬೆಂಬಲದ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಒಪ್ಪಿಗೆಯೂ ಬೇಕು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರು, ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಜನರ ಬೆವರಿನ ದುಡ್ಡನ್ನು ಎಪ್ರೋಪ್ರಿಯೇಟ್ ಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಮಿಗತೆ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಎಪ್ರೋಪ್ರಿಯೇಟ್ ಮಾಡಿದವರು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿನಿಯೋಜಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ವಿನಿಯೋಜನೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕಡೆ ತುಂಬಿರುವ ದೇವರು, ಜಾತ್ರೆ, ಪೂಜೆ ಪುನಸ್ಕಾರ, ವಾಸ್ತು, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಗಳು ತುಂಬುತ್ತಾರೆ. ಇವರು ಒಂದು ಕಡೆ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಕ್ರೋಢೀಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೆ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಬೆವರಿನ ದುಡಿಮೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪೂಜೆ ಪುನಸ್ಕಾರಗಳೇ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಒಲಿತು ಕೆಡುಕುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತವೆನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಉಣ್ಣುವ, ತಿನ್ನುವ, ಉಡುವ, ಪೂಜಿಸುವ, ಪ್ರೀತಿಸುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಜನರನ್ನು ಧ್ರುವೀಕರಿಸಲು ದೇವರು, ಧರ್ಮಗಳು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಪರಾವಲಂಬಿಗಳು ಉತ್ಪಾದಕರೆಂದು ಪುರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ನಿಜವಾದ ಉತ್ಪಾದಕರು ಪರಾವಲಂಬಿಗಳಂತೆ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆಯೊಂದಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವರು - ಸ್ವಾಮೀಜಿಗಳು, ಬಾಬಾಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳು, ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪಿಗಳು, ಕ್ರಿಕೆಟ್ ದೇವರುಗಳು, ಸಿನಿಮಾ ತಾರೆಯರು ಇವರೆಲ್ಲ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ಆದಾಯ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಿಜವಾದ ಉತ್ಪಾದಕರ ದುಡಿಮೆಯ ಬಹುಭಾಗವನ್ನು ದುಡಿಮೆವವರು ಎಪ್ರೋಪ್ರಿಯೇಟ್ ಮಾಡಲು ಅವಶ್ಯವಿರುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಸರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿವೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಗುಂಪುಗಳು ಪಡೆಯುವ ಆದಾಯದ ಹಿಂದೆ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ನೇರ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ಕಾರ್ಮಿಕರ ಮಿಗತೆ ದುಡಿಮೆಯ ಪಾಲಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ವಾದ. ಪರಾಲಂಬಿಗಳು ಮಿಗತೆ ಆದಾಯದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾಲು ಪಡೆದಂತೆ ನೇರ ದುಡಿಮೆಗಾರರಿಗೆ ದಕ್ಕುವ ಪಾಲು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ದುಡಿಮೆಗಾರರ ಪಾಲು ಕಡಿಮೆಯಾದಂತೆ ಬಡತನ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ

ಉತ್ತಮ ಸರಕಾರಗಳು ಮೇಲೆ ಚರ್ಚಿಸಿದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ನಕರಾತ್ಮಕ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಬಹುದು. ಒಂದು ವೇಳೆ ಸರಕಾರದ ಗುಣಮಟ್ಟವೂ ಕೆಟ್ಟರೆ ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಬದುಕಿನ ಮೇಲೆ ಭೀಕರ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಗುಣಮಟ್ಟ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟ ನಡುವೆ ನೇರ ಸಂಬಂಧ ಇದೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟ ಉತ್ತಮಗೊಂಡಂತೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ

ಗುಣಮಟ್ಟ ಉತ್ತಮಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟ ಕೆಟ್ಟಂತೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಗುಣಮಟ್ಟ ಕೆಡುತ್ತದೆ (ಅತುಲ್ ಕೊಹ್ಲಿ, 1991, ಅತುತೋಷ್ ವಾರ್ಷಿ, 2013). ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಗೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ ಮುಕ್ತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಸಂಕುಚಿತಗೊಂಡಂತೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕೂಡ ಸಂಕುಚಿತಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಗುಣಮಟ್ಟದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುವ ಅವಕಾಶ ಇರಬೇಕು. ತಾತ್ವಿಕವಾಗಿ ಈ ಅವಕಾಶ ನಮ್ಮಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಲು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ, ಲಿಂಗ, ವರ್ಗಗಳು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಬಾರದು. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ನಡೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ.

ನಮ್ಮ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಮಹಿಳೆಯರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಲೋಕಸಭೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಹತ್ತನೇ ಒಂದರಷ್ಟು ಮತ್ತು ವಿಧಾನಸಭೆಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಹತ್ತನೇ ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಮಹಿಳೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಐದನೇ ಒಂದರಷ್ಟು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರ ಜನಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಶೇಕಡ ಹತ್ತು ದಾಟುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಕಾಲುಭಾಗದಷ್ಟು ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಇದೆ. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಮಾಣದ ಜನಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಕಾರಣ ಮೀಸಲಾತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು. ಮೀಸಲಾತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಸ್ಥಿತಿ ಮಹಿಳೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಟ್ಟದಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೀಸಲಾತಿ ಕ್ಷೇತ್ರ ನೀಡಿದ ಕೂಡಲೇ ದಲಿತ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನರ ಆದ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಆಯ್ಕೆಯಾಗುತ್ತಾರೆನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ದಲಿತ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಆಯ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟೇತರ ಅಥವಾ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮತದಾರರು ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ದಲಿತ ಬುಡಕಟ್ಟು ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜನರ ಆಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮತದಾರರ ಆದ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇದೆ. ಇನ್ನು ಪ್ರಾತಿನಿಧಿತ್ವವನ್ನು ವರ್ಗದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಶೇಕಡಾ ತೊಂಬತ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಜನರು ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ ಆದಾಯವುಳ್ಳವರು. ಆದರೆ ಈ ವರ್ಗದಿಂದ ಒಂದೆರಡು ಜನಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಕೂಡ ಚುನಾಯಿತರಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಈ ಎಲ್ಲದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟದ ಕುರಿತು ಈ ಕೆಳಗಿನ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದು. ಒಂದು, ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಶೇಕಡಾ ಎಪ್ಪತ್ತರಷ್ಟು ಜನರು ತಮ್ಮ ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಮವಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಎರಡು, ದಲಿತ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳು ಅವರ ಜನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಸಮವಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಅವರು ದಲಿತ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ದಲಿತಬುಡಕಟ್ಟೇತರ ಜನರ ಆದ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ ಇದೆ. ಮೂರು, ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ, ಹಣದ ಬಲಗಳು ಜನಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಆಯ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳುಳ್ಳ ಸಮುದಾಯಗಳ ತಳಸ್ತರದ ಜನರ ಆದ್ಯತೆಗಳು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳು. ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಸಂಕುಚಿತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಗ್ರಹಿಕೆ. ಈ ಗ್ರಹಿಕೆ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯೆಂದು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ.

ಸಂಕುಚಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ

ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲ, ಶ್ರಮ ಇವೆಲ್ಲ ಉತ್ಪಾದನಾ ಪರಿಕರಗಳು. ಅಂದರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು ಇಲ್ಲದವರು ತಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಮಾರಿ ಬದುಕುವುದು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇಲ್ಲ. ತೊಂಬತ್ತರ ನಂತರ ಅಥವಾ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಚಾರಿಗೆ ಬಂದ ನಂತರ ಉತ್ಪಾದನಾ ಪರಿಕರ ಮತ್ತು ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ವಿತರಣೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಚಿತ್ರಣ ಇದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಖರೀದಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವರು ಅನುಭವಿಸುವ ಸರಕುಸೇವೆ ಅಥವಾ ಉತ್ಪಾದನಾ ಪರಿಕರಗಳ ನಡುವೆ ನೇರ ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ದರದಲ್ಲಿ ಖರೀದಿಸಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವ ಇಲ್ಲದ ಅನಾನುಕೂಲಸ್ಥರು ಸರಕಾರದ ಕೃಪೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವ ಚಿತ್ರಣ ಇದೆ. ಆದರೆ ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಚಿತ್ರಣವೇ ಬೇರೆ ಇದೆ. ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿತ ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಲ್ವರ್ಗ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಆಸಕ್ತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇವರು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪೂರೈಕೆ ಇರುವ ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಹೊರಗಿದ್ದರೆ ಬೇಡಿಕೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪೂರೈಕೆ ಇರುವ ಶ್ರಮ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮದೊಳಗಿದೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮೇಲಿನ ಆಂಶ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಬಹುದು.

ಮೊದಲಿಗೆ ಹಣಕಾಸು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ. ಸಾಲದ ಬೇಡಿಕೆ ಪೂರೈಕೆಗಳು ಬಡ್ಡಿದರವನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಬೇಕು. ಸಾಲದ ಬೇಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ ಬಡ್ಡಿದರ ಹೆಚ್ಚಾಗಬೇಕು ಮತ್ತು ಕಡಿಮೆಯಾದಾಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕು. ಆದರೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆ ರೀತಿ ಆಗುತ್ತಿಲ್ಲ. ಸಾಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ಮಧ್ಯಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಾಲದ ಎರಡು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಒಂದು ಸಾಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಾರ ಮಧ್ಯಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ ಬಡ್ಡಿದರವನ್ನು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮನುಸಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ವಿಚಿತ್ರವೆಂದರೆ ಸರಕಾರದ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿರುವ ಸಾಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ ದೊಡ್ಡ ಉದ್ದಿಮೆ ಹಾಗೂ ದೊಡ್ಡ ಕೃಷಿಕರಿಗೆ ಹೋದರೆ ಸಣ್ಣ ಭಾಗ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವ ಇಲ್ಲದ ತಳಸ್ತರದ ಜನರನ್ನು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮನುಸಾರ ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಒತ್ತಾಯಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇವರ ಸಾಲದ ಬೇಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಸರಕಾರೇತರ ಮೂಲಗಳ ಸಾಲದ ಬಡ್ಡಿದರಗಳು ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ (ಭಾರತ ಸರಕಾರ, 2007). ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿತಹೊಂದಿರುವ ಮೇಲ್ವರ್ಗ ಹೆಚ್ಚು ಸರಕಾರಿ ಸಾಲ ಪಡೆಯುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಪಡೆದ ಸಾಲವನ್ನು ಸಂದಾಯ

ಮಾಡುವುದರಲ್ಲೂ ಹಿಂದಿದೆ. ಹಾಗೆಂದು ಕಠಿಣ ಕಾನೂನು ಕ್ರಮ ಕೈಗೊಂಡು ಇವರ ಸಾಲ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುವ ಬದಲು ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ರೂಗಳ ಸಾಲವನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಕೃಷಿಕರ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಸರಕಾರ ಮನ್ನಾ ಮಾಡುವಾಗ ನಮ್ಮ ಬ್ಯಾಂಕಿಂಗ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕೆಡುತ್ತಿದೆಯೆಂದು ಕಿರುಚಾಡುವ ಮಾಧ್ಯಮಗಳು ಉದ್ಧಿಮೆಗಳು ಮಾಡಿರುವ ಲಕ್ಷಕೋಟಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಲವನ್ನು ಮನ್ನಾ ಮಾಡುವಾಗ ಮಾತೇ ಆಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಎರಡು ವಿಧದ ಸಾಲದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಇದ್ದಂತೆ ಎರಡು ವಿಧದ ಭೂಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳಿವೆ. ಬಡವರು ಮತ್ತು ತಳಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದವರು ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಸಲು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ತುಂಡು ಜಾಗ ಖರೀದಿಸುವಾಗ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ದರ ನೀಡಬೇಕು. ವರ್ಷದಿಂದ ವರ್ಷ ವಸತಿ ಬೇಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆ ಭೂಮಿ ಬೆಲೆ ಕೂಡ ಏರುತ್ತಿದೆ. ಆದರೆ ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧಿಮೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಉದ್ಧಿಮೆಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿ ನೀಡಲು ಸರಕಾರವೇ ಭೂಬ್ಯಾಂಕ್ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಿದೆ. ಉದ್ಧಿಮೆಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ ಒದಗಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಭೂಸ್ವಾಧೀನ ಮಸೂದೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡಲು ಸರಕಾರ ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟ ಇದ್ದರೆ ಮಾರುವ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೂರ ನಿಲ್ಲುವ ಭೂಮಾಲೀಕರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಉದ್ಧಿಮೆಗಳಿಗೆ ಭೂಮಿ ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಇದೇ ನೀತಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಲ್ಲ. ತೈಲ, ಕಬ್ಬಿಣ ಅದಿರು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ.

ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸುಗಳು ಮೇಲ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪೂರೈಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಇವುಗಳ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಶ್ರಮ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ವರ್ಗದ ಸಂಬಳ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೆ ಪೂರೈಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು ಇಲ್ಲದ ಜನರಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ದುಡಿಯುವ ಜನರ ಪೂರೈಕೆ ಕೂಡ ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಪೂರೈಕೆ ಹೆಚ್ಚಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಕಡಿಮೆ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ದುಡಿಯುವವರನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ (ಒಪ್ಪಂದ, ಹೊರಗುತ್ತಿಗೆ, ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ನೇಮಕಾತಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಕ್ರಮಗಳ ಮೂಲಕ) ಶ್ರಮ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಸಂಕುಚಿತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಬಹುತೇಕರ ಆಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಆಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ತನ್ನ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನಾನುಕೂಲಸ್ಥರು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ದರದಲ್ಲಿ ಖರೀದಿಸಿ ಅನುಭವಿಸಿದರೆ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರು ಸರಕಾರದ ಕೃಪೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬಿಡುಗಡೆ

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ತಳಸ್ತರ ಜನಪರ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮೇಲಿನ ವಿವರಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಪರಿಹಾರ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನೀತಿಯನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬದಲು ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ

ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಲಿಬರಲೈಸೇಶನ್ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಲಿಬರಲೈಸೇಶನ್ ಜೊತೆಜೊತೆಗೆ ನಡೆಯಬೇಕು. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಸಮಾಜದ ತಳಸ್ತರ ಪರ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಲಿಬರಲೈಸ್ ಮಾಡಿದರೆ ಸಾಲದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳೂ ಲಿಬರಲೈಸ್ ಆಗಬೇಕೆನ್ನುವುದನ್ನು ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅರ್ಥ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕಲ್ಪನೆ ಅಡಂ ಸ್ಕಿಥ್‌ನ ವೆಲ್ತ್ ಆಫ್ ನೇಶನ್ಸ್ ಥಿಯರಿಯಿಂದ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಭಾಗವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಬಲಗೊಳಿಸಿವೆ. ಬಹುಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಾದ ಬದಲಾವಣೆಗಳು, ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಯ ಸಂಬಂಧ ಕುರಿತಂತೆ ಆದ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ನೀರೆರೆದು ಬೆಳೆಸಿವೆ, ವ್ಯಕ್ತಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ರಾಜಕೀಯ ತತ್ತ್ವ ಲಿಬರಲಿಸಂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ರಾಜಕೀಯ ವಾತಾವರಣ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಡಾರ್ವಿನ್‌ನ ವಿಕಾಸವಾದ ಕೂಡ ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನೀತಿಯ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ.

ಎನ್‌ಲೈಟೆನ್‌ಮೆಂಟ್ ಚಳವಳಿ ಮುನ್ನ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ಮಾನವ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು, ಸಮಾಜವನ್ನು, ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಮಾಜ ಸಂಬಂಧವನ್ನು, ದೇವರ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲವನ್ನು ಚರ್ಚೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅಂದರೆ ಚರ್ಚೆ ಕೇವಲ ದೇವರ ಪೂಜಾಸ್ಥಾನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಪಸರಿಸುವಿಕೆಯ ಕೇಂದ್ರವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಉಳಿಗಮಾನ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆ ಪಾತ್ರ ಮಹತ್ವದಾಗಿತ್ತು. ಮನುಷ್ಯರು, ಭೂಮಿ, ಪ್ರಕೃತಿ ಎಲ್ಲವೂ ದೇವರ ಸೃಷ್ಟಿ. ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ದೇವರು ಕೊಟ್ಟ ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗಿತ್ತು. ದೇವರ ಅಪ್ಪಣೆ ಮೀರಿ ಆಡಂ ಈವ್ ಜೊತೆ ಸೇರಿದಕ್ಕೆ ಕೆಲಸದ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿತ್ತು. ನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುವ ಬದಲು ಆಡಂ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ತೆರುವ ದಂಡವೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಯಿತು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಕೆಲಸವನ್ನು ಶಿಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೋಡುವ ಬದಲಾಯಿತು (ಸ್ವೀಫನ್ ವಲ್ಫಾಂಡ್, 1967). ಹದಿನಾರನೇ ಶತಮಾನದ ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟೆಂಟ್ ಚಳವಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಈ ಬದಲಾವಣೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟ ರೂಪ ಪಡೆಯಿತು.

ಕಾಲ್ವಿನಿಸ್ಟ್‌ಗಳು ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟೆಂಟ್‌ರ ಒಂದು ಗುಂಪು. ಇವರು ಕೆಲಸವನ್ನು ದೇವರ ಪೂಜೆಯೆಂದು ನಿರ್ವಚಿಸಿದರು. ಕೆಲವರನ್ನು ಕೆಲವು ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರೇ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ದೇವರಿಂದ ಆಯ್ಕೆಗೊಂಡವರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮೋಸ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ತುಂಬಾ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ, ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡುವುದು ದೇವರ ಪೂಜೆಯೆನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ಬೆಳೆಯಿತು (ವೇಬರ್, 1992). ಹೀಗೆ ಪಾಪ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಸಮಾಜ ಸೇವೆಯ ಮತ್ತು ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ರೂಪ ಪಡೆಯಿತು. ಕರಕುಶಲ ಕೆಲಸಗಾರರು, ಕರ್ಮಾರ, ಕುಂಬಾರ, ನೇಕಾರ, ಗಾಣೆಗ ಮುಂತಾದವರು ಈ ಬಗೆಯ ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರು. ಶ್ರಮ, ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕತೆ ಬಗೆಗಿನ ಇಂತಹ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಉತ್ಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ

ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲಿ ತಾವು ಮೌಲ್ಯ ಉತ್ಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿದೆ. ನೇಯುವ ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾದು ಹೋಗುವ ಪ್ರತಿ ನೂಲು, ಹೊಲಿಗೆ ಮೆಶಿನ್ ಮೂಲಕ ಹಾದು ಹೋಗುವ ಪ್ರತಿ ಇಂಚು ಬಟ್ಟೆ ತಾವು ಪ್ರತಿ ನಿಮಿಷ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ನೇಕಾರರಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಿತು. ಹೆಚ್ಚು ದುಡಿಸಿ, ಹೆಚ್ಚು ಬಟ್ಟೆ ಉತ್ಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚು ಮೌಲ್ಯ ವರ್ಧನೆ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಹಿಕೆ ಲೇಬರ್ ಥಿಯರಿ ಆಫ್ ವ್ಯಾಲೂ ಕಟ್ಟುವಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದೆ. (ರಿಚರ್ಡ್ ಪೀಟ್ ಇಲ್ಯಿನ್ ಹಾರ್ಟ್‌ವಿಕ್, 2005)

ಕ್ಯಾಥೋಲಿಕ್ ಧರ್ಮ ಖಾಸಗಿ ಆಸ್ತಿಯ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು, ಬಡ್ಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ಲಾಭ ಗಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳ ವಿನಿಮಯ ನಡೆಸುವುದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಪರಿಸರವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ, ಅವರ ಬದಲು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಪಂಡಿತರು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ಯೆಂಟ್ ಥಾಮಸ್ ಅಕ್ವಿನಾಸ್ ಪ್ರಮುಖ (ಲಾರಿ ಟಾಡ್, 1987). ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಮುದಾಯದ ಒಡೆತನದಲ್ಲಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಖಾಸಗಿ ಒಡೆತನ ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಸುವುದು ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಹದಿಮೂರನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕ್ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ ಆರಿಸ್ಟೋಟಲ್‌ನ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನು ಪಠ್ಯಮ ಯುರೋಪಿಗೆ ಪರಿಚಯವಾದ ನಂತರ ಅಕ್ವಿನಾಸ್ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಖಾಸಗಿ ಆಸ್ತಿ ಹೊಂದುವುದು ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸಲು ಶುರು ಮಾಡಿದ. ಅಕ್ವಿನಾಸ್ ವಾದ ಸರಳವಾಗಿತ್ತು. ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಯಮ ಪ್ರಕಾರ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲ ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಕೃತಿ ಆತನಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ನೀಡಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಂದು ಆತ ಜೀವನಪೂರ್ತಿ ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಆತನೇ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸಂಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಭೂಮಿ ಸಮುದಾಯದ ಆಸ್ತಿ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಖಾಸಗಿ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಳಸುವುದು ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆತ ವಾದಿಸಿದ. ಖಾಸಗಿ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಮುದಾಯದ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವುದರಿಂದ ಅದರ ದುರ್ಬಳಕೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯೇತರ ಉದ್ದೇಶಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಹುದೆಂದು ವಾದಿಸಿದ (ಹೆರಿ ಲ್ಯಾಂಡ್ರೆತ್ ಅಂಡ್ ಡೇವಿಡ್ ಕೊಲಂಡರ್, 1985).

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳ ವಿನಿಮಯದಿಂದ ಲಾಭ ಗಳಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಖರೀದಿಸಿದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾರುವುದಕ್ಕೂ ಚರ್ಚೆ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲೂ ಆರಿಸ್ಟೋಟಲ್ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ಅಕ್ವಿನಾಸ್ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಲಾಭ ಗಳಿಸುವುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳು ತಮ್ಮ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಸಮಾಜಸೇವೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಯುತ ಬೆಲೆಗೆ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರಿ ಲಾಭ ಗಳಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಉತ್ಪಾದಿಸುವುದು ಆನ್ಯತಿಕವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಅಕ್ವಿನಾಸ್ ಮತ್ತೊಂದು ವಾದ. ವ್ಯಾಪಾರ

ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಬದುಕಿಗಾಗಿ, ಸಮಾಜ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಅಥವಾ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ನ್ಯಾಯಯುತ ಬೆಲೆಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸಿದರೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಮಾರುವವರು ಮತ್ತು ಖರೀದಿಸುವವರು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಲಾಭವಾಗುವ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವುದು ಅಪರಾಧವಲ್ಲವೆಂದು ಅಕ್ಟಿನಾಸ್ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಯುತ ಬೆಲೆ ಕುರಿತು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ತಕರಾರು ಇತ್ತು. ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲು ತಗಲುವ ಕೆಲಸದ ಅವಧಿಯಿಂದ ಜಸ್ಟ್ ಪ್ರೈಸನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ಜನರ ಅಗತ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ವಸ್ತುವಿನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಜಸ್ಟ್ ಪ್ರೈಸನ್ನು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರ ಪ್ರಕಾರ ವಸ್ತುವಿನ ಉತ್ಪಾದನೆಗೆ ಕೇವಲ ಶ್ರಮ ಸಾಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರಮದ ಜೊತೆಗೆ ಭೂಮಿ, ಕಚ್ಚಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಬೇಕು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ವಸ್ತುವಿನ ವೆಚ್ಚದ ಭಾಗವಾಗುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಬೆಲೆಯ ಭಾಗವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಚರ್ಚೆ ಏನೇ ಇರಲಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮುಂದಿನ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ರಿಕಾರ್ಡೋ, ಕಾರ್ಲ್ ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ಮತ್ತು ಇತರ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಮತ್ತು ನಿಯೋ ಕ್ಲಾಸಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಸ್ಟ್‌ಗಳು ಥಿಯರಿ ಆಫ್ ವ್ಯಾಲೂಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವಾಗ ನೆರವಿಗೆ ಬಂದಿವೆ.

ಮೇಲಿನ ವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಗಳ ಸಂಘರ್ಷಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಲಿಬರಲಿಸಂನ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕೂಡ ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಬೇರೂರಲು ಅವಶ್ಯವಿದ್ದ ವಾತಾವರಣ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. ಜಾನ್ ಲೋಕೆ, ಥಾಮಸ್ ಹಾಬ್ಸ್, ಡೇವಿಡ್ ಹ್ಯೂಮ್ ಇವರೆಲ್ಲ ಪ್ರಮುಖ ಲಿಬರಲ್ ಚಿಂತಕರು, ಭೂಮಿ ದೇವರ ಕೊಡುಗೆ ಎನ್ನುವ ಚಾರ್ಟರ್‌ನ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಜಾನ್ ಲೋಕೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದೇ ರೀತಿ ಮನುಷ್ಯ ಜೀವ ಕೂಡ ದೇವರ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ. ಇಂತಹ ದೇವರ ಸೃಷ್ಟಿ ಜೀವಂತ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಆಹಾರ ಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಶ್ರಮದ ಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಕ್ಕಿದೆ. ಈ ಶ್ರಮವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಿರುವ ಊಟ, ವಸತಿ, ಬಟ್ಟೆಬರೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುವುದು ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಲೋಕೆ ವಾದ. ತನ್ನ ಶ್ರಮದ ಮೇಲಿನ ಹಕ್ಕು ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದವನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕು ಇವೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಕ್ಕುಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಖಾಸಗಿ ಆಸ್ತಿಯ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಪೂರಕವಾದ ವಾದಗಳಾದವು. ಶ್ರಮ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅದನ್ನು ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೆಂದು ಲೋಕೆ ವಾದಿಸಿದ. ಈ ವಾದ ಶ್ರಮದ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಖರೀದಿಸಿದಾತ ಶ್ರಮವನ್ನು ಆತನ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಬಳಸಲು ಪೂರಕವಾದ ಪರಿಸರ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. (ಮೆಕ್‌ಪರ್ಸನ್, 1962). ಅತಿಯಾದ ಸ್ವಾರ್ಥ, ತನ್ನ ಅಗತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಬೇಕು ಬೇಡಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸದಿರುವುದು ಮುಂತಾದ ಮನುಷ್ಯರ ಗುಣಗಳು ಡೇವಿಡ್ ಹ್ಯೂಮ್ ಪ್ರಕಾರ ಸಮಾಜವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವ ಗುಣಗಳು. ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಬಿಡುವ ಬದಲು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕಡಿವಾಣ ಹೇರುವುದು ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗವೆಂದು ಹ್ಯೂಮ್ ವಾದಿಸಿದ (ಡೇವಿಡ್ ಹ್ಯೂಮ್, 1987). ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಬೇಕುಬೇಡಗಳನ್ನು ಸಮಾಜದಿಂದ ದೂರ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಮಾಜದೊಂದಿಗೆ ಬದುಕುವುದರಿಂದ ಪೂರೈಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ಹ್ಯೂಮ್ ವಾದಿಸಿದ.

ಡೇವಿಡ್ ಹ್ಯೂಮ್ ವಾದ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಮೇಲಿನ ಕ್ಲಾಸಿನಕಲ್ ಎಕನಾಮಿಸ್ಟ್‌ಗಳ ಥಿಯರಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಸಂಪನ್ಮೂಲ ಒದಗಿಸಿದೆ. ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಜೊತೆಜೊತೆಗಿರಬಹುದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಹ್ಯೂಮ್‌ನ ವಾದ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹ್ಯೂಮ್‌ನ ಮೇಲಿನ ವಾದ ಮತ್ತು ಆಂಡ್ರೆ ಸ್ಕಿಥ್ ಮಂಡಿಸಿದ ಬುಚ್ಚರ್ ಮಾಂಸ ಮಾರುವುದು ಅಥವಾ ಬೇಕರ್ ಬ್ರೆಡ್ ಮಾರುವುದು ಸಮಾಜ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಲು ಅಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಎನ್ನುವ ವಾದಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಹೋಲಿಕೆ ಇದೆ. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ವಿನಿಯಮದ ಮೂಲ ಸೂತ್ರ ಎನ್ನುವ ಸ್ಕಿಥ್‌ನ ವಾದ ಕೂಡ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳು ಜೊತೆಗಿರುವುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಥಾಮಸ್ ಹಾಬ್ಸ್‌ನ ವಿವೇಚನೆಯ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಕಲ್ಪನೆ ಮತ್ತು ಹ್ಯೂಮ್‌ನ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳು ಜೊತೆಗಿರಬಹುದೆನ್ನುವ ವಾದಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಎಕನಾಮಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸಿದೆ (ಸೈನರ್, 1992). ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ತನ್ನ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಬಂಧನಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಲಿಂಗ, ಜಾತಿ, ಧರ್ಮಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬೇಕು ಬೇಡಗಳು ಮತ್ತು ಅವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಸರಕುಸೇವೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯ ಹೀಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿವಾದ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಗಳು ಲಿಬರಲಿಸಂನ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳು.

ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಮಾಜದ ಕೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯ ಬುನಾದಿ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಮಾಜ ಉತ್ತಮ ಸಮಾಜವೆಂದು ಲಿಬರಲಿಸಂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅವರವರ ಶಕ್ತಿಯನುಸಾರ ಬೆಳೆಯಲು ಪೂರಕವಾದ ವಾತಾವರಣ ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು ಸಮಾಜದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರಬೇಕು. ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನೀಡುವುದು ಈ ಉದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗೆ ಉತ್ತಮ ಮಾರ್ಗವೆನ್ನುವುದು ಲಿಬರಲಿಸಂನ ವಾದ. ಜಾನ್ ಲೋಕೆ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನೀಡುವ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರ, ಮಾನವ ಹಕ್ಕುಗಳು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೇ ಸಮಾಜದ ಅಥವಾ ರಾಜ್ಯ ಅಪುಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಅಥವಾ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಾದವನ್ನು ಲಿಬರಲಿಸಂ ಮುಂದಿಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ವಿವೇಚನೆಯುಳ್ಳವರು ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಅವರವರ ಬೇಕು ಬೇಡಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತತೆ ಇದೆ. ಅವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಅವರವರೇ ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರಕಾರ ಅಥವಾ ಇನ್ನಾವುದೇ ಹೊರಗಿನ ಮೂಲಗಳು ಅವರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುವು ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಂದು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಲಿಬರಲಿಸಂನಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಪೂರಕವಾದ ಪರಿಸರ ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹಕ್ಕಿನ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸರಕಾರದ ಜವಾಬ್ದಾರಿ. ಇವೆಲ್ಲ ಲಿಬರಲಿಸಂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಂದ ವಾದಗಳು. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿವೆ.

ಭಾರತದ ಕತೆ

ಪಶ್ಚಿಮದ ಇಂತಹ ಪರಿಸರಕ್ಕೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಆರ್ಥಿಕ ನೀತಿಗಳು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂದರ್ಭದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರಕ್ಕೂ ಏನಾದರೂ ಸಂಬಂಧ ಇದೆಯೇ? ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಒತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸಡಿಲಿಸುವುದರ ಮೇಲಿದೆ. ಆರ್ಥಿಕ ಉದಾರೀಕರಣ ಬಯಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿರುದ್ಧ ಇರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರ ನಮ್ಮಲ್ಲಿವೆ. ಹದಿನೆಂಟನೇ ಶತಮಾನದ ಪಶ್ಚಿಮ ಯುರೋಪಿನಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ನಮ್ಮಲ್ಲೂ ಬಹುತೇಕ ಮಠಮಂದಿರುಗಳು ಇಂದು ಬಲಾಢ್ಯರ ಪರವೇ ಇರುವುದು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಜಾತಿಗೊಂದು, ಧರ್ಮಕ್ಕೊಂದು ಮಠಮಂದಿರಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿ ಜಾತಿ, ಧರ್ಮದ ಮಠಮಂದಿರುಗಳು ಆಯಾಯ ಜಾತಿ, ಧರ್ಮದ ಬಲಾಢ್ಯರಪರ ಇವೆ. ಆದರೆ ಇವುಗಳ ಬಲಾಢ್ಯಪರ ಧೋರಣೆ ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಡಿಯಾದ ಬಲಾಢ್ಯಪರ ಧೋರಣೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಈ ಮಠಮಂದಿರುಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ವಾಯತ್ತತೆಯ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಹಲವು ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಿವೆ.

ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಮುಂಚೂಣಿಗೆ ಬರುವುದರೊಂದಿಗೆ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ನಮ್ಮಲ್ಲೂ ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ವಿಜ್ಞಾನವೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಮಠಮಂದಿರಗಳ ಬಲಾಢ್ಯಪರ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಲೇ ಇಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ಕಾರಣಗಳಿವೆ. ಒಂದು, ಪಶ್ಚಿಮದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ದಾಳಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಚಳವಳಿಗಳು ಬೆಳೆದವು. ಇವು ಮಠಮಂದಿರುಗಳ ಧೋರಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವು. ಮಠಮಂದಿರಗಳ ಬಲಾಢ್ಯಪರ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಸಿನಿಮಾ, ಕಲೆಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಶೋಧನೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಇಂತಹ ಚಳವಳಿಗಳು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಬಂದಿವೆ. ಎರಡು, ಮೇಲಿನ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಮತ್ತು ಖಾಸಗಿ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದು ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಆಸ್ಥಾನ ಪಂಡಿತರಾಗಲು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡುವ ಸ್ಥಿತಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕಿದೆ. ಆದರೆ ರಾಜಕೀಯ ಇಂತಹ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಬದಲು ಸಂಕುಚಿತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರವನ್ನು ತಮ್ಮ ಲಾಭಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡುತ್ತಿವೆ. ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಕೆಲವು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಜಾತಿಯ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಪಕ್ಷಗಳು ಧರ್ಮದ ಗುರುತಿನ ಅಥವಾ ಐಡೆಂಟಿಟಿ ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ.

ಜಾತಿ, ಧರ್ಮಗಳ ಗುರುತಿನ ರಾಜಕೀಯ ದಲಿತರ, ಮಹಿಳೆಯರ, ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು, ಬದುಕಿನ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಕುಂಠಿಸುತ್ತಿವೆ. ದೇಶಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬಂದು ಏಳು ದಶಕಗಳಾಗುತ್ತಾ ಬಂದರೂ ದಲಿತರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆ ದಲಿತರ ಬದುಕನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದೆ. ಅಸ್ಪೃಶ್ಯತೆ, ಹೊರಗಿಡುವುದು, ಅಂಚಿನಲ್ಲಿಡುವುದು, ಶ್ರೇಣೀಕರಿಸುವುದು ಇವೆಲ್ಲ ಹಲವರಲ್ಲಿ

ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ವಿವಿಧ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ಊರಿಂದ ಹೊರಗಿಡುವುದು, ಹೋಟೆಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿ ದಲಿತರಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗ್ಲಾಸ್ ಇಡುವುದು, ಕ್ಷೌರಿಕರು ದಲಿತರಿಗೆ ಕ್ಷೌರ ತಿರಿಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಡೋಬಿಗಳು ಬಟ್ಟೆ ತೊಳೆಯಲು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು, ಬಾಡಿಗೆ ಮನೆ ಸಿಗದಿರುವುದು, ದಲಿತರು ಮನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಬಾಡಿಗೆ ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವುದು ಹೀಗೆ ಹಲವು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ದಲಿತರನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಾವು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಸಂಕಟಗಳು. ಇವು ದಲಿತರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಹೊಸತಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಆರ್ಥಿಕ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅಡ್ಡಿಯಾಗುತ್ತವೆ, ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸಲು ತಡೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ದಲಿತರ ಬದುಕನ್ನು ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ಹೇಗೆ ಹಿಂಡಿ ಹಿಪ್ಪೆ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಹಿಳೆಗೆ ನೀಡುವ ಎರಡನೇ ದರ್ಜೆ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಅವಳ ಬದುಕನ್ನು ನರಕಸದೃಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಮಹಿಳೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸಮಾನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಾಯುವವರೆಗೆ ಅವಳ ಬದುಕನ್ನು ಆತಂತ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಮಹಿಳೆಯ ವಾಖ್, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿ ದಿನನಿತ್ಯದ ಬದುಕಿನ ಉಣ್ಣುವ, ತಿನ್ನುವ, ಪೂಜಿಸುವ, ಪ್ರೀತಿಸುವ, ಮದುವೆಯಾಗುವ, ಮಕ್ಕಳು ಹೆರುವ ಅಥವಾ ಹೆರದಿರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೂಡ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗಬಹುದು (ಪ್ರೇಮ್ ಚೌದರಿ, 2011). ಆದರೆ ಇದು ವಾಸ್ತವ. ಇಂತಹ ಎರಡನೇ ದರ್ಜೆ ಸ್ಥಾನಮಾನದೊಂದಿಗೆ ಸಂಸಾರದ ಖರ್ಚು ಸರಿದೂಗಿಸಲು ಇಂದು ಮಹಿಳೆ ಹೊರಗೆ ದುಡಿಯುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಜಾಗತೀಕರಣ ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಬಹುತೇಕ ಉದ್ಯೋಗಗಳು ಸಂಬಳ, ಉದ್ಯೋಗ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಭದ್ರತೆಗಳಿಲ್ಲದ ಉದ್ಯೋಗಗಳು. ಮಾಲೀಕ ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ನೇಮಕ ಮಾಡಿ ಕುಶಿ ಬಂದಂತೆ ದುಡಿಸಿ ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗ. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಹಿಳೆ ಲೌಂಗಿಕ ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಿಳೆ ಹೊರಗೆ ದುಡಿದು ಆದಾಯ ತರುವುದರಿಂದ ಅವಳ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನ, ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅವಳು ಮನೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ತಳಸ್ತರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಹಲವು ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಡನಿಂದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಉಪದ್ರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಗಂಡನಿಗೆ ನಿಗದಿತ ಆದಾಯ ಇಲ್ಲ. ಹೆಂಡತಿ ದುಡಿದು ಗಳಿಸಿದ ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಆದಾಯವನ್ನು ಕುಡಿದು ಖಾಲಿ ಮಾಡುವುದು, ಇವೆಲ್ಲ ಸಾಲದಂದು ಕುಡಿದು ಬಂದು ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಮಾನಸಿಕ ಹಾಗೂ ದೈಹಿಕವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬರುವ ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನ ಕಾಯಿದೆ ಇಲ್ಲ. ವಿವಾಹ ಕಾಯಿದೆ ಆದರಲ್ಲೂ ಹಿಂದೂ ವಿವಾಹ

ತಿದ್ದುಪಡಿಯಾಗದೇಕೆಂದು ಮಹಿಳ ಸಂಘಟನೆಗಳು, ಸರಕಾರತೇತರ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಹಲವು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ. ಅವರ ಹೋರಾಟದ ಫಲವಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ಯುಪಿಎ ಸರಕಾರ ಕಾಯಿದೆ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಬಿಟ್ಟೊಂದನ್ನು (2013ರಲ್ಲಿ) ಸಿದ್ದಗೊಳಿಸಿತ್ತು. ಆ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಬಿಲ್ ಕಾಯಿದೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮಹಿಳೆಯರ ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ವಿಚ್ಛೇದನಗಳು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಆ ತಿದ್ದುಪಡಿ ಇನ್ನೂ ಕೂಡ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಲ್ಲಿ ಮಂಡನೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಲವ್ ಜಿಹಾದ್, ಮರ್ಯಾದೆ ಹತ್ಯೆಯಂತಹ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳು ಮಹಿಳೆಯರ ಬದುಕನ್ನು ಅಸಹನೀಯಗೊಳಿಸಿವೆ. ಜಾತಿ, ಧರ್ಮಗಳ ಪರಿಧಿಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಮಹಿಳೆ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಂತಿಲ್ಲ, ಜಾತಿ, ಧರ್ಮದೊಳಗಿನ ಮದುವೆಯಿಂದ ಸುಖವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದನಗಳು ಬಿಗಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಿಳೆಯನ್ನು ಮನೆಯೊಳಗೆ ಮತ್ತು ಹೊರಗೆ ಜೀತದಾಳುಗಳ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದುಡಿಸುವುದು ಸುಲಭವಾಗಿದೆ. ಪಿರ್ತಾಜತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ಪಾಲನ್ನು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸುವ ಸುಪ್ರೀಮ್ ಕೋರ್ಟ್‌ನ ಇತ್ತೀಚಿನ ತೀರ್ಪು ಮಹಿಳೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸಬಹುದು.

ಮಹಿಳೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಜಾತಿ, ಧರ್ಮಗಳ ದಪ್ಪ ಪರಿಧಿಗಳು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸಿದಂತೆ ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆಯ ರಾಜಕೀಯ ತಳಸ್ತರದ ಜನರ ಬದುಕನ್ನು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಲವ್ ಜಿಹಾದ್, ಗೋಹತ್ಯೆ ನಿಷೇಧ ಕಾಯಿದೆಗಳು ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆಯ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಇತ್ತೀಚಿನ ಸೇರ್ಪಡೆಗಳು. ಇವುಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಸಮಾಜವನ್ನು ಹಿಂದೂ ಮುಸ್ಲಿಮ್ ಎಂದು ಧುವೀಕರಿಸುವುದು. ಎಲ್ಲರನ್ನು ಒಟ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ದೇಶ ಕಟ್ಟಬೇಕಾದ ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ತಮ್ಮ ತಕ್ಷಣದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಜನರನ್ನು ವಿಭಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ದಾಹವನ್ನು ತೃಪ್ತಿ ಪಡಿಸಲು ರಾಜಕೀಯ ಪಕ್ಷಗಳು ಮುಸ್ಲಿಮರನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಕರಾತ್ಮಕ ಕೋಮುವಾದವನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಿವೆ. ಮುಸ್ಲಿಮರು ದೇಶಪ್ರೇಮಿಗಳಲ್ಲ, ಮುಸ್ಲಿಮರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳು, ಮುಸ್ಲಿಮ್ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಮೋಸಗಾರರು ಇಂತಹ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮುಸ್ಲಿಮರ ಮೇಲೆ ಆರೋಪಿಸಿ ನಾವು (ಹಿಂದೂಗಳು) ದೇಶಪ್ರೇಮಿಗಳು, ನಮಗೆ ಮಕ್ಕಳು ಕಡಿಮೆ, ನಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಮೋಸಗಾರರಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆ ರೂಪಿಸುವುದು ನಡೆದಿದೆ. ಇದು ಮುಸ್ಲಿಮರ ಬದುಕನ್ನು ಅಸಹನೀಯಗೊಳಿಸಿದೆ (ಎಂ.ಚಂದ್ರ ಪೂಜಾರಿ, 2000). ಸಾಚಾರ್ ವರದಿ ಪ್ರಕಾರ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯ, ಬ್ಯಾಂಕ್ ಸಾಲ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಸ್ಥಿತಿ ದಲಿತರ ಸ್ಥಿತಿಗಿಂತಲೂ ಕೆಟ್ಟದಿದೆ.

ಸಮಾಜವನ್ನು ಜಾತಿ, ಧರ್ಮಗಳ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಧುವೀಕರಿಸಿದರೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಇತರ (ಬಡತನ, ಅಸಮಾನತೆ, ನಿರುದ್ಯೋಗ ಇತ್ಯಾದಿ) ವೈರುಧ್ಯಗಳು ಮುಂಚೂಣಿಗೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜನರಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಮಾಡಿ ಬದುಕನ್ನು ಭೂಮಿ ಇಲ್ಲ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಿ ಗಳಿಸುವಷ್ಟು ಬಂಡವಾಳ ಇಲ್ಲ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳು ಪಾಸಗೀಕರಣಗೊಂಡ ಕಾರಣ ಭೂಮಿ, ಬಂಡವಾಳ ಇಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಇವರೆಲ್ಲ ಇಂದು ಭೂಮಿ, ಬಂಡವಾಳ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿನ ಅಸಮಾನತೆ ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಂಘಟಿತರಾಗಿ ಹೋರಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಇವರೆಲ್ಲ

ಸಂಘಟಿತರಾಗಿ ಹೋರಾಡುವ ಬದಲು ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆಯ ರಾಜಕೀಯದಿಂದಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಕಚ್ಚಾಟದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ತಳಸ್ತರದ ಜನರನ್ನು ಜಾತಿ, ಧರ್ಮಗಳ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ವರ್ಗ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ತಮ್ಮದಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇದೊಂದು ಬಗೆಯ ಹಗಲು ದರೋಡೆ. ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಿಂತಿರುವುದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಮೇಲೆ. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ರಾಜಕೀಯಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇಂತಹ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಮಹಿಳೆಯರು, ದಲಿತರು, ಅಲ್ಪಸಂಖ್ಯಾತರು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ನಾಯಕರ ಆದ್ಯತೆಗಳು ಬದಲಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪರದೇಶಿ ಬಂಡವಾಳಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚ ಸುತ್ತುವ ಬದಲು ನಮ್ಮದೇ ಸಮಾಜದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರವನ್ನು ಸುಧಾರಿಸುವುದು ನಾಯಕರ ಆದ್ಯತೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಸಮರೋಪ

ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿರ್ದೇಶಿತ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನೀತಿಗಳಿಂದ ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಉತ್ಪಾದನೆ ಹಾಗೂ ಪೂರೈಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಸರಕುಸೇವೆಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಬಡತನ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ನಂಬಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ಸುಮಾರು ಮೂರು ದಶಕಗಳ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನಂತರವೂ ಬಡತನ ಗುಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳು ಜಾರಿಗೆ ಬಂದ ನಂತರ ಉದ್ಯೋಗಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಸಂಘಟಿತ ಉದ್ಯೋಗಗಳು. ಅಂದರೆ ಮಾಲೀಕರು ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ನೇಮಕ ಮಾಡಿ ಕುಶಿ ಬಂದಷ್ಟು ಸಂಬಳ ಕೊಟ್ಟು ಕುಶಿ ಬಂದಾಗ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗಗಳು. ಇವೇ ಪಾಲಿಸಿಗಳಿಂದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ, ಹೆಚ್ಚಾದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ವಿನಿಯೋಜಿಸಲಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಅನುಕೂಲಸ್ಥರು ಕಟ್ಟುವ ನೇರ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲು ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ಪರದಾಡುವವರಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾದ ತೆರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಹವನ್ನು ಕೂಡ ಜನರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಖರ್ಚು ಮಾಡಿಲ್ಲ. ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರ ಖರ್ಚು ಮಾಡುವ ಬದಲು ಖಾಸಗಿ ಬಂಡವಾಳಿಗರು ಇವನ್ನು ಉದ್ದಿಮೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅಂದರೆ ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ಪರದಾಡುವವರು ಪರೋಕ್ಷ ತೆರಿಗೆ ಸಂದಾಯ ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ದರದಲ್ಲಿ ಖರೀದಿಸಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ಅಥವಾ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಪಾಲಿಸಿಗಳೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲ. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ಗರ್ಭದಲ್ಲೇ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಆರೋಗ್ಯಗಳನ್ನು ಕೆಲವರಲ್ಲೇ ಕ್ರೋಢೀಕರಣಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲ್ ಪಾಲಿಸಿಗಳ ಪಾತ್ರವೂ ಇದೆ. ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ಪಾಲಿಸಿಗಳು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳ್ಳುವ

ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರಗಳ ಪಾತ್ರವೂ ಇದೆ. ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ. ಸಮಾಜದ ಬಹುತೇಕರ ಆಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ. ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆಯಲ್ಲಿ ಖರ್ಚು ಮಾಡಿ ಚುನಾವಣೆ ಗೆಲ್ಲುವ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರು ಹೊತ್ತಿನ ಊಟಕ್ಕೆ ಪರದಾಡುವ ಮತದಾರರ ಆಸಕ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಇದನ್ನು ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವವೆಂದು ಗುರುತಿಸಿರುವುದು. ಸಂಕುಚಿತ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿತ ಹೊಂದಿರುವ ಮೇಲ್ವರ್ಗ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಮಾರುಕಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಆಸಕ್ತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇವರು ಚಾರಿಗೊಳಿಸುವ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ನೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆ ಪೂರೈಕೆ ಇರುವ ಭೂಮಿ, ಹಣಕಾಸು, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಹೊರಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಸರಕಾರವೇ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಅಗ್ಗದ ದರದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲಸ್ಥರಿಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಳಸ್ತರದ ಜನರು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ದರದಲ್ಲಿ ಹಣಕಾಸು, ಭೂಮಿ, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳನ್ನು ಖರೀದಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬೇಡಿಕೆಗಿಂತ ಪೂರೈಕೆ ಹೆಚ್ಚಿರುವ ದುಡಿಯುವ ಜನರು ಮಾತ್ರ ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ನಿಯಮನುಸಾರ ಬಿಕ್ಕಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಅನುಕೂಲಸ್ಥರು ಸರಕಾರದ ಕೃಪೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದರೆ ಅನಾನುಕೂಲಸ್ಥರು ಮಾರುಕಟ್ಟೆ ದರದಲ್ಲಿ ಖರೀದಿಸಿ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆನ್ನುವುದೇ ಇವೆಲ್ಲದರ ಒಟ್ಟು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಇಚ್ಛೆ ಎಲ್ಲ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲೂ ಬಡವರಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬಡವರಿದ್ದರೆ ತಳಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಡವರಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಂದು ಎಲ್ಲ ಬಡವರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ. ಅಸ್ವತ್ತತೆ ದಲಿತ ಬಡವರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತಿದೆ. ದಲಿತರ ಬದುಕನ್ನು ಅಸ್ವತ್ತತೆ ಹೇಗೆ ಹಿಂಡಿ ಹಿಪ್ಪೆ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮಹಾನ್ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಹಿಳೆಗೆ ನೀಡುವ ಎರಡನೇ ದರ್ಜೆ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಅವಳ ಬದುಕನ್ನು ನರಕಸದೃಶ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಕೊಡುಗೆಯಲ್ಲ; ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕೊಡುಗೆಗಳು. ಆದರೆ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಇಂತಹ ಅಸಮಾನತೆಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲು ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಜಾತಿ, ಲಿಂಗ, ಧರ್ಮ ಭೇದಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಅಸಮತ್ಯಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಸಂಕೀರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಚಾರಿಗ ತರಲಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪರಿಹಾರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾದರಿ ಅಥವಾ ಥಿಯರಿಯೊಂದು ಅದರಷ್ಟಕ್ಕೇ ಅದು ಚಲಿಸಿ ಜನರ ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಸರಕಾರಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ಈ ಮಾದರಿಗಳು ಜನರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಇದೇ ಆಗಿರುವುದು. ನಾವು ನೀವು ಮತ ಹಾಕಿ ಚುನಾಯಿತ ಸರಕಾರಗಳೇ ನಮ್ಮ ಸಮಾಜದ ಬಹುತೇಕರ ಆಸಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಡುವ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಾಲಿಸಿಗಳನ್ನು ಚಾರಿಗ ತರುತ್ತಿರುವುದು. ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಪರಿಹಾರ ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟ ಸುಧಾರಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟ ಸುಧಾರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಜನರು ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ ನೋಡಿ ಅಥವಾ ದುಡ್ಡು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು

ಮತ ಹಾಕುವುದು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವದ ಗುಣಮಟ್ಟ ಸುಧಾರಿಸಿದರೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಗುಣಮಟ್ಟ ಸುಧಾರಿಸಬಹುದು.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಪುಸ್ತಕಗಳು

ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ವೇಬರ್, ದಿ ಪ್ರೊಟೆಸ್ಟೆಂಟ್ ಎಥಿಕ್ ಅಂಡ್ ಸ್ಪಿರಿಟ್ ಆಫ್ ಕ್ಯಾಪಿಟಲಿಸಂ, ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್, ರೌಟ್ಲೆಡ್ಜ್, 1992

ಡೇವಿಡ್ ಹಾರ್ವೆ, ಎ ಪ್ರೀಚ್ ಓನ್ಸ್ ಅಫ್ ನಿಯೋ ಲಿಬರಲಿಸಂ, ಲಂಡನ್: ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 2005

ವೂಲ್ಫಾಂಗ್ ಸಾಸ್, "ಒನ್ ವರ್ಲ್ಡ್," ಇನ್ ವೂಲ್ಫಾಂಗ್ ಸಾಸ್ (ಸಂ), ದಿ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಡಿಕ್ಲೆನ್ಸರಿ - ಎ ಗೈಡ್ ಟು ನೋಲೆಡ್ಜ್ ಎಸ್ ಪವರ್, ಹೈದರಾಬಾದ್: ಓರಿಯಂಟ್ ಲಾಂಗ್‌ಮನ್, 2000, ಪು.137-154

ಜೆರಾಲ್ಡ್ ಬತೌಡ್, "ಮಾರ್ಕೆಟ್," ಇನ್ ವೂಲ್ಫಾಂಗ್ ಸಾಸ್ (ಸಂ), ದಿ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಡಿಕ್ಲೆನ್ಸರಿ - ಎ ಗೈಡ್ ಟು ನೋಲೆಡ್ಜ್ ಎಸ್ ಪವರ್, ಹೈದರಾಬಾದ್: ಓರಿಯಂಟ್ ಲಾಂಗ್‌ಮನ್, 2000, ಪು.94-117

ವರ್ಲ್ಡ್ ಬ್ಯಾಂಕ್, ದಿ ಸ್ಟೇಟ್ ಇನ್ ಎ ಚೀಂಜಿಂಗ್ ವರ್ಲ್ಡ್: ವರ್ಲ್ಡ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ರಿಪೋರ್ಟ್, ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್ ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1997

ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ, ದಿ ರೈಟ್ ಟು ಫೇರ್ ಕಾಂಪರ್‌ಸೇಶನ್ ಆಂಡ್ ಟ್ರಾನ್ಸರೆನ್ಸಿ ಇನ್ ಲ್ಯಾಂಡ್ ಎಕ್ವಿಸಿಶನ್, ರಿಹೆವಲಿಟೇಶನ್ ಆಂಡ್ ರಿಸೆಟ್ಟಿಂಗ್, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ, 2013

ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ, ನ್ಯಾಶನಲ್ ಕಮಿಶನ್ ಫಾರ್ ಎಂಟರ್‌ಪ್ರೈಸಸ್ ಇನ್ ದಿ ಆನ್‌ಆರ್ಗನೈಸ್ಡ್ ಸೆಕ್ಟರ್ - ರಿಪೋರ್ಟ್ ಆನ್ ಫಿನಾನ್ಸಿಂಗ್ ಆಫ್ ಆನ್‌ಆರ್ಗನೈಸ್ಡ್ ಸೆಕ್ಟರ್, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ, 2007

ರಿಸರ್ವ್ ಬ್ಯಾಂಕ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಬಜೆಟ್ ಡಾಕ್ಯುಮೆಂಟ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ ಅಂಡ್ ಸ್ಟೇಟ್ ಗವರ್ನಮೆಂಟ್, 2014

ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ, ನ್ಯಾಶನಲ್ ಕಮಿಶನ್ ಫಾರ್ ಎಂಟರ್‌ಪ್ರೈಸಸ್ ಇನ್ ದಿ ಆನ್‌ಆರ್ಗನೈಸ್ಡ್ ಸೆಕ್ಟರ್ - ಬ್ಯಾಲೇಂಸ್ ಆಫ್ ಎಂಪ್ರಾಯಿಮೆಂಟ್ ಇನ್ ಇಂಡಿಯಾ, ಎನ್ ಇನ್‌ಫಾರ್ಮಲ್ ಎಕನಾಮಿ ಪರ್ಸೆಕ್ಟಿವ್, 2009

ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ, ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟರಿ ಕಮಿಟಿ ರಿಪೋರ್ಟ್ ಆನ್ ದಿ ಫಂಕ್ಷನಿಂಗ್ ಆಫ್ ದಿ ಮೆಡಿಕ್‌ಲೆ ಕೌನ್ಸಿಲ್ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾ, 2016

ಕ್ರೆಡಿಟ್ ಸೂಪಿ, ಗ್ಲೋಬಲ್ ವೆಲ್ತ್ ಡಾಟಾ ಬುಕ್, 2014

ಅತುಲ್ ಕೊಪ್ಪಿ, ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ ಅಂಡ್ ಡಿಸ್‌ಕಂಟೆಂಟ್: ಇಂಡಿಯಾಸ್ ಗ್ಲೋಯಿಂಗ್ ಕ್ರೈಸಿಸ್ ಆಫ್ ಆನ್‌ಗವರ್ನಮೆಂಟಿಲಿಟಿ, ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್: ಕೇಂಬ್ರಿಡ್ಜ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1991

ಅತುತೋಡ್ ವಾರ್ಪ್, ಬ್ಯಾಟ್ಲೆನ್ ಆಫ್ ಪನ್ - ಇಂಡಿಯಾಸ್ ಇಂಪ್ರೊವೆವ್ಡ್ ಡೆಮಾಕ್ರಸಿ, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ: ಪೆಂಗ್ವಿನ್ ಬುಕ್, 2013

ಸಿ.ಬಿ.ಮೆಕ್‌ವರ್ಸನ್, ದಿ ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಥಿಯರಿ ಆಫ್ ಸೋಸಿಯಲ್ ಇಂಡಿವಿಜುವಲಿಸಂ, ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್: ಕ್ಲೇರೆಂಡನ್ ಪ್ರೆಸ್, 1962 ಇನ್ ಎ.ಇ.ಸ್ಯೋಬರ್, ಎನ್‌ಕೌಂಟರಿಂಗ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ - ದಿ ಮೇಕಿಂಗ್ ಆಂಡ್ ಆನ್‌ಮೇಕಿಂಗ್ ಆಫ್ ದಿ ಥರ್ಡ್ ವರ್ಲ್ಡ್, ಪ್ರಿನ್ಸಟನ್: ಪ್ರಿನ್ಸಟನ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1995

ರಿಚರ್ಡ್ ಪೀಟ್ ಅಂಡ್ ಇಲೈನ್ ಹೆಟ್‌ವಿಕ್, ಥಿಯರಿಸ್ ಆಫ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ - ಕಂಬನ್ಸಸ್, ಆರ್‌ಗ್ಯುಮೆಂಟ್ಸ್, ಅಲ್ಟ್ರಾನೆಟಿವ್ಸ್, ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್: ದಿ ಗಿಲ್‌ಫೋರ್ಡ್ ಪ್ರೆಸ್, 2009

ಸ್ಪಿಫನ್ ವರ್ಲ್ಯಾಂಡ್, ಸ್ಕೋಲೆಸ್ಟಿಲಿಸಂ ಅಂಡ್ ವೆಲ್‌ಫೇರ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ಸ್, ನೊಡ್ಲೆ ಡೇಮ್: ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ

ಆಫ್ ನೋಡ್ಲೆ ಡೇಮ್ ಪ್ರೆಸ್, 1967 ಇನ್ ಹೆರಿ ಲ್ಯಾಂಡ್ಲೆತ್ ಅಂಡ್ ಡೇವಿಡ್ ಕೊಲೆಂಡರ್, ಹಿಸ್ಪರಿ ಆಫ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಥಾಟ್, ಬೋಸ್ಟನ್: ಹೌಟನ್ ಮಿಷನ್ ಕಂ, 1985

ಲಾರಿ ಎಸ್ ಟಾಡ್, ದಿ ಆರ್ಕಿಯಲಾಜಿ ಆಫ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಐಂಡಿಯಾಸ್, ಡ್ಯೂಕ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1987 ಇನ್ ಹೆರಿ ಲ್ಯಾಂಡ್ಲೆತ್ ಅಂಡ್ ಡೇವಿಡ್ ಕೊಲೆಂಡರ್, ಹಿಸ್ಪರಿ ಆಫ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಥಾಟ್, ಬೋಸ್ಟನ್: ಹೌಟನ್ ಮಿಷನ್ ಕಂ, 1985

ಡೇವಿಡ್ ಹ್ಯೂಮ್ (ಸಂ), ಎಸ್ಟೇಸ್: ಮೋರಲ್, ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಅಂಡ್ ಲಿಟರರಿ, ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಆಫ್ ಇಂಡಿಯಾನ ಪ್ರೆಸ್, 1987 ಇನ್ ಎ.ಇಸ್ಟೋಬರ್, ಎನ್‌ಕೌಂಟರಿಂಗ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ - ದಿ ಮೇಕಿಂಗ್ ಅಂಡ್ ಅನ್‌ಮೇಕಿಂಗ್ ಆಫ್ ದಿ ಥರ್ಡ್ ವರ್ಲ್ಡ್, ಪ್ರಿನ್ಸ್ಟನ್: ಪ್ರಿನ್ಸ್ಟನ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1995

ಸ್ಟೆನ್ಸಲ್, " ಪೊಲಿಟಿಕ್ ಎಕನಾಮಿ: ಆಡಂ ಸ್ಮಿಥ್ ಅಂಡ್ ಈಸ್ ಪ್ರಿಡಿಸಿಶನ್ಸ್," ಇನ್ ಪಿ. ಜಾನ್ಸ್ ಅಂಡ್ ಸ್ಟೆನ್ಸಲ್ (ಸಂ), ಆಡಂ ಸ್ಮಿಥ್ ರಿವೀವ್ಸ್, ಎಡಿಸನ್‌ಬರೋ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1992 ಇನ್ ಎ.ಇಸ್ಟೋಬರ್, ಎನ್‌ಕೌಂಟರಿಂಗ್ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ - ದಿ ಮೇಕಿಂಗ್ ಅಂಡ್ ಅನ್‌ಮೇಕಿಂಗ್ ಆಫ್ ದಿ ಥರ್ಡ್ ವರ್ಲ್ಡ್, ಪ್ರಿನ್ಸ್ಟನ್: ಪ್ರಿನ್ಸ್ಟನ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 1995

ಪ್ರೇಮ್ ಚೌಧುರಿ, ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ಎಕನಾಮಿ ಆಫ್ ಪೊಡೆಕ್ಟನ್ ಅಂಡ್ ರಿಪೊಡೆಕ್ಟನ್ - ಕಾಸ್, ಕಸ್ಪ್ನ್ ಅಂಡ್ ಕಮ್ಯುನಿಟಿ ಇನ್ ನೋರ್ತ್ ಇಂಡಿಯಾ, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ: ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಯುನಿವರ್ಸಿಟಿ ಪ್ರೆಸ್, 2011
ಬಿ.ಆರ್. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್, ಎನಿಹಿಲೇಶನ್ ಆಫ್ ಕಾಸ್, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ: ನವಯಾನ ಪ್ರಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಪ್ರೈವೇಟ್ ಲಿಮಿಟೆಡ್, 2013

ಎಂ.ಚಂದ್ರ ಪೂಜಾರಿ, ದಲಿತ ಮಾನವ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಂಗಳೂರು: ಕ್ರಿಯಾ ಪ್ರಕಾಶನ್, 2016
ನೀರಾ ಚಂದೋಕಿ, ವೈ ಪೀಪಲ್ ಪುಡ್ ನಾಟ್ ಬಿ ಪೂವರ್, ಎಕನಾಮಿಕ್ ಅಂಡ್ ಪೊಲಿಟಿಕಲ್ ವೀಕ್ಷೆ, 47(14), 2012, ಪು.41-50

ಎಂ.ಚಂದ್ರ ಪೂಜಾರಿ, ಯಾಕೀಗ ಭೂಮಿ ಪ್ರಶ್ನೆ? ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ: ಪ್ರಸಾರಾಂಗಿ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2010
ಕೆ.ಪಿ.ಕಣ್ಣನ್, ಇಂಟಿರೋಗೆಟಿಂಗ್ ಇನ್‌ಕ್ಯೂಸಿವ್ ಗ್ರೋಥ್ - ಪವರ್ಟಿ ಅಂಡ್ ಇನ್ಸಿಕ್ಯಾಲಿಟಿ ಇನ್ ಇಂಡಿಯಾ, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ: ರೌಟ್ ಲೆಡ್ಜ್, 2014

ಹೆರಿ ಲ್ಯಾಂಡ್ಲೆತ್ ಅಂಡ್ ಡೇವಿಡ್ ಕೊಲೆಂಡರ್, ಹಿಸ್ಪರಿ ಆಫ್ ಎಕನಾಮಿಕ್ ಥಾಟ್, ಬೋಸ್ಟನ್: ಹೌಟನ್ ಮಿಷನ್ ಕಂ, 1985

ಮಜೀದ್ ರೆಹನಾಮಿ, "ಪವರ್ಟಿ," ಇನ್ ವೂಲ್ವಾಂಗ್ ಸಾಸ್, ದಿ ಡೆವಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಡಿಸ್‌ಸರ್, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ: ಹಿರಿಯಂಟ್ ಲಾಂಗ್‌ಮೆನ್, 2000, ಪು. 211-35

The Impact of Loyalty Cards in Retaining Customers: A Study with reference to Mega Mart Retail Outlet in Mangalore city.

* Prof. Deepak Rao

** Prof. Rashmitha R. Kotian

Abstract

Fierce competition and complexity of modern business has prompted organizations to strive for creative and innovating strategies to retain customers. As attracting new customers in the business is far more costly than retaining existing customers; business organizations have started offering lucrative loyalty programmes to retain existing customers. The current study is empirical research that focuses on the effect of loyalty programs on customer retention with reference to Mega Mart Retail outlet. The data for the study was collected from Mangalore region from the customers who physically visited Mega Mart retail outlet for buying their products. The results indicated that loyalty card programme has resulted in an increase in their purchases from the outlet and customers use loyalty cards most of the time while making their purchases.

Keywords: Loyalty card, Customer Retention, Customer Loyalty, Retail outlet

Introduction

“Good customers are an asset which, when well managed and served, will return a handsome lifetime income stream for the company.”

Philip Kotler

In recent times, retailers are being exposed to a new generation of customers. These new generation customers can be classified on the basis of individual differences in expectations, preferences for wider choice, extent of brand loyalty and willingness to try competing brands so as to perceive higher value satisfaction. The changing

---

* Assistant Professor, A.J Institute of Management, Mangalore

** Assistant Professor, A.J Institute of Management, Mangalore

profile of Indian consumer is likely to change the shape of Indian consumer market permanently. To match the varying consumer tastes and preferences, retailers have adopted innovative strategies. This tendency has resulted in issuing of loyalty cards to the customers as a means of innovative strategy to retain the customers.

As an important component of firms' customer relationship management (CRM) strategy, loyalty programs aim to increase customer loyalty by rewarding customers for doing business with the firm. Through these programs, firms can potentially gain more repeat business and, at the same time, obtain rich consumer data that aid future CRM efforts. Since American Airlines launched the first contemporary loyalty program in 1981, loyalty programs have blossomed and now span various industries, including retail, travel, and financial industries. It is estimated that more than half of U.S. adults are enrolled in at least one loyalty program (Kivetz and Simonson 2003).

Despite the prevalent use of loyalty programs, their effectiveness is not well understood (Bolton, Kannan, and Bramlett 2000). Some researchers question the value of loyalty programs. For example, Dowling (2002) suggests that loyalty programs do not necessarily foster loyalty and are not cost effective and that the proliferation of loyalty programs is a hype or a "me-too" scheme. Conversely, some recent studies show that loyalty programs have a positive impact on consumers' repatronage decisions and their share of wallet (e.g., Lewis 2004; Verhoef 2003). With limited empirical validations, the debate on whether loyalty programs are truly effective continues. The divergent views suggest a need to understand these programs better. This is also of strategic importance because such programs are costly investments and require a firm's long-term commitment. It is vital for managers to know whether and how these programs work before they take the plunge.

Although evidence about the effectiveness of loyalty programs has begun to accumulate recently, the field is still underdeveloped, and a clear picture has yet to emerge. Addressing this issue, Bolton, Kannan, and Bramlett (2000, p. 28) suggest that "to determine the

long-term efficacy of a loyalty rewards program, a company must quantify the program's influence on future purchase behavior (e.g., usage levels)."

The key research question is whether loyalty programs change consumers' patronage levels and help the retail industry to retain its customers. This outcome is important to study because they are directly related to consumer profitability and the financial success of a loyalty program.

Loyalty Programmes

A "loyalty program" is defined as a program that allows consumers to accumulate free rewards when they make repeated purchases with a firm. Loyalty programs are often part and parcel of a comprehensive customer relationship strategy. As acquiring new customers is getting costlier day by day, business organizations have offered continuity/loyalty programmes to retain/reward existing customers and maintain relationships. Loyalty programs not only help build customer commitment but also demonstrate a firm's commitment. Loyalty Cards are an excellent marketing tool for rewarding current customers and attracting new ones. Loyalty cards and membership cards with personalized information add tremendous value to customer service and strengthen a company's brand recognition. The Loyalty card adds prestige to the card holder and confers benefits to him.

A loyalty card program is a marketing program that rewards customers with discounts and rebates for their repeated business, while providing sellers with information about the customer's purchasing patterns. Customers register and then are given a card that they present whenever they make a purchase. Both the seller and the consumer profit from these programs. Customers receive discounts or rebates and sellers receive information that enables them to offer their customers the products that they prefer. The program thus achieves the objectives of rewarding most frequent customers and ensuring repeat purchase. A win-win situation results with both buyer and issuer gaining.

Benefits of Loyalty Programmes

Benefits to Firm:

- Loyalty cards leads to lower price sensitivity & stronger store attitude which create switching barriers.
- Loyalty cards creates loyal customers who brings higher average sales due to cross selling & up-selling opportunities
- Loyal customers are profitable asset for a company as; servicing existing customer is less costly compared to new one.
- Loyalty programmes also helps in increasing advocacy.

Benefits to Consumers:

- Consumers benefit, as some incentive is offered to stay loyal by the retail outlets.
- Customer will have satisfied sense of belonging as a customer becomes a part of loyal group.
- If the consumer is convinced about the value he derives from purchase he will go for repeated purchases and this reduces time in evaluation, comparison and search.

Loyalty Programmes and Value Enhancement

Loyalty programs are often considered value-sharing instruments and can enhance consumers' perceptions of what a firm has to offer (Bolton, Kannan, and Bramlett 2000; Yi and Jeon 2003). This value enhancement function is important because the ability to provide superior value is instrumental to customer relationship initiation and retention (Sirdeshmukh, Singh, and Sabol 2002; Woodruff 1997). Indeed, enhanced value perception is considered a necessary condition to a loyalty program's success (O'Brien and Jones 1995). Loyalty programs provide value to consumers in two stages. In the first stage, program points are issued to consumers at the time of purchase. Although these points have no practical value until they are redeemed, recent studies show that they have important psychological meaning to consumers (Hsee et al. 2003; Van Osselaer, Alba, and Manchanda 2004). The psychological benefit increases the

transaction utility of a purchase (Thaler 1985) and, subsequently, the overall value perception of doing business with the firm. Because consumers can later redeem points for free rewards, point accumulation creates an anticipation of positive future events, which increases consumers' likelihood of staying in the relationship (Lemon, White, and Winer 2002). In the redemption stage, consumers receive both psychological and economic benefits from a loyalty program. The free reward functions as a positive reinforcement of consumers' purchase behavior and conditions them to continue doing business with the firm (Sheth and Parvatiyar 1995). Psychologically, giving free rewards to customers shows the firm's appreciation and personal recognition of its customers. This sense of being important can enhance consumers' overall sense of well-being and deepen their relationship with the firm (Bitner 1995; Gwinner, Gremler, and Bitner 1998). Some researchers suggest that there are other psychological benefits as well, such as the opportunity to indulge in guilt-free luxuries (Kivetz and Simonson 2002) and a sense of participation (Dowling and Uncles 1997), which may be especially appropriate for brands that do not carry this belongingness (Oliver 1999). All these psychological and economic benefits translate into an attractive value proposition from the firm.

Loyalty Programmes and Relationship Commitment

Beyond the need for superior value, a necessary condition for any relationship to develop is the commitment of both parties in the relationship (Morgan and Hunt 1994). Given a wide variety of choices and a low switching barrier, it is easy for today's consumers to switch among different firms. This poses significant threats to customer relationships because consumers are not likely to commit to a single brand or firm. Loyalty programs can alleviate this lack of commitment and reduce customer defection by raising switching costs. Because loyalty programs reward customers for their repeated patronage, consumers tend to focus their purchases in one program to maximize the benefits they receive (Sharp and Sharp 1997). Such vested interests in a program make it difficult for competitors to entice customers away from a firm. Using game-theoretic models,

Kim, Shi, and Srinivasan (2001) demonstrate that such a competitive barrier benefits the firm and results in higher prices in the marketplace. This is especially true for highvariety- seeking products and services (Zhang, Krishna, and Dhar 2000). Loyalty programs not only help build customer commitment but also demonstrate a firm's commitment. It is often costly for firms to initiate and maintain a loyalty program. It requires extensive efforts to manage point records and reward issuance. After such a program is in place, it is usually difficult to terminate it without risking the loss of consumers' goodwill. Although a loyalty program brings real cost to the business, it also shows the firm's commitment to establishing a long-term relationship with its customers. Such a commitment and demonstration of goodwill can further deepen the relationship between the firm and its customers.

Database for Loyalty Programmes:

Data gathered through running loyalty schemes gives a true reflection of actions of consumers and allows in-depth analysis of customer rather than product or store. When loyalty cards are scanned at the point of purchase, data are captured automatically registering time, day, products bought, prices paid and variety of such information of a card consumer. Analysis of these datasets yield valuable insights into consumer shopping processes, reactions to marketing efforts and long term patterns of behaviors. It also reveals which customers deliver the bulk of revenue and/or profit by linking the purchase history to firm's cost data.

Data gathered through loyalty programmes can be put to use in the decision areas ranging from segmentation, corporate planning, store portfolio, brand management, merchandising, promotional and media activity, direct marketing, inventory management, pricing and store layout.

Mega Mart Retail:

Mega mart, a pioneer in the apparel value-retail segment, is today the largest value-retail chain in India, and offers its customers complete value-for-money through best of deals throughout the year with some of the top national and international apparel brands, all at fabulous

deals. Mega mart was setup in 1996 as a venture of the prestigious Arvind Ltd. The chain currently has 183 company stores in 24 states / 110 cities in India.

Loyalty Programmes at Mega Mart:

Loyalty programme of Mega Mart gives the Indian consumer of being rewarded every time he makes a purchase at any of the Mega Mart stores anywhere in the country. Consumers can make purchases at any store and accumulate points at a central level. These points are redeemable at any of Mega Mart stores. Members will earn loyalty bonus points, as and when introduced, for purchase of eligible products and services at store of Vishal Mega Mart. The loyalty card is valid only at Vishal Mega Mart (a unit of Vishal Retail Limited) only. The members can redeem the points only once the loyalty card has accumulated the balance of at least 50 points. The points accumulated shall be valid only for a period of 1 year only.

Literature Review:

The premise of Customer Relationship Management is that once a customer is locked in, it will be advantageous to both the organization as well as the customer to maintain relationships and would be a win-win situation for both. Consumers find it beneficial to join such programmes to earn rewards for staying loyal. Through loyalty programmes, firms can potentially gain more repeat business, get opportunity to cross-sell and obtain rich customer data for future CRM efforts. **(Yuping Liu, 2007)**. Based on the realization that it is much less expensive for a business to retain its existing customers than it is to acquire new ones, most companies are adopting loyalty programs to retain their existing customer base. **(Buttle, 2004)**. Satisfaction has often been perceived as the ultimate outcome of all activities carried out during the process of purchase and consumption. Satisfaction has always been described as processes and outcomes that have been identified as a key determinant for loyalty, particularly in the retail context. **(Bloemer & de Ruyter, 1998)**. There is increasing recognition that the ultimate objective of customer satisfaction measurements should be customer loyalty **(Sivadas & Baker-Prewitt, 2000; Sondoh Jr., Wan Omar, Abdul**

Wahid, Ismail, & Harun, 2007). Extensive empirical evidence has noted that satisfaction is a major outcome of marketing activity and links the processes of decision-making and consumption with post-purchase phenomena such as attitude change, word-of-mouth, repeat purchase, purchase intention, and brand loyalty (**Cronin & Taylor, 1992; Oliver & Swan, 1989**). According to **Keh and Lee (2006)**, loyalty programs are designed to enhance loyalty where their effectiveness and relevance become more evident when a certain level of satisfaction threshold is achieved. Consumers who are considered loyal do much more than merely continue to purchase from a particular firm. Loyalty is a primary goal of relationship marketing and is sometimes equated with the relationship-marketing concept itself (**Sheth, 1996**). A customer loyalty scheme is "a mechanism for identifying and rewarding loyal customers" (**Rayers, 1996**).

Lois O'Brien and Charles Jones (1995) posited that the rewards and loyalty programs are developed in such a manner that the customer needs and desires can be satisfied using cash value, choice of redemption options, aspiration value, relevance and convenience. Youjae Yi and **Hoseond Leon (2003)** concluded that effect of loyalty programme on customer loyalty is different on different customers depending on involvement. In high involvement conditions indirect rewards are considered more effective than the direct immediate rewards. While in the low involvement conditions, immediate rewards are more effective in building program's value than delayed rewards.

Singh & Khan (2012) highlighted how short term actions with few modifications with the profit will turn into long term customer loyalty and hence long term benefit. The authors were focusing on understanding the customer retention and customer loyalty and their importance to the business. The authors also understand the approach of how to increase customer retention and customer loyalty towards the business. With the understanding of the behavior of the customers and satisfying them provides the benefit to the business in the long term. Establishing good relationship with the customers by providing

impact of loyalty cards in initiating consumer purchasing preferences and repeat purchases, there is a need for an in depth research in this arena. Further research in this direction will help retailers in improving strategies to retain customers through loyalty card programme.

The current research examines the impact of loyalty card program initiated by Mega mart, on retaining its customers. It also aims to find out the customers' usage levels and their exclusive loyalty to the firm through the loyalty card programme.

Objectives of the Study:

- To study the impact of loyalty cards in retaining the customers.
- To study what initiated customers to go for loyalty cards
- To study whether loyalty cards will lead to repeat purchase by the customers.
- To understand the frequency of use of loyalty cards.
- To get an insight as to how customers view loyalty card programme.

Research Methodology:

Methodology has a prime importance in any study. The study was conducted with the help of structured questionnaire. The data was collected by conducting personal interview with the store manager and administering the questionnaire to the customers at the point of purchase. Data is derived by interviewing customers of Mega Mart retail outlet operating in M. G. Road, Mangalore.

Sampling Design:

Sampling unit taken for this study are the customers holding loyalty cards of Mega Mart Retail Outlet, Mangalore. The questionnaires were directly administered to the respondents. The Sample size for this study is 100. Sampling units were taken by non-probability sampling technique (judgment sampling).

Limitations of the Study:

- Due to time and cost constraints the sample size of the study

better services will create customer loyalty and more visits over time. This will bring more profit to the business in long-term and will reduce the competition. The study also identified the strategies which attract the customers to the retailer and also understood the considerations to be done while implementing them. With this, it will help the business to gain customer retention and loyalty towards their business if they implement them diligently. **(Singh & Khan 2012)**.

Agchi & Xingbo (2011) identified a moderator, step-size ambiguity, and address that when ambiguity is high, only reward distance affects loyalty programs. When ambiguity is lower, consumers integrate step size with reward distance. The physical and psychological distance estimation contexts (e.g., weight loss, savings) where distances and step sizes can vary (e.g., as a function of units: kilograms vs. pounds), but especially in loyalty rewards contexts. **(Bagchi & Xingbo 2013)**.

Omar et al. (2009) pointed out that the introduction of customer relationship marketing instruments by retailers has been strongly increased in recent years both in theory and practice. Loyalty programs have become a popular choice of marketing strategy by retailers who believe that loyalty programs are an important strategy and mechanism for retailers to build store traffic, increase basket size and increase frequency by creating deeper relationship with their customer. However, some members in the marketing industry have begun to question the effectiveness of loyalty programs in obtaining customers' support and loyalty. The authors reported on the results of a preliminary study of the literature which has been conducted in an attempt to understand the issue and role of service quality in retail loyalty programs as well as factors that are important in loyalty program service quality.

East et al. (2005), defined Consumer loyalty as a singular concept, usually as an attitude toward the loyalty object or as repeat patronage behavior. The definition may combine attitude and behavior in either an additive or an interactive expression. The authors argue that definitions of loyalty are useful if they predict phenomena such as recommendation, search and retention (loyalty outcomes). The

findings of the study addressed that in three consumer fields, the combination measures of customer loyalty often perform poorly as predictors of loyalty outcomes compared with singular measures since recommendation is predicted by attitude but not by repeat patronage. Retention and search behavior are predicted better by repeat patronage than by attitude. The prediction of loyalty outcomes is not improved by the inclusion of an interaction term in the model. The combination concepts of loyalty are of limited value. And there is no form of loyalty that consistently predicts all the different loyalty outcomes and, so they abandon the idea of a general concept of loyalty.

Lewis (2004) developed a model for customers' response to a loyalty program under the assumption that purchases represent the choices of customers who are solving a dynamic optimization problem. This theoretical model is using a discrete-choice dynamic programming formulation. The author relies on specific loyalty program with data from an online merchant that specializes in grocery and drugstore items. The results suggest that the loyalty program under study is successful in increasing annual purchasing for a substantial proportion of customers. Loyalty programs have an important effect on customer relationship management for firms in travel related industries such as airlines, hotels, and rental cars. **(Lewis, 2004)**

Need and importance of the study:

Despite the prevalent use of loyalty programs, there is limited evidence on the long-term effects of such programs, and their effectiveness is not well established. Previous empirical studies conducted in this area provide mixed support for loyalty programs, and there is still much controversy over whether the loyalty program is an appealing marketing tool (Leenheer et al. 2003; Shugan 2005). Moreover, not all consumers respond to loyalty programs in the same way, because the appeal of a program can differ among consumers, depending on factors such as current usage levels and perception of effort advantage (Kim, Shi, and Srinivasan 2001; Kivetz and Simonson 2003). These individual differences may have contributed to the mixed findings in the literature. In order to understand the

was limited to 100.

- Study was limited to the Mega mart store located at M.G. Road, Mangalore.
- This study focuses only those customers who possess loyalty cards. To that extent it is a micro study.

Data Interpretation

Table No 01: Customer profile in terms of regularity of purchase

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Regular	65	65
Not regular	35	35

Source: Field survey

The above shows that 65 percent of the customers are regular in making their purchases at the Mega Mart and only 35 percent customers do not make purchases regularly.

Table No 02: Reasons for becoming the member of loyalty card programme

Number of responses: 132

Options	Response	Percentage
Quality of the product	17	12.88
Friendly staff	10	07.58
Convenience	20	15.15
Range of brands	40	30.30
Price	12	09.09
Ambience	01	00.76
Offers / discounts	32	24.24

Source: Field survey

The above table indicates that around 30 percent of customers opt for loyalty card programme of Mega mart due to the wide range of brands that are available in the outlet closely followed by around 24 percent of customers opting due to the attractive offers and discounts offered by the store. Convenience and quality of the products rank next with 15 percent and 13 percent respectively. Findings suggest that ambience is negligible when it comes to being the member of the loyalty card programme.

Table No 03: Opinion towards the question whether loyalty card programme has resulted in increase in purchases

Options	Response	Percentage
Strongly agree	11	11
Agree	70	70
Disagree	13	13
Strongly disagree	06	06

Source: Field survey

Survey results shows that 70 percent of the customers agree that loyalty card programme has resulted in an increase in their purchases from the outlet whereas 19 percent of the customers either disagree or strongly disagree.

Table No 04: Usage of loyalty cards while making purchases

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Yes, all the time	17	17
Most of the time	34	34
Some of the time	23	23
Rarely	25	25
Never	01	01

Source: Field survey

34 percent of the customers use loyalty cards most of the time and 25 percent customers use it rarely when making purchases. 23 percent use it occasionally whereas 17 percent of the customers use it all the time to make purchases. Only 1 percent of the customers never use their loyalty card while making their purchases.

Table No. 05: Opinion towards the Question whether loyalty cards have resulted in loyalty towards the retail outlet

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Yes	56	56
No	47	47

Source: Field survey

There is a divided opinion when it comes to finding out whether loyalty cards have resulted in loyalty towards the retail outlet. 56 percent of the customers interviewed opine that loyalty card programme has resulted in their becoming loyal to the outlet whereas 47 percent of the customers opine that the programme has not resulted in them being loyal towards the retail outlet.

Table No 06: Opinion towards the Question whether loyalty cards have resulted in initiating repeat purchases

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Yes	77	77
No	23	23

Source: Field survey

Of the customers interviewed, 77 percent agree that the loyalty card programme has resulted in their making repeated purchases at the said outlet, whereas 23 percent say that it has not resulted in repeat purchases.

Table 07: Opinion towards the question whether the customers suggested the loyalty card programme to others

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Yes	37	37
No	63	63

Source: Field survey

Of the total respondents, 63 percent customers have not suggested that loyalty card programme to others whereas 37 percent have suggested it to others.

Table 08: The redemption rate of accumulated loyalty points

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Yes	14	14
No	86	86

Source: Field survey

Surprisingly, 86 percent of the customers have not redeemed their accumulated loyalty points and only 14 percent have redeemed them and availed the benefits of the programme.

Table 08 (a): The reasons for not opting redemption of accumulated loyalty points

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Not accumulated enough points	39	39
Not interested in rewards	24	24
Not aware of rewards available	23	23

Source: Field survey

The main reason for not redeeming the accumulated points is that the customers have not made enough purchases resulting in not accumulating sufficient points for redemption (39 percent). 24 percent of the customers are not interested in the rewards offered by the retail outlet and 23 percent of the respondents are not aware of the rewards that are available.

Table No 09: The reasons for company going in for loyalty card programmes

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Retailers genuinely wish to reward customers for being loyal	25	25
It is a method to obtain details on customers and their spending patterns	21	21
It makes customers feel special	48	48
Other(increase in sales)	06	06

Source: Field survey

48 percent of the customers feel that the reason a company goes for loyalty card programmes is that it makes customers feel special. 25 percent of them feel that retailers genuinely wish to reward customers for being loyal. 21 percent of them feel that it is a method to obtain details on customers and their spending patterns and 6 percent of them feel that the reason behind the loyalty card programme is increasing the sales.

From the Table No. 10, it can be seen that around 48 percent of the customers also visit other retail outlets to compare the offers and product ranges that are available. Loyalty card programme does not affect the purchase decision of 24 percent customers. Almost 19 percent of the customers prefer going to shops where they have loyalty cards and around 9 percent customers go only to those shops where he has a loyalty card.

Table 10: The Effect of loyalty card programme on purchase behaviour

Number of responses: 108

Options	Response	Percentage
Customer goes only to those shops where he has a loyalty card	10	09.26
Customer prefers going to shops where he has a loyalty card	20	18.52
Customer also visits other stores to compare	52	48.15
Loyalty card does not impact his purchase decision	26	24.07

*Source : Field survey***Table No 11: The customer's opinion about the impact of loyalty card programme on loyalty towards the outlet**

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
High impact	17	17
Average impact	48	48
Low impact	14	14
No impact	21	21

Source : Field survey

48 percent of the customers feel that there is an average impact of loyalty card programme on their being loyal towards the outlet, whereas 21 percent feel that there is no impact. 17 percent of them feel that there is a high impact and only 14 percent feel that there is low impact of the programme on their loyalty to the store.

Customer profile:**Table No.12: Age wise classification of Respondents**

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Below 18	08	08
18- 24	29	29
25- 30	31	31
30 – 40	13	13
40- 60	11	11
60 and above	08	08

Source: Field survey

8 percent of the respondents are below 18 years of age; 29 percent respondents belong to the age group of 18- 24 years; 31 percent belong to the age group of 25 – 30 years; 13 percent of the respondents belong to the age group 30- 40 years; 11 percent belong to the age group 40- 60 years and 8 percent of the respondents were above 60 years.

Table No 13: Gender wise classification of Respondents

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Male	54	54
Female	46	46

Source: Field survey

54 percent of the respondents are male and 46 percent of the respondents are female.

Table No. 14: Employment status of Respondents

Number of responses: 100

Options	Response	Percentage
Full time	48	48
Part-time	13	13
Business	08	08
Not employed	31	31

Source : Field survey

48 percent of the respondents interviewed were full- time employees; 13 percent were part- time employees; 8 percent were running their own business and 31 percent of the respondents were not employed.

Findings of the Study

The various findings of the study are as follows:

- The study brings out the fact that, 65 percent of the customers are regular in making their purchases at the Mega Mart. Around 30 percent of customers opt for loyalty card programme of Mega mart due to the wide range of brands that are available in the outlet closely followed by around 24 percent of customers opting due to the attractive offers and discounts offered by the store.
- The study indicates 70 percent of the customers agree that loyalty card programme has resulted in an increase in their purchases from the outlet.
- It is observed that, 34 percent of the customers use loyalty cards most of the time while making their purchases.
- More than 50 percent of the customers (56 percent) interviewed opine that loyalty card programme has resulted in their becoming loyal to the outlet whereas 47 percent of the customers opine that the programme has not resulted in them being loyal towards the retail outlet.
- The customers agree that the loyalty card programme has

resulted in their making repeated purchases account for 77 percent.

- Out the respondents surveyed, 37 percent of the customers suggested the loyalty card programme to others.
- Major share of the customers have not redeemed their accumulated loyalty points(86 percent) and only 14 percent have redeemed them and availed the benefits of the programme. 39 percent of the customers highlighted that the main reason for not redeeming the accumulated points is that the customers have not made enough purchases resulting in not accumulating sufficient points for redemption.
- The customers who feel that the reason a company goes for loyalty card programmes is that it makes customers feel special is 48 percent and 25 percent of them feel that retailers genuinely wish to reward customers for being loyal.
- The customers visit other retail value chain outlets also to compare the offers and product ranges that are available their percentage is 48.
- The study indicates that, 48 percent of the customers feel that there is an average impact of loyalty card programme on their being loyal towards the outlet and 29 percent respondents belong to the age group of 18- 24 years. This indicates that the most of the customers who usually come and purchase at Mega Mart are middle aged or the youth.

Suggestions

- The points needed to be accumulated for redemption must be reduced in order to retain customers.
- Majority of customers who are the members of loyalty card program belong to the age group of 26-30 years. This indicates that even though the young crowd shop at Mega Mart, they are not keen in becoming the members of the loyalty programme. This reflects the lack of loyalty among the youths. On the other hand people above 30 years of age also do not subscribe to the loyalty card programme. This

segment which earns the real income needs to be encouraged to join such programmes. This calls for imparting knowledge about such programmes through vigorous advertisements.

- The study also reflects the fact that loyalty card programmes have an average impact on the purchasing behaviour of the customers. It shows that there is a 'temporary' loyalty towards the outlet. To strengthen the loyalty attribute of the customer, the retail outlet should develop other promotional strategies in addition to loyalty card programme. In isolation, loyalty card programme may fail to create the much needed impact.
- This study points out to the fact that there is lack of 'good word-of-mouth' advertising on the part of the customers holding loyalty card. A startling 63 percent of the customers did not suggest others to go for these programs. The reasons are lack of awareness and the need for high redemption points. Thus, there is a need to educate customers since retail outlet strive on word-of-mouth advertising.

Conclusion

Loyalty card programme should not be the only retention strategy that should be adopted by the retail outlet in this changing vibrant environment. Mega Mart should think of proactive and innovative strategies in addition to loyalty card program. Mega Mart must keep looking for new and initiative tools to differentiate their loyalty programs, to attract new customers and to increase the purchasing amount of the existing ones.

References

- Agchi, R., & Xingbo, L.** (2011). Illusionary Progress in Loyalty Programs: Magnitudes, Reward Distances, and Step-Size Ambiguity. *Journal of Consumer Research*, Vol. 37 February 2011, P 184-179.
- Bolton, R. N., Kannan, P. K., & Bramlett, M.** (2000). Implications of loyalty program membership and service experiences for customer retention and value. *Journal of Academy of Marketing Science*, 28(Winter), 95-108.
- Bloemer, J., & de Ruyter, K.** (1998). Investigating drivers of bank loyalty:

The complex relationship between image, service quality. *International Journal Bank Marketing*, 16(6/7), 276–286.

Buttle, F. (2004). *Customer relationship management: Concepts and tools*. UK: Elsevier Butterworth-Heinemann.

Cronin, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring service quality: A reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56(July), 55–68.

Dowling, G. R., & Uncles, M. (1997). Do customer loyalty programs really work? *Sloan Management Review*, 38(4), 71–82.

Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty. *Journal of Marketing*, 63, 33–44.

Omar, N. A., Azrin, M., & Sarah, H. (2009) “ What Customers Really Want: Exploring Service Quality Dimensions in a Retail Loyalty Program”. *Unitar E- Journal*, Vol.5, No.1 (January) 2009.

Sheth, J. N. (1996). Organizational buying behavior: Past performance and future expectations. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 11(3/4), 7–24.

Sivadas, E., & Baker-Prewitt, J. L. (2000). An examination of the relationship between service quality, customer satisfaction, and store loyalty. *International Journal of Retail and Distribution Management*, 28(2), 73–78.

Yuping Liu, (2007) “The Long-Term Impact of Loyalty Programs on Consumer Purchase Behaviour and Loyalty” *Journal of Marketing*, Vol.71, (October), 19-35.

Yi, Y., & Jeon, H. (2003). Effects of loyalty programs on value perception, program loyalty and brand loyalty. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 31(3), 229–240.

A Review on “Jonathan Livingston Seagull”

Genre: Fable

Author: Richard Bach

Publisher: Thorsons Classics

Pages: 134 Price: Rs 250/-

Pursuit of Perfection: Jonathan Livingston Seagull

* Prof. Vishnumoorthy Prabhu

If stories are read for their obvious meaning, this is not the book you should go for. Most of the stories written aren't that simple either. One might be reminded of Joseph Conrad's view that the meaning of the stories of seafarers doesn't lie in the kernel. Likewise, the book at review in the present edition doesn't offer a straight forward meaning. Well, the book that I am speaking about is Jonathan Livingston Seagull by Richard Bach. To cut a long story short, it is a fable and like any good fable, operates on layers of meaning. On the one hand, the book looks as simple as an elegant flight of a bird. On the other, it could be as disturbing as the fluttering of the feathers as the fledgling tries to (manage the mechanism of the wind) gain control over a hostile surrounding.

Jonathan Livingston is the name of our protagonist a seagull who ventures into the uncommon. The very thought of exploring the blue skies sets him apart from other gulls. When for most gulls, it is not flying that mattered but eating, Jonathan Livingston Seagull loved to fly. “Why is it so hard to be like the rest of the flock, John?” asked his mother. Why can't you leave low flying to the pelicans, the albatross? Why don't you eat? Son, you're bone and feathers!”. His father too butts in with common sensical advice. “If you must study, then study food and how to get it. This flying business is all very well, but you can't eat a glide. Don't forget that the reason you fly is to eat.” If this advice looks quite common to us, it means we are one among the flock. Is our socializing all about making us belong to the herd? But it is not so for Jonathan. If for other gulls flying is a means to an end, for

* Assistant Professor, Department of English, Govt. First Grade College & PG Study Centre, Hebri, Udupi - 576112

Jonathan, it is end in itself. Jonathan wants to know why a Seagull cannot fly like a falcon. There will be norms set for each group to define itself. Over time these norms become limitations, especially to the ones who want to test their boundaries. Low flying is not for the gulls. Why can't you leave low flying to the pelicans, the albatross?

Seagulls never fly in the dark, you'd have the eye of an owl! You would have a falcon's short wings. Jonathan Livingston knows that he is not made the way a falcon or an owl is made. He "blinked. His pain, his resolutions, vanished." But he realizes that necessity is the mother of invention. He brings his forewings "tightly to his body leaving only the swept daggers of his wingtips extended into the wind." He now falls into a vertical dive from five thousand feet at a speed of two hundred fourteen miles per hour – the speed was power and the speed was joy, and the speed was pure beauty." This was the opening up of a new age in the history of the Flock. He is unique because only he knows "how much more there is to living." But for achieving this feat that no gull had achieved in the past, Jonathan had to pay a heavy price. He was declared an outcast by the Elder of the family for having violated "the dignity and the tradition of Gull Family."

Like a true hero, Jonathan didn't regret his solitude as much he did their refusal to believe the glory of flight. While his ever readiness to fly and conquer took him to another world, Jonathan realized that the trick was to stop seeing himself trapped inside a limited body. One needs to overcome space and time to be in heaven for "heaven is not a place and it is not a time." "Overcome space, and all we left is Here. Overcome time, and all we have left is Now."

Heaven is perfection and to achieve that, one has to keep working on love. Jonathan realizes that to love his folk is to make them realise the beauty of exploring one's possibilities. With this intention, he goes back to his folk to spread this message. He says to the young outcast Fletcher Lynd Seagull that one should fly so much that they could forgive the Flock and work to help them. Jonathan's creed increases albeit the reservations of the younger gulls who think that he is touched by divinity in order to achieve such a masterclass. Jonathan

would instruct an increasing number of outcasts: “your whole body from wing tip to wing tip is nothing more than your thought itself, in a form you can see. Break the chains of your thought, and you break the chains of your body too.” The more Jonathan becomes a symbol of the perfection of light, the more he is treated different from his own Flock. He is now considered a sacred Gull or a divine Gull and raised to a god head, quite against the principles that Jonathan live in Seagull lived throughout his life. Here we realize how, in Richard Bach's words, “the forces of rulers and rituals slowly will kill our freedom to live as we choose.”

This tiny volume presents the philosophy of life. What are we really? How can we realize that which we could be. Jonathan wants to be who he truly is and achieves it whereby he learns to move on to the next level of consciousness. This 'most celebrated inspirational fable of our time' helps us know that we too could be Jonathans if we dared. A tiny volume that teaches us the life skills. A compelling read, indeed.